

**HARRİS-TODARO GÖÇ MODELİ:
TÜRKİYE UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET ŞAHİN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İKTİSAT
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
TEMMUZ - 2018**

**HARRİS-TODARO GÖÇ MODELİ:
TÜRKİYE UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET ŞAHİN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

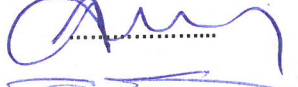

**İKTİSAT
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Doç. Dr. Erkan Aktaş**

**MERSİN
TEMMUZ - 2018**

ONAY

Ahmet ŞAHİN tarafından Doç. Dr. Erkan AKTAŞ danışmanlığında hazırlanan "Harris-Todaro Göç modeli: Türkiye Uygulaması" başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Doç.Dr. Erkan Aktaş	
Üye	Dr.Öğr.Üyesi. Cem Engin	
Üye	Dr.Öğr.Üyesi. Ebru ARICIOĞLU	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 09.08.2018 tarih ve 2018 / 2 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi beyan ederim.

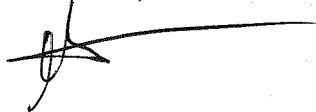
ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

31 Temmuz 2018 / 31 July 2018

Ahmet ŞAHİN

ÖZET

Türkiye’de iç göç hareketleri 1950’li yıllarda gözle görülür düzeyde hızlanmaya başlamıştır ve günümüzde de hâlâ yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de ülke bazında 1970-2014 yılları arasında gerçekleşmiş olan kırdan kente göç hareketlerinin, Harris-Todaro kırdan kente göç modeli ile açıklanabilir olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada kırdan kente göç verileri yerine kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı, kentsel istihdam verileri, kırsal ve kentsel ücret değişkenleri yerine her ikisinin de en iyi düzeyde yansıtacağı düşünülen tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payı değişkenleri kullanılmıştır. Yöntem olarak ekonometrik zaman serileri kullanılmış olup, kırdan kente göçler üzerinde kentsel istihdamın ve tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payının etkilerini tahmin etmede VAR modeli kullanılmıştır. Değişkenler üzerindeki en etkili değişkenin bulunması için Varyans Ayrıştırma yapılmış ve etkili olan bu değişkenlerin politika aracı olarak kullanılabilirliğini belirlemek için Etki-Tepki analizi yapılmıştır. Son olarak, değişkenler arası bulunan ilişkilerin yönünü ve kaynağını tespit etmek için Granger Nedensellik testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Türkiye’de 1970-2014 yılları arası kırdan kente göçler ile kentsel istihdam ve tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı ile kentsel istihdam arasında iki yönlü, tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payından kırsal nüfusun toplam nüfusa oranına tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen tüm bulgular eşliğinde, belirlenen dönemde Türkiye’deki kırdan kente göç hareketlerinin Harris-Todaro göç modeli ile açıklanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de İç Göç, VAR Modeli, Harris-Todaro Göç Modeli- Granger Nedensellik Testi

Danışman: Doç. Dr. Erkan Aktaş, Mersin Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

In Turkey, internal migration had conspicuously risen in the 1950s and today this process is still going on with a great speed. In this research, it has been studied whether the internal migration from rural to urban areas between 1970-2014 could be explained with the Harris-Todaro rural-urban migration model. In this research, it has been studied whether the internal migration from rural to urban areas between 1970-2014 could be explained with the Harris-Todaro rural-urban migration model. Instead of the rural-urban migration data, the proportion of the rural population to urban population has been taken; also instead of the urban employment and of the urban-rural wages, the proportion of the agricultural added value within the total added value which is believed to reflect both better has been used. In order to estimate the impact of both the urban employment and the proportion of the agricultural added value on the rural-urban population VAR model are used. Variance Decomposition is done so as to find out most influential variable on all the other variables; also impulse-response analyses is carried out in order to figure out the application of these influential variables as political tools. Finally, Granger Casualty Test is applied to determine the sources and the direction of the relationships between the variables. All the analyses suggest that there is a significant statistical correlation between urban-rural migration and the proportion of urban employment and added value. Reciprocal relationship has been identified between the proportion of the rural population to urban population and the urban employment. Whereas, only one-sided correlation has been found from the proportion of the agricultural added value within the total value to the proportion of the rural population to urban population. With all the studied facts, it has been concluded that the rural-urban migration in Turkey between 1970-2014 can be explained by the Harris-Todaro migration model.

Key Words: Internal Migration in Turkey, VAR Model, Harris-Todaro Migration Model, Granger Casualty Test

Advisor: Erkan Aktaş, Department of Economy, University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Çalışmam sürecince benden yardımını, desteğini ve bilgisini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Erkan AKTAŞ'a teşekkür eder ve saygılarımı sunarım. Tezin jurisinde bulunan bölümümüz hocalarından Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ebru ARICIOğLU'na ve Kahramanmaraő Sütçü İmam Üniversitesi İktisat bölümünden Sayın Dr. Öğr. Üyesi Cem ENGİN'e ilgilerinden ve değerli önerilerinden dolayı teőekkürü borç bilir ve saygılarımı sunarım. Ayrıca, çalışmama destek olan Mersin Üniversitesini Geliştirme Vakfı'na (MÜGEV) katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Beni bu dünyaya getiren ve hayatım boyunca benden desteęini esirgemeyen anneme ve kardeřlerime sonsuz minnet duyduęumu belirtmek ister ve teşekkür ederim.

Ahmet şAHİN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. GÖÇ KAVRAMI, GÖÇ TÜRLERİ, GÖÇ KAVRAMI İLE İLGİLİ TEORİLER	3
2.1. Göç Kavramı	3
2.2. Göç Türleri	4
2.2.1. İç Göçler	5
2.2.2. Dış Göçler	6
2.2.3. Gönüllü Göçler	6
2.2.4. Zorunlu Göçler	6
2.3. İç Göçün Nedenlerine Yönelik Teoriler	7
2.3.1. Ravenstein'in Göç Kanunları	7
2.3.2. Kesişen Fırsatlar Kuramı	9
2.3.3. Petersen'in Beş Göç Tipi	9
2.3.4. Everett S. Lee'nin İtme Çekme kuramı	10
2.3.5. Neoklasik Göç Teorileri	12
2.3.5.1. Lewis Modeli	12
2.3.5.2. Todaro Modeli	14
2.3.5.3. Harris Todaro Kırdan Kente Göç Modeli	14
2.3.6. Merkez-Çevre Kuramı ve Dünya Sistemi Kuramı	18
2.3.7. Zelinsky'nin Göç Hipotezi	20
2.3.8. İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası Teorisi	21
2.3.9. İlişkiler Ağı (Network) Teorisi	22
2.3.10. Göç Sistemleri Teorisi	23
3. TÜRKİYE'DE NÜFUS ve İÇ GÖÇLER	25
3.1. Türkiye'de Nüfusun Gelişimi	25
3.1.1. Türkiye'de Nüfus Yoğunluğu	30
3.2. Türkiye'nin Nüfus Yapısı	32
3.2.1. Nüfusun Eğitim Düzeyi	32
3.2.2. Nüfusun Yaş Yapısı	35
3.2.3. Nüfusun Cinsiyet yapısı	37
3.3. Türkiye'de İç Göçler	39
3.3.1. I. Dönem (1923-1950)	40
3.3.2. II. Dönem (1950-1960)	41
3.3.3. III. Dönem (1960-1980)	42
3.3.4. IV. Dönem (1980 ve sonrası)	43
4. İÇ GÖÇLER İLE İLGİLİ LİTERATÜR	45
4.1. Yabancı Literatürde İç Göç ile İlgili Çalışmalar	45
4.2. Türkiye'de İç Göçler ile İlgili Çalışmalar	51
5. VERİ SETİ, YÖNTEM ve BULGULAR	58
5.1. Veri Seti	58
5.2. Ekonometrik Yöntem	59
5.2.1. Birim Kök Testi (Augmented Dickey Fuller – ADF)	59

5.2.2. Vektör Otoregresif Model (VAR)	60
5.2.3. Granger Nedensellik Testi	61
5.3. Ampirik Bulgular	61
5.3.1. Birim Kök Testi Sonuçları	62
5.3.2. VAR Model Sonuçları	62
5.3.3. Varyans Ayrıştırma Sonuçları	65
5.3.4. Etki-Tepki Analizi Sonuçları	67
5.3.5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	68
6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER	69
KAYNAKLAR	73
EKLER	79
ÖZGEÇMİŞ	83

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Türkiye’de Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus	5
Tablo 3.1. Türkiye Nüfusu ve Kır-Kent Nüfus Oranları (1927-2017)	25
Tablo 3.2. İl, ilçe Belde/Köy sayısı ve Nüfus artış hızı (1927-2017)	27
Tablo 3.3. Seçilmiş Ülkelerde Nüfus Artış Hızları, Kaba Doğum ve Ölüm Oranları	28
Tablo 3.4. Kaba Doğum ve Ölüm hızları (1965-2016)	29
Tablo 3.5. Seçilmiş Ülkelerde Medyan Yaş 2017	30
Tablo 3.6. Türkiye’nin Nüfus Yoğunluğu 1927-2017	31
Tablo 3.7. Nüfus Yoğunluğu En Fazla ve En Az Olan İller 2016-2017	32
Tablo 3.8. Türkiye’de Nüfusun Okur Yazarlık Düzeyi	33
Tablo 3.9. Brüt Okullaşma Oranları	34
Tablo 3.10. Türkiye’de Yaş Bağımlılık Oranları	35
Tablo 3.11. Türkiye’de Ortanca Yaş	37
Tablo 3.12. Türkiye’de Kadın Erkek Nüfusu ve Cinsiyet Oranı	38
Tablo 3.13. İl, İlçe ve Belde/Köyler’de Yaşayan Kadın Erkek Nüfusu Oranları	39
Tablo 3.14. Türkiye’de Kır-Kent Nüfusu Gelişimi	40
Tablo 3.15. Türkiye’de Gecekondu Sayısı ve Gecekondu Yaşayan Nüfus Sayılarının Gelişimi	43
Tablo 4.1. Literatür Özeti	53
Tablo 5.1. Analizde Kullanılan Değişkenler	58
Tablo 5.2. Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları	62
Tablo 5.3. VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçim Kriterleri	62
Tablo 5.4. VAR Modeli Tahmini	63
Tablo 5.5. LNİSTH Varyans Ayrıştırması	65
Tablo 5.6. LNZ Varyans Ayrıştırması	65
Tablo 5.7. D(LNX) Varyans Ayrıştırması	66
Tablo 5.8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	68

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Yaşanan Yer ve Göç Edilecek Yerdeki Faktörler ve Aradaki Engeller	11
Şekil 2.2. Sınırsız İşgücü Arzı ile Kalkınma	13
Şekil 2.3. Harris-Todaro Modeli Denge Durumu	17
Şekil 3.1. Kır-Kent Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi 1970-2014	26
Şekil 3.2. 0-14 ve 15-64 Yaş Arası Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı	36
Şekil 5.1. Etki-Tepki Grafikleri	67
Şekil 5.2. Granger Nedensellik İlişkisinin Yönleri	68

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltma/Simge	Tanım
AB	Avrupa Birliği
ADNKS	AdreseDayalı Nüfus Kayıt Sistem
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Merkezi Haberalma Teşkilatı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
GNS:	Genel Nüfus Sayımı
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
SEGE	Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
TDK	Türk Dil Kurumu
TGYONA	Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WB	Dünya Bankası
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

1.GİRİŞ

Göç olgusu gerek nedenlerinin çeşitliliği, gerekse ortaya çıkardığı sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri nedeniyle Sosyoloji, Antropoloji, Ekonomi, Tarih, Coğrafya vb farklı bilimsel alanlar tarafından incelenmektedir. Farklı disiplinlerin inceleme alanları gereğince farklı göç tanımlamaları olsa da, göç; insanların yaşadıkları yerleri ekonomik, sosyal, dini, politik, coğrafi ve iklimsel yapının vb. gibi etkenlerin ortaya çıkardığı sorunlar nedeniyle geçici ya da kalıcı olarak değiştirmesi olarak tanımlanabilir. İnsanlık varolduğundan beri çeşitli nedenlerden dolayı göç etme eğilimindedir. Bu göç hareketleri başlangıçta iklim koşulları, savaşlar vb. gibi zorunlu nedenlerden olmuştur. Günümüzde hala zorunlu göç hareketlerinin devam etmesiyle beraber, küreselleşmenin de getirdiği fırsatlar ve zorunluluklar sebebiyle, varolan göç hareketleri dünya genelinde çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Göç hareketleri, kitlesel veya bireysel olarak uluslararası (dış göç) ya da ülke sınırları içerisinde (iç göç) gerçekleşmektedir.

Dünya genelinde küreselleşmenin yarattığı fırsatlar ve ortaya çıkardığı zorunluluklar nedeniyle hızlanan, göç edilen mesafelerin kıaldığı ve göç eden insan sayısının arttığı bu süreçte, 1950 yılından itibaren Türkiye’de kırdan kente doğru olan iç göç hareketleri artmaya başlamıştır. 1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımında toplam nüfusun %76’sını kırsal nüfustan oluşmakta iken, 2012 yılında bu oran %23’e kadar gerilemiştir. Kırsal nüfusun yoğun olduğu bir yapıya sahip olan Türkiye’nin nüfus yapısı 1950’li yıllardan itibaren hızla dönüşerek giderek kentsel nüfusun yoğun olduğu bir nüfus yapısına bürünmüştür. 2012 yılında, 6360 sayılı Büyükşehir yasası ile birlikte kır nüfusu 2013 yılından sonra önemli oranda azalmıştır. 2012 yılında kırsal nüfus %23 iken 2013 yılında %9’a düşmüştür. 2017 yılında ise oran %7’ye kadar gerilemiştir. Bu düşüş yasa bağlamında gerçekleştiği için çalışmamız 2014 yılına kadar getirilebilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1950’li yıllarda hız kazanan ve günümüzde de devam etmekte olan kırdan kente göç hareketleri ve Türkiye’de kırdan kente göçü etkileyen faktörler, ekonomi biliminin göç literatüründe büyük öneme sahip olan Harris-Todaro göç modeli ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Todaro (1969), Harris ve Todaro (1970) yaptıkları çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente olan göç hareketlerini belirleyen faktörleri modellemişlerdir. Modele göre göçü belirleyen faktörler, kırsal ve kentsel kesimler arasındaki ücret farklılıkları ve kentsel kesimdeki işsizlik oranlarıdır. Harris-Todaro modeline göre sanayileşmiş olan kentsel kesimdeki iş bulabilme ihtimali ile ağırlıklandırılmış ücretler (kentsel beklenen ücret), kırsal kesimdeki ücretlerden yüksek olduğu sürece kırdan kente göç hareketleri devam edecektir. Harris ve Todaro’ya göre işsizlik, göçün hem nedeni hem de sonucudur (Harris ve Todaro, 1970).

Çalışmanın birinci bölümünde, göç kavramı ile ilgili yaklaşımlara değinilmiştir ve göç literatüründe önem taşıyan göçlerin nedenlerini belirlemeye yönelik belli başlı göç teorileri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze nüfusunun yapısı incelenmiştir. Ve 1950 yıllarda hız kazanan kırdan kente göç hareketleri dört ayrı dönemde ele alınarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, yerli ve yabancı literatürde iç göçlerin nedenlerini belirlemeye yönelik yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, zaman serileri kullanılarak ekonometrik analiz yapılmış ve sonuçları aktarılmıştır.

Sonuç ve öneriler bölümünde ekonometrik analizler sonucu elde edilen bulgular iktisadi açıdan yorumlanıp politika önerilerine yer verilmiştir

2. GÖÇ KAVRAMI, GÖÇ TÜRLERİ, GÖÇ KAVRAMI İLE İLGİLİ TEORİLER

2.1. Göç Kavramı

Göç, insanlık varolduğundan beri karşılaşılan bir olgudur. Gerek nedenleri gerekse ortaya çıkardığı etkiler sebebiyle birçok farklı bilim dalının ilgi alanında olmuştur. Bu nedenle göç kavramı ile ilgili kapsayıcı bir tanım ortaya koyabilmek pek mümkün değildir. Ekonomik alanda da göç kavramı, pek çok ortak noktası bulunmakla beraber birçok farklı bilim insanı tarafından farklı göç tanımlamaları yapılmıştır. Göç kavramı ile ilgili bazı tanımlamalar şunlardır;

Lee, göçü insanların geçici ya da kalıcı olarak buldukları yeri değiştirmesi olarak ele almıştır (Lee, 1966:49).

İnsanların daha iyi bir yaşam beklentisi için, bireysel ya da topluluklar halinde buldukları yeri bırakıp geçici ya da sürekli olarak yeni bir yerleşim yerine gitmeye karar vermesidir (Pazarlıoğlu, 2007:121).

Bireylerin coğrafi olarak yaşadıkları yeri terk ederek, yerleşmek gayesi ile farklı bir yere gitmesidir (Çelik, 2007:88).

Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre göç; Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr).

Castles ve Miller ise göçün daha iyi bir yaşam şansı arayışındaki kişinin başka bir yere göç etmeye karar vermesi, doğduğu yerle ilişkisini kesmesi ve yeni bir ülkede hızlı bir şekilde asimile olması gibi basit bir eylem olmasından çok, sürecin göç edenin geriye kalan yaşantısının tamamını kuşatabilecek ve sonraki kuşakları da etkileyebilecek bir süreç olduğunu söylemiştir (Castles ve Miller, 2008:29).

Ekolojik, bireysel, ekonomik ve siyasi sebeplerle bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim amacını barındıran coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme eylemidir (Yalçın, 2004:13).

İnsanların belirli bir zaman dilimi içerisinde bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesidir (İçduygu ve Ünal, 1998:38).

Köy, kent gibi yerleşim biriminden bir diğerine yerleşmek gayesiyle gerçekleştirilen nüfus hareketidir (Sunday, 1972:77).

İnsanların buldukları yeri bir bölgeden diğerine değiştirmesi olarak tanımlanabilir (Lewis, 1982:7).

Göçler, toplumsal ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve bu bağlamda göç; bir sonuçtur. Bir diğer yandan da, gerçekleşmesi neticesinde

ekonomik ve toplumsal dönüşümlere etki etmektedir ve bu sebeple göçler bir nedendir (aktaran İçduygu ve Sirkeci, 1999:250).

Nedenlerinin ve hareketin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkardığı etkilerin çeşitliliği sebebiyle inter-disipliner bir kavram olan göç olgusunun genel çerçevesini oluşturabilmek için tanımlar hiç kuşkusuz daha da çeşitlendirilebilir ve bu çeşitliliğin getirdiği pek çok farklı göç tanımı vardır. Ama görüldüğü üzere tanımların çeşitliliği olduğu gibi ortak noktaları da vardır. Bütün tanımlardan anlaşılacağı gibi göç olgusu, bir yer değiştirme hareketi ve bireysel ya da kitleler halinde gerçekleşen bir süreçtir.

Göç kavramının bir çok farklı bilim alanını ilgilendirmesi, çeşitliliği, sebep ve sonuçlarının farklılığı nedeniyle kesinlik içeren ve kapsayıcı bir tanım yapmanın zorluğu ile beraber göçü; bireylerin ya da kitlelerin, zorunlu ya da kendi istekleri doğrultusunda, ekonomik, politik, dini, kültürel, coğrafi ve iklimsel koşullar sebebiyle yaşadıkları bölge ya da ülkeyi kalıcı veya çeşitli zorunluluklardan dolayı terkettiği yere dönmesi ya da başka bir bölgeye veya ülkeye gitmek için geçici olarak yer değiştirmesi şeklinde tanımlayabilmek mümkündür.

Castles ve Miller'e (2008: 13) göre; tüm dünyada uzun zamandır var olan göçler, siyasal mücadelelere ve şiddetli çatışmalara bağlı olarak, yeni formlarla varlığını sürdürmektedir ve yeni göç akımları gelişmektedir. Bütün farklılıklara rağmen günümüzde göçün yapısını açıklamak için 5 temel eğilim olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar;

1. Göçün küreselleşmesi: Giderek daha fazla ülke göç akımlarından senkronize bir şekilde ciddi boyutlarda etkilenmektedir.

2. Göçün hızlanması: Uluslararası göç hareketleri, günümüzde giderek hacim kazanmaktadır.

3. Göçün farklılaşması: Göç pek çok ülke için emek göçü, mülteci ya da kalıcı göçmen gibi bir tip değil, aynı zamanda bunların tamamı demektir. Geleneksel olarak, siyasi gücü elinde bulunduran hükümetlerin göç hareketlerini durdurma ya da kontrol edebilme çabalarına rağmen göç hareketleri bir tür hareket olarak başlayıp başka bir tür hareket ile devam eder.

4. Göçün kadınsallaşması: 1960'lardan bu yana, kadınlar emek göçünde merkezi bir rol üstlenmişlerdir. Günümüzde bir çok farklı göç hareketinde çoğunluğu oluşturmaktadırlar.

5. Göçün giderek siyasallaşmasıdır (Devletlerin ulusal güvenlik politikaları artan bir şekilde göç hareketlerinden etkilenmektedir).

2.2. Göç Türleri

Göç kavramının tanımından da anlaşıldığı üzere, iç göç ya da dış göç, zorunlu ya da gönüllü ve geçici ya da sürekli göçler olarak sınıflandırılabilir. Göç farklı açılardan da sınıflandırılabilir; yasal ya da kaçak göç, vasıflı ya da vasıfsız göç, transit ya da yerleşik göç gibi

(Güllüpnar, 2012:57). Bu çalışmada göçler; zorunlu göçler, gönüllü göçler, iç ve dış göçler şeklinde sınıflandırılacaktır.

2.2.1. İç Göçler

Bireylerin ülke sınırları içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştirdiği yer değiştirme hareketi iç göçlerdir. İç göçler bir ülke içerisinde bir yönetsel birimden bir diğer yönetsel birime yapılan göçtür (Toksöz, 2006: 23). Bir ülke içerisinde iç göçler kırdan kıra, şehirden şehire, şehirden kırsal kesime ve kırdan şehire doğru gerçekleşmektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 121).

Türkiye’de 1950’lerde başlayan ve 1980’li yıllara kadar uzanan kentleşme süreci birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Kırsal alandaki nüfus artışı, tarımda makineleşme gibi etkenler sebebiyle mevcut tarım alanları parçalanmış ve bu toprakların yeniden belli ellere geçmesi nedeniyle toprak sahipliği yapısında birtakım değişimler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu değişimler kırsal kesimde büyük bir nüfusun yetersiz miktarda toprak sahibi olmasının bir sonucu olarak iş bulamamasına veya geçinememesine neden olmuştur ve böylece kırdan kente göç olgusunu tetiklemiştir (Yenigül, 2005:273).

Yaşanan bu göç akımlarının sosyal, ekonomik ve siyasal etkenlerden kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Bu etkenlerin ortaya çıkardığı bölgeler arası dengesizlikler başlangıçta göç saiki iken, bir süre sonra sonucu da olmuştur (Başel, 2007: 515)

Tablo 2.1’e bakıldığında Türkiye’de 1975-2000 yılları arasında ülke içi göç akımları içerisinde en büyük payın şehirden şehire olan göçün olduğu gözlemlenmektedir. Köylerden şehirlere olan göç akımları ise 1975-2000 yılları arasında toplam iç göç içindeki oransal konumdeğişim gösterse de artış eğilimindedir. Yine aynı dönem aralığında şehirden şehire gerçekleşen göç akımları 1980-90 yılları arası bir önceki döneme kıyasla azalma eğiliminde olsa da 1995-2000 yılları arasında ivme kazanmış görünmektedir. Köylerden köylere doğru göç ise 1975-2000 yılları arasında ülke genelinde kırsal nüfusun da azalmasına paralel olarak azalma eğilimindedir.

Tablo 2.1. Türkiye’de Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus

Yerleşim Yeri	1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
	Göç Eden Nüfus	Yüzde%	Göç Eden Nüfus	Yüzde%	Göç Eden Nüfus	Yüzde%	Göç Eden Nüfus	Yüzde%
Şehirden Şehire Göç	1.752.817	48,9	2.146.110	56,18	3.359.357	62,18	3.867.979	57,8
Köyden Şehire Göç	610.067	17,02	860.438	22,53	969.871	17,95	1.168.285	17,46
Şehirden Köye Göç	692.828	19,33	490.653	12,84	680.527	12,6	1.342.518	20,06
Köyden Köye Göç	528.709	14,75	322.709	8,45	392.935	7,27	313.481	4,68
Toplam	3.584.421	100	3.819.910	100	5.402.690	100	6.692.263	100

Kaynak: Kocaman, 2008:18

2.2.2. Dış Göçler

Dış göçler; çeşitli sebepler nedeniyle yaşanan ülke sınırları dışına ve başka bir ülkede yaşamak için yapılan uzun süreli olan geçici ya da kalıcı göçlerdir. Birleşmiş Milletler'e(BM) göre uzun süreli olan bu göç hareketinin gerçekleşmiş olabilmesi için, ülkesini terk ederek bir başka ülkede yaşamayı amaçlayan göçmenin, bu işlemi bir yıldan daha uzun süre ile gerçekleştirmiş olması gerekmektedir. Genellikle çalışma amacı güdülen yapılan dış göçler, kaçak yollarla ya da sığınmacı olarak da gerçekleşebilir. Geleneksel olarak uluslararası göç, altı alt başlıkta toplanmaktadır (Gençler, 2005: 174).

- 1) Sürekli yerleşenler,
- 2) Süreli sözleşmeli çalışanlar,
- 3) Süreli çalışan profesyoneller,
- 4) Gizli veya yasal olmayan çalışanlar,
- 5) Sığınmacılar,
- 6) Mültecilerden (1951 Cenevre Antlaşmasına göre güvence altına alınanlar) oluşmaktadır.

Türkiye'de uluslararası göçler 1960'lı yıllarda başlayan ve başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. Federal Almanya ve Türkiye arasında Ekim 1961 yılında imzalanan anlaşma ile yurtdışına gidenlerin sayısı artmıştır. 2000 yılında Türkiye dışında yaşayan 4.5 milyon göçmen ülke nüfusunun %6,7'sine ve istihdamın %4,6'sına karşılık gelmektedir (Toksöz, 2006:217)

2.2.3. Gönüllü Göçler

Gönüllü (iradi) göç, bireylerin kendi irade ve istekleriyle, kırsal alanın iticiliği ve kentsel alanın çekiciliği bağlamında, daha yüksek gelir elde etmek, daha iyi ekonomik imkanlara sahip olmak, iş bulma olanaklarına, daha iyi yaşam standartlarına ve sosyal imkanlara ulaşmak gayesiyle gerçekleştirilen göç türüdür (Tümtaş ve Ergun, 2014:4; Tümtaş, 2007:8; Kızılkaya, 2014:7; Uğuz, 2004:385; Gönülaçan, 2016:400).

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan kırsal alandan kentsel alana doğru gerçekleşen nüfus hareketlerinin büyük bir bölümü gönüllü göçlere örnek verilebilir.

2.2.4. Zorunlu Göçler

Zorunlu ya da gayri iradi göçler, nüfusun yaşadığı bölgeden zorla çıkarılması ya da yaşanan yerin yaşanılabilirliğini yitirmesi ile orataya çıkan göç türüdür. Göçmenin kendi

iradesi dışında gerçekleşmektedir. Bu göç türü, araştırmalarda ya da sosyoloji literatüründe “zorlama göç” veya “zorunlu göç” olarak tasnif edilmektedir (Barut, 2011:20)

Zorunlu göç: Doğal ya da insan yapımı nedenlerden dolayı içerisinde yaşama ve refaha yönelik tehditleri de içeren bir zorlama unsuru bulunan göç hareketini tanımlamak için kullanılan genel terim (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009:69).

Zorunlu göçler kendi arasında birinci grup zorunlu göçler ve ikinci grup zorunlu göçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Savaş tehlikesi, can güvenliğinin olmaması gibi sebeplerle yaşadıkları yerleri terk ederek başka ülkelere kaçma ve iltica etme şeklinde meydana gelen göç tipi, birinci grup zorunlu göçlerdir. İkinci grup zorunlu göçler ise, resmi otoritenin kontrolü altında yapılarak insanların bir yerden başka bir yere denetimli olarak yer değiştirmesinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Yalçın, 2004:13)

2.3. İç Göçlerin Nedenlerine Yönelik Teoriler

Göç hareketlerinin nedenlerinin ve ortaya çıkardığı sonuçların çeşitliliği ve bu sonuçların zamana ve mekana göre farklılıklar göstermesi sebebiyle göçü açıklamaya yönelik pek çok teori vardır. Bu sebeple, bu bölümde belli başlı göç kuramlarına değinilecektir.

2.3.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Göç olgusu üzerine ilk sistematik teoriyi ortaya atan kişi 19. yüzyılda coğrafyacı Ravenstein'dir (Castles ve Miller, 2008:31; Yalçın, 2004:22). Ravenstein, William Farr'ın “göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmaksızın yürüdüğü” fikrine karşılık göç ile ilgili genel geçer kanunlar ortaya koymaya çalışmıştır. 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin verilerini kullanarak oluşturduğu çalışmasında, verilerden hareketle yedi göç kanunu belirlemiştir (Çağlayan, 2006:68). Ravenstein'in 1885 yılında, göçün kesin kanunlara dayandığını ortaya koymak için yayımladığı “Laws Of Migration” isimli makalede göç ile ilgili ortaya attığı yedi kanun şunlardır;

1. Göç edenlerin büyük bir çoğunluğu yalnızca kısa mesafeli göç etmektedir. Bu göç hareketleri göç dalgaları başlatacaktır ve bu göç dalgaları büyük sanayi ve ticaret merkezlerine yönelme eğilimindedir (Ravenstein, 1885:198).

2. Ticaret ve sanayileşme ile kentlerde gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme, kent çevresindeki kırsal nüfusu hızla kentsel bölgeye çekmektedir. Bu hareketle kent çevresindeki kırsal alanda meydana gelen nüfus azalması, uzak bölgelerden gelen göçmenler tarafından doldurulmaktadır. Uzak bölgelerde meydana gelen seyrelme de o bölgeye yakın yerlerden gelen göçmenler tarafından doldurulacaktır. Basamaklı bir şekilde ileryeleyen göç hareketleri zamanla

tüm ülkeye yayılacaktır. Bu basamaklı şekilde gerçekleşen göç dalgaları Ravenstein'in birinci kanununu destekleyici ya da açıklayıcı niteliktedir (Çağlayan, 2006:69).

3. Ravenstein, bu kanunda göçün yayılma ve emme süreçlerinden bahsetmektedir. Birbirini destekler konumda olan yayılma ve emme sürecini benzer kılan özellikleri, ulaşılmak istenen amaçtır. Ravenstein'e göre göç tek başına amaç değildir. Göç etme amacı güden bireyler sadece göç etmek için yer değiştirmezler. Gelişmiş olan kentin ekonomik ve ticari faaliyetlerinden faydalanmak ya da daha iyi yaşama isteği, yayılma sürecini desteklemektedir. Buna karşılık olarak kentlerde ihtiyaç duyulan emek miktarı da, gerçekleşen göç hareketleri ile karşılanmakta ve göçler de gelişmekte olan sanayi merkezleri tarafından emilmektedir. Amaç bakımından beraber işleyen yayılma ve emme süreci, göç ile beraber ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Çağlayan, 2006:70).

4. Göç alan yerleşim yerleri aynı zamanda göç de verecektir ve zaman içerisinde göç zincirleme bir şekilde devam edecektir. Her göç dalgası başka göç dalgaları yaratacak şekilde zincirleme şekile bürünecektir. Göç hareketi bir kez başladığında bir başka göç dalgasını tetikleyerek zincirleme devam eden bir süreçtir (Çağlayan, 2006:70)

5. İlk dört göç kanundan farklı olarak Ravenstein, beşinci kanunda uzun mesafeli, doğrudan ve basamaksız bir göçten bahsetmektedir. Göçmenler uzun mesafeli göçlerde, dolaysız bir şekilde büyük ticaret ve endüstri merkezlerine göç etmektedirler (Çağlayan, 2006:70).

6. Kentsel sanayi ve ticaret merkezlerinde yaşayanlar, kırsal kesimlerde yaşayanlara kıyasla daha az göç etme eğilimindedirler. Merkezlerin aldığı göçler, orada yerleşik yaşayan nüfusu çok fazla etkilememektedir. Kırsal alanlarda gerçekleşen göç dalgaları ise kırsalda yaşayanları göç etme eğilimine yöneltmekte ve basamaklı bir göç göç dalgası yaratmaktadır (Çağlayan, 2006:70)

7. Kadınlar kısa mesafeli göçlerde daha fazla göç etme eğilimindedir. Uzun mesafeli ve doğrudan göçlerde ise erkekler kadınlara oranla daha fazla göç etme eğilimindedir (Çağlayan, 2006:70)

Görüldüğü üzere Ravenstein'e göre göç kararlarının merkezinde bireysel kararlar vardır. Göçler genel olarak kısa mesafeli gerçekleşmekte ve göç ederek fayda sağlamak, daha iyi imkanlara sahip olmak isteyen göçmenler, göç ettikleri mekanın emek piyasası için de gereklilik arz etmektedir. Kısa mesafeli, basamaklı ve zincirleme bir şekilde gerçekleşen ülke içi göç dalgaları giderek merkezlere yönelim eğilimindedir.

Castles ve Miller, Ravenstein'in göç teorisinin, göç üzerine neoklasik ekonomi perspektifinde ilk sistematik teori olduğunu söylemektedirler. Modelin, bireyin göç etme kararının, alınacak kararın kazanç ve maliyetlerinin rasyonel karşılaştırılmasına dayandığını, yaklaşımın bireyseldi ve tarih dışı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca modele göre bireyler eğitim ya da mesleki eğitime yatırım yapabilecekleri gibi göçe de yatırım yapmaya karar verebilirler ve

modelin merkezinde insan sermayesi kavramı vardır. Göç insan sermayesini artırır ve bu da potansiyel kazanımlar sunar (Castles ve Miller, 2008:31).

2.3.2. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Stouffer 1940 yılında yayımladığı “kesişen fırsatlar” isimli çalışmasında, Ravenstein’in “göç kanunları” kuramından beri göç ile mesafe arasındaki yakın ilişkiyi gösteren sayısız çalışma olduğunu ve bu çalışmaların, insanların çoğunun kısa mesafeli göç ettiğini, az sayıda insanın ise uzun mesafeli göç ettiğini gösterdiğini belirtmiştir (Stouffer, 1940:845). Stouffer, göç ile mesafe arasında bir ilişkinin gerekli olmadığını söylemiş, bunun yerine kesişen fırsatlar kavramını kullanmıştır. İki farklı çekim merkezinden birinin, belirli bir bölgeden diğer çekim merkezine kıyasla daha fazla göç almasının, mesafe kavramının da analize katılmasını gerektirdiğini belirtmiş ve bu sebeple analizinin merkezine mesafe kavramını koymuştur. Belirli bir mesafeye göç edecek kişilerin sayısının, gidilecek yerdeki fırsatlar ile doğru orantılı ve gidilecek yerdeki kesişen fırsatlarla ters orantılı olduğunu belirtmiştir (Stouffer, 1940: 846).

Göç hareketi ve mesafe arasındaki ilişki doğrudan bir gereklilik değildir. Göç hareketi ve mesafe arasındaki bağlantının, mesafeyi de kapsayan kesişen fırsatlar kavramı gibi yardımcı bir ilişkiye bağlı olduğu söylenebilir (Özyakışır, 2012:43). Göç edilecek yerdeki ekonomik fırsatlar, iş imkanlarının fazlalığı ve potansiyel göçmenlerin bulunduğu yere olan mesafenin kısalığı göç edecek insan sayısını artıracak temel faktörlerdir.

2.3.3. Petersen’in Beş Göç Tipi

Petersen, göç araştırmalarının çoğunun analizden ziyade açıklama üzerinde durduğunu ve bu sınırlı verilerle kurulan teorik çerçevelerin genellikle ilkel(primitive) olduğunu ve bilinen en iyi göç modelinin Fairchild’in(1925) göç modeli olduğunu belirtmiştir (Petersen, 1958:256). Petersen “Eğer bütün insanlar doğası gereği yerleşikse(ya da göçmense), neden bazıları göç ediyor, bazıları göç etmiyor?” sorusu ile başladığı çalışmasında; iç ve dış göçün önemli analizlerini genel bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Bu çerçeveyi belirlerken, analizinde göçmenleri iki sınıfa ayırır; bazı göçmenler yenilikler elde etmek için göç ederler(yenilikçi göç) ve diğer göçmenler ise mevcut koşullardaki değişikliklere tepki olarak göç ederler(muhafazakâr göç) ve coğrafi olarak yer değiştirirler(Petersen, 1958:258). Petersen belirlediği beş göç tipini şu şekilde tanımlamıştır (Petersen, 1958:259-264):

1. İlkel Göçler (Primitive migration): İlkel göçler ekolojik itici faktörlerden dolayı meydana gelmektedirler. İnsanlar doğal güçlerle başedemedikleri için göç ederler. İlkel göçler ilk insanlarla ilişkilendirilmektedir.

2. Zorunlu Göç (Forced Migration) ve Yönlendirilmiş göç (İmpelled Migration):

Petersen çalışmasında ikinci ve üçüncü göç tipini tanımlarken, iki göç tipi benzerlik gösterdiği için beraber ele almıştır. Zorunlu göçlerde, göçmenler devlet veya fonksiyonel olarak eş değer bir sosyal kurumun baskısı ile göç etmeye zorlanırlar. Bu göç tipinde göçmenlerin karar verebilme gücü yoktur. Yine aynı şekilde devlet ya da sosyal kurum baskılarına maruz kalan ancak, göç edip etmeme kararının göçmenler tarafından verilebildiği göç tipi ise yönlendirilmiş göçlerdir. Burada göçün, zorunlu ya da yönlendirilmiş göç olduğunu belirleyen faktör göç edip etmeme kararını verebilme yetkinliğine sahip olmaktır.

3. Serbest Göç (Free Migration): İlk üç göç tipinde nispeten göçmenlerin iradesi önemli bir faktör değildir. Serbest göçler ise göçmenlerin hiçbir sosyal ve politik baskı olmadan göç etme kararlarını tamamen kendi istekleri doğrultusunda verdikleri göç tipidir.

4. Kitlesele Göç (Mass Migration): Petersen'in İsveç'te 1861-1870 yılları arasındaki göç hareketleri ile bağdaştırdığı göç bu göç tipi; ulaşım imkanlarının gelişmesi, demiryollarının limanlara ulaşması, yelkenli gemiler yerine daha hızlı olan buharlı makinelerle geçilmesi ile ortaya çıkmıştır. Teknolojik gelişme ile beraber bu imkanların gelişmesi kitlesele göçleri başlatmıştır.

2.3.4. Everett S. Lee'nin İtme Çekme Kuramı

Everett S. Lee 1966 yılında yayımladığı "a theory of migration" isimli makalesinde, Ravenstein'in göç teorisinin üzerinden yetmişbeş yıl geçtiğini, çalışmanın binlerce kez alıntılandığını ve bazen de meydan okunduğunu belirtmiştir. Ancak yapılan binlerce çalışmanın genellemeden ileri gitmediğini ve bu çalışmaların çoğunda göçmenlerin karakteristiğinin temel alındığını, gerçek anlamda göçün nedenlerini, göç edilecek yerdeki karşılaşılabilecek sorunları ele alan çok az sayıda çalışma olduğunu söylemiştir(Lee, 1966:48).

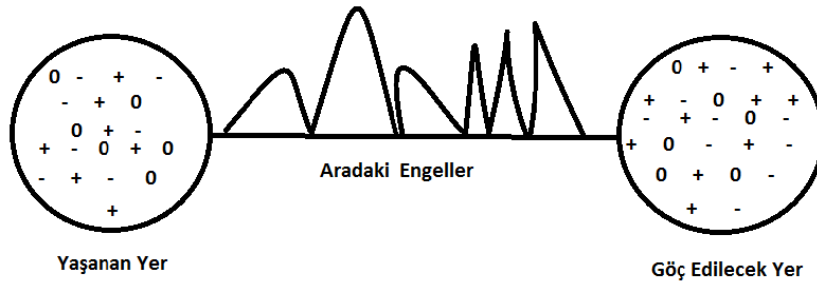
Lee, göçleri itici ve çekici faktörler bağlamında ele almıştır. Göç edilecek mesafe, ister uzun ister kısa olsun, hareket yeri, aradaki engeller ve göç edilecek yeri kapsamaktadır. Göç etme aşamasındaki, göçü etkileyen dört faktör belirlemiştir(Lee, 1966:49-50).

1. Yaşanan yer ile ilgili faktörler
2. Göç edilecek yer ile ilgili faktörler
3. Aradaki engeller
4. Kişisel faktörler

Lee ilk üç faktörü sistematik bir şekilde kendi şeması ile açıklamıştır. Şekil 2.1.'de görüldüğü üzere göç edilecek yer ve yaşanan yer ile ilgili çekici faktörleri "+" sembolü, itici faktörleri "-" sembolü ve her iki yer için de alınacak olan göç kararı üzerinde etkisi olmayan faktörleri ise "0" ile göstermiştir. Hem yaşanan yer hem de göç edilecek yerde itici, çekici ve

etkisi olmayan faktörler vardır. Bu faktörlerin tamamı kişiden kişiye değişmektedir. Bir göçmen için çekici olan bir faktör, başka bir göçmen için çekici bir faktör olmayabilir. Örneğin kronik bir sağlık problemi olan potansiyel bir göçmen için, göç edilecek yerdeki ulaşılabilecek sağlık hizmetleri çekici bir faktör iken, sağlıklı bir göçmen için bu hizmetler çekici bir faktör olmayabilir.

Lee'ye göre alınan göç kararlarının tamamı rasyonel değildir. Örneğin göç eden bir ailede bulunan çocuklar, ebeveynlerinin kararları doğrultusunda hareket etmek zorundadırlar ve bu seçim onlar için rasyonel değildir. Bireylerin hayatında önemli değişiklikler yaratan bu gelişmeler, bulunulan yerlerde yaşamayı zorlaştırmakta ve diğer alanların daha çekici olmasına sebep olmaktadır (Özyakışır, 2012:46).

Şekil 2.1. Yaşanan Yer ve Göç Edilecek Yerdeki Faktörler ve Aradaki Engeller

Lee göç kararlarını belirleyen faktörleri kişisel (mikro) ve kişisel olmayan (makro) faktörler olarak iki ayrı şekilde ele almıştır. Belirli bir yerde yaşayan potansiyel göçmenler, yaşadıkları yer ile ilgili itici ve çekici faktörlerin neler olduklarını bilmekte ve hesap yapabilmektedirler. Buldukları yeri terk edip etmeme konusunda önem arz eden göç edilecek yer ile ilgili olan itici-çekici faktörler de, göç etme kararı için belirleyicilerdir ve kişisel olmayan bu faktörler belirsizlikler yaratmaktadır (Çağlayan, 2006:74)

Castles ve Miller itme-çekme modelinin hareket doğrultusunun, nüfusun yoğun olduğu bölgelerden nüfusun seyrek olduğu bölgelere yönelik olduğunu öne sürdüğünü, ancak göç alan bazı yerlerin dünyanın en yoğun nüfuslu bölgeleri olduğunu söylemektedir. Ayrıca itme-çekme kuramının belirli bir göçmen grubunun neden A ülkesine değil de B ülkesine göç ettiğini açıklayamadığını belirtmiştir. Neoklasik göç teorilerinin temelini oluşturan modellerden olan itme-çekme kuramının, günümüz göçlerini açıklamada ve gelecekteki göç hareketlerini öngörme kabiliyetinin olmadığını, göçmenlerin akıllı tercihler yapmak için özgür ve seçenekler konusunda bilgi sahibi olduklarını söylemenin hata olduğunu vurgulamıştır (Castles ve Miller, 2008:32-33).

2.3.5. Neoklasik Göç Teorileri

W. A. Lewis'in 1954 yılında yayımladığı "sınırsız işgücü arzıyla iktisadi kalkınma" modeli neoklasik göç teorilerine kaynaklık etmiştir. Gustav Ranis, John C. H. Fei ve Todaro tarafından geliştirilen neoklasik modellere göre; gelişmekte olan ülkelerde tarımsal sektör ve sanayi sektörü vardır. Kalkınan bir ekonomide modern sektör üretken olan tarım sektöründe bulunan işgücü arzı ile genişleyebilir. Makro düzeyde göç, sermayenin ve emeğin bölgesel farklılıklarından doğmaktadır. Mikro düzeyde neoklasik göç teorisi, George J. Borjas ve M.P. Todaro tarafından 1960'lı ve 1970'li yıllarda Lewis'in teorisi çerçevesinde geliştirilmiştir. Bölgeler arası farklılıklara bireylerin göç kararı olarak karşılık vermesini araştırılmıştır. Göç, rasyonel bireylerin gönüllü olarak daha yüksek ücret bulunan bölgelere göç etme kararı ile ortaya çıkmaktadır (Toksöz, 2006: 16-17).

2.3.5.1. Lewis Modeli

Lewis' in modeline göre ekonomide sanayi sektörü (kapitalist sektör) ve tarım sektörü (geleneksel sektör) bulunmaktadır. Geleneksel sektörde gizli işsizlik ya da emek fazlası olduğu varsayılır. Tarımsal kesimde üretim modern kesime kıyasla daha ilkel yollarla yapılmaktadır ve geleneksel sektörde ücretler geçimlik ücret düzeyindedir. Lewis geleneksel kesimde bulunan emek fazlasının sanayi sektörüne aktarıldığı durumda üretimin azalmayacağını hatta artabileceğini söylemiştir. Sanayi kesiminde üretim sermaye yoğun olarak yapılmaktadır ve emek, sermayeye göre daha az bulunan üretim faktörüdür. Geleneksel sektördeki emek fazlası sanayi sektörü için ihtiyaçtır ve sanayi kesimindeki emek ihtiyacı geleneksel kesimden sağlanmaktadır. Tarım sektöründen sanayi sektörüne transfer edilen işçilere ödenecek ücret geçimlik düzeyden yüksek olmalıdır (aktaran Candan, 2009:57).

Neoklasik iktisadın göç teorilerine öncülük eden "Sınırsız İş Gücü Arzıyla Kalkınma" modelinin temel varsayımları şunlardır (Doğan, 2012:36).

İkili Ekonomik Yapı: Ekonomide dualite vardır ve iki temel sektörden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi modern teknoloji ile üretim yapan sanayi sektörüdür. İkincisi ise sanayi sektörüne kıyasla daha az teknolojik gelişmişliğe sahiptir. Tarımsal kesimin gelişmesi kırsal alandaki kaynaklara bağlıdır.

Tarımsal Üretimin Kısırlığı: Gelişmiş sektör olan sanayi kesiminde sermaye yeniden üretilebilmektedir. Lewis'in kapitalist kesim diye adlandırdığı sermaye sahiplerinin kazançları görece yüksektir. Geleneksel sektörde ise toprak sabittir ve bu nedenle tarımsal üretimin sürekli artırılması mümkün değildir.

Marjinal Verimliliği Sıfır, Sonsuz Esnek Geleneksel Kesim Emek Arzı: Geleneksel kesim nüfusu sanayi sektöründen fazladır ve bu sebeple de işgücü arzı sonsuz esnektir. Ücretler

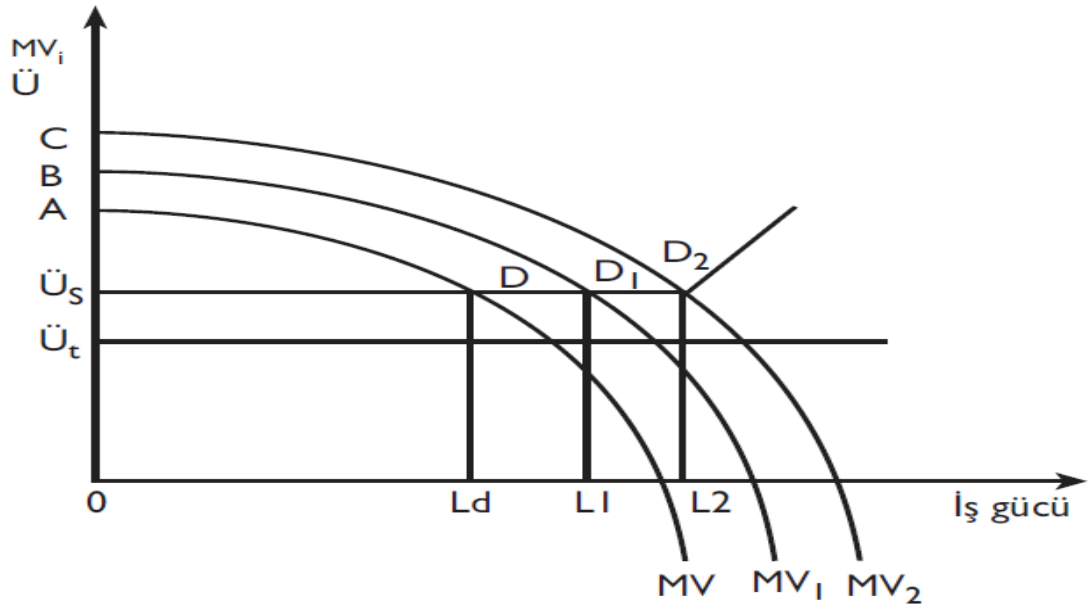

sabit ve geçimlik düzeydedir. Sektördeki emeğin marjinal verimliliği sıfır ya da sıfıra yakındır. Verimlilik olmaması nedeniyle geleneksel kesimden sanayi sektörüne iş gücü kaydırılması üretimi azaltmayacaktır.

Sanayi Sektörü Marjinal Verimliliğinin Yüksekliği: Modern sektörde istihdam edilen emeğin marjinal verimliliği tarımsal kesimden daha yüksektir.

Sektörler Arası Ücretlerin Farklı Olması: Marjinal verimlilik ile paralel olan ücretler, verimliliğin yüksek olduğu sanayi sektöründe, tarımsal kesimden daha yüksektir. Verimlilik ne kadar yüksekse ücretler o kadar yüksektir. Tarımsal sektörde ise emeğin marjinal verimliliği sıfır ya da sıfıra yakın olduğu için ücretler düşüktür.

Modelin grafiksel anlatımı şekil 2.2.'de gösterilmiştir. Modele göre tarım sektörü ücretleri ($\dot{U}_t$) sanayi sektörü ücretlerinden ($\dot{U}_s$) düşüktür. Sanayi sektöründe, emeğin marjinal verimliliğinin (MV) ücretlere eşit olduğu D noktasında L_d kadar iş gücü istihdam edilecektir. Emeğin aldığı ücret payı ($\dot{U}_s D L_d 0$) alanı olacaktır. Sanayi sektöründeki yatırımcının kâr payı da $D A \dot{U}_s$ alanı olacaktır. Sektörde bulunan yatırımcıların, kârlarının tamamını yatırıma dönüştürdükleri durumda, emeğin marjinal verimliliği artacak (MV_1) ve yeni denge noktasında (D_1) daha fazla iş gücü istihdam edilecektir (L_1). Yatırımcıların elde edeceği yeni kâr düzeyi ($D_1 B \dot{U}_s$) olacaktır. Ulaşılan yeni kâr düzeyinin de yatırımlara yönlendirilmesiyle emeğin marjinal verimliliği MV_2 düzeyine yükeselecektir ve yeni denge noktasında (D_2) istihdam düzeyi L_2 ve kâr ise ($D_2 C \dot{U}_s$) olacaktır.

Şekil 2.2. Sınırsız İşgücü Arzı ile Kalkınma (Acar, 2008)

Tarım sektöründen sanayi sektörüne iş gücü transferi, tarım kesiminde emek miktarının azalmasıyla beraber tarımsal kesim ücretlerinin artması sonucunda, ancak sanayi kesiminde

ücretlerin artması ile gerçekleşecektir. İş gücü aktarımının ancak sanayi sektöründe ücret artışı ile gerçekleşebileceği noktaya (D_2) ulaşılan kadar tarımsal kesimden gelen her ilave iş gücü kâr artışı sağlayacaktır ve kar artışları da yatırıma dönüşecektir (Acar, 2008: 168-169).

2.3.5.2. Todaro Modeli

Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970) kırdan kente göç hareketlerini açıklamaya çalışmışlardır. Kırdan kente göçlerin ekonomik davranışsal modelini oluşturan Todaro (1969), kırdan kente göçleri, kır ve kent arasındaki reel gelir farklılıkları ve göçmenin kentte iş bulma ihtimali ile ilişkilendirmiştir. Az gelişmiş ülkelerde kırsaldan kente gerçekleşen göçlerin iki aşaması vardır. Birinci aşamada yeterli donanımına sahip olmayan göçmen kentsel formel sektörde iş bulamayıp belirli bir süre kentsel enformel sektörde çalışmaktadır. İkinci aşamada, göçmenler formel sektörde iş bulmaktadır. Kır ve kent arasındaki ücret farklılıkları çok yüksek bile olsa, potansiyel göçmenler göç kararı alırken, modern sektörde iş bulabilmek için ne kadar süre geçireceklerini göz önünde bulundurlar. Bekleme süresi ne kadar uzunsa göçmenler için göç etme ihtimali o kadar düşüktür (Todaro, 1969:138-140)

Todaro çalışmasında göçü şu şekilde formüle etmiştir (Todaro, 1980:368);

$$V(0) = \int_{t=0}^n [P(t)Y_u(t) - Y_r(t)]e^{-it} dt - C(0)$$

n: Göç kararı almak için planlanan süre,

V(0): Beklenen gelirin bugünkü değeri,

P(t): Göçmenin t döneminde ortalama gelir düzeyinde iş bulma ihtimalini,

Y_u : Kentsel alan ortalama reel kazancı,

Y_r : Kırsal alan ortalama reel kazancı,

i: Göçmenlerin zaman tercih derecesini yansıtan iskonto oranını,

C(0): Göç etme maliyetini,

t: Zamanı temsil etmektedir.

2.3.5.3. Harris- Todaro Kırdan Kente Göç Modeli

M.P. Todaro ve J.R. Harris (1970), Todaro'nun (1969) modelini, sanayi sektörü ve tarımsal sektör olmak üzere, ekonomide ikili yapı çerçevesinde genişletmişlerdir (Özyakışır, 2012:48, Güleç, 2009:45). Modelde sektörler gelir ve üretim açısından ayrılmıştır. Kentsel modern sektör, bir kısmı tarımsal kesime satılan sanayi tipi mal üretiminde uzmanlaşmıştır. Tarımsal üretim yapan kırsal kesim ise, tarımsal üretimde uzmanlaşmış ya iş gücünün tamamını tek tarımsal mal üretmek için kullanır ya da iş gücünün bir kısmını bu malın üretiminde kullanıp

geri kalan iş gücünü sanayi tipi üretim yapmak için modern sektöre transfer eder. Modelin en önemli varsayımı, beklenen kentsel ücret, kırsal kesim ücretlerini aştığı sürece kırdan kente göç devam edecektir (Harris and Todaro, 1970:126-127)

Modelin temel varsayımları (Adaş, 2001:149);

- Kentsel beklenen reel ücretlerin bugünkü değeri tarımsal ücretleri aştığı müddetçe kırdan kente göç devam edecektir
- Sanayi tipi üretim yapan modern sektörde kurumsal olarak belirlenmiş minimum ücretler kırsal kesim ücretlerinden yüksektir. Çünkü tarımsal sektörde marjinal verimlilik sıfır ya da sıfıra yakındır.
- Modern sektörde ücretler esnek değildir.
- Tarımsal üretim yapan kırsal kesimde ücretler aşağı doğru esnektir.
- Göçmenler göç ederek faydalarını maksimize etmektedirler.
- Kentte bulunan toplam işgücü, kırsal kesimden göç edip işgücü arzına katılanlar ve kentsel işgücünden oluşmaktadır.
- Modern sektörde bulunan iş imkanları mevcut iş arayanların sayısını aştığında işlerin tahsisi rassal şekilde yapılır.

Modelin formülasyonu şu şekildedir (Harris ve Todaro, 1970:128-130);

Tarım sektörü üretim fonksiyonu :

$$X_A = q(N_A, \bar{K}_A, \bar{L}_A) \quad q' > 0, q'' < 0 \quad (1)$$

- X_A = Tarım sektörü çıktı miktarı
- N_A = Tarım sektörü istihdam düzeyi
- $\bar{K}_A$ = Tarım sektörü sabit sermaye stoku
- $\bar{L}_A$ = Tarım sektörü kullanılan sabit toprak
- q' = Fonksiyonun N_A 'ya göre türevidir. Marjinal ürünü vermektedir.

Tarımsal sektörde sermaye ve toprak girdileri sabittir ve çıktıyı belirleyen iş gücü istihdam düzeyidir(N_A).

Sanayi sektörü üretim fonksiyonu :

$$X_M = f(N_M, \bar{K}_M) \quad f' > 0, f'' < 0 \quad (2)$$

- X_M = Sanayi sektörü çıktı düzeyi
- $\bar{K}_M$ = Sanayi sektörü sabit sermaye stoku

- N_M = Sanayi sektörü istihdam düzeyi
- $f' = X_M$ 'nin N_M 'ye göre türevidir. Sektördeki marjinal üründür.

Sanayi tipi üretim yapan modern sektörde çıktıyı belirleyen değişken sektörün istihdam düzeyidir(N_M).

Fiyatların belirlenmesi (iç ticaret haddi):

$$P = p\left(\frac{X_M}{X_A}\right)p' > 1 \quad (3)$$

Tarımsal ürünlerin imalat sektörü cinsinden fiyatı yani iç ticaret haddi; sanayi sektörü çıktısının, tarımsal sektörü çıktısına oranının bir fonksiyonudur.

Tarımsal kesim reel ücreti :

$$W_A = P \cdot q' \quad (4)$$

W_A : Tarım sektörü reel ücreti; sektörde bulunan işgücünün imalat sanayi ürünü cinsinden fiyatı ve tarımsal sektördeki marjinal ürünün çarpımına eşittir.

Sanayi sektörü reel ücreti:

$$W_M = f' \geq \bar{W}_{min} \quad (5)$$

İmalat sektörü ücreti, tam rekabette kar maksimizasyonu sebebiyle sektörün marjinal ürününe eşittir. Kurumsal olarak belirlenmiş minimum ücrete eşit ya da daha yüksektir. Asgari düzeyde olan ücret düzeyinde emeğe aşırı talep olmayacaktır.

Kentsel beklenen ücret :

$$W_u^e = \bar{W}_{min} \cdot \frac{N_M}{N_U} \frac{N_M}{N_U} \leq 1 \quad (6)$$

Beklenen kentsel ücret, kurumsal olarak belirlenmiş kentsel minimum ücret ile kentsel istihdamın toplam kentsel işgücüne oranının çarpımına eşittir. Tam istihdam, kentsel beklenen ücretin kurumsal olarak belirlenmiş kentsel ücretlere eşit olduğu durumdur. Kentte bulunan bütün iş gücü(N_U) istihdam edilir.

Sektorlerdeki İşgücü Donanımı:

$$N_A + N_U = \bar{N}_R + \bar{N}_U = \bar{N} \quad (7)$$

- N_A = Kırsal kesimde istihdam edilen işgücü
- N_U = Toplam Kentsel işgücü
- $\bar{N}_R$ = Başlangıç kırsal kesim işgücü

- $\bar{N}_U$ = Kentsel sürekli işgücü
- $\bar{N}$ = Toplam işgücü

Denge şartı:

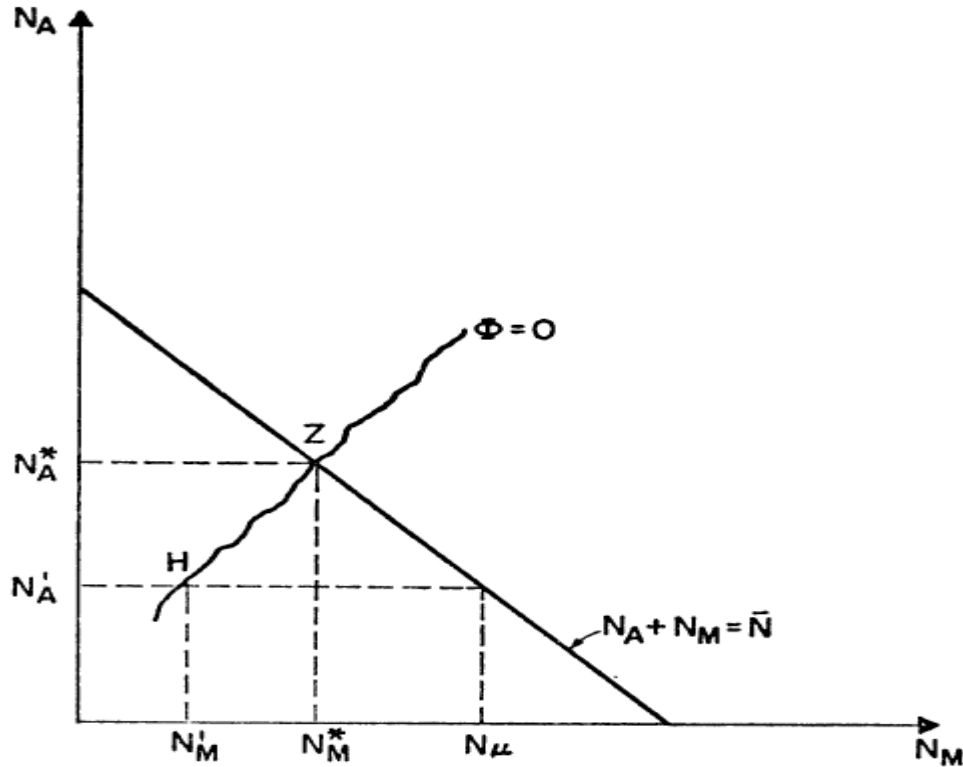
$$W_u^e = W_A \quad (8)$$

Kırsal kesim ücretlerinin beklenen kentsel gelire eşit olduğu durumdur. Denge durumu, kentsel bölgeye göçün kent-kır kaynaklı beklenen ücret farkının pozitif bir fonksiyonu olduğu hipotezinden türetilmiştir ve denge durumunda göç son bulacaktır. Kırdan kente göç, beklenen kentsel ücret farkının pozitif bir fonksiyonudur.

4 ve 6 numaralı denklemleri kullanarak 8. Denklemi tekrar yazdığımızda;

$$N_U = \varphi(\bar{W}_{min} \cdot \frac{N_M}{N_U} - P \cdot q') \quad \varphi' = 0 \quad \varphi(0) = 0 \quad (9)$$

Beklenen kentsel gelir ile kırsal kesim ücretlerinin farkı sıfır olduğunda göçün son bulacağı açıkça gözükmemektedir. Toplam kentsel işgücü beklenen ücret ile kırsal kesim ücretlerinin farkının pozitif bir fonksiyonudur.

Şekil 2.3 Harris-Todaro Modeli Denge Durumu (Harris and Todaro, 1970:130).

5. denklemden rekabetçi imalat sektöründe ücretlerin marjinal ürüne eşit olduğunu ($W_M = f'$) ve ayrıca 7. eşitlikten, toplam işgücü ve kırsal kesimde istihdam edilen işgücü farkının toplam kentsel işgücünü verdiğini ($\bar{N} - N_A = N_U$) ve 3. eşitlikten tarımsal

ürünlerin imalat malı cinsinden fiyatlarını da ($P = p(X_M/X_A)$) biliyoruz. O yüzden denge koşulu denklemini (8') tekrar yazabiliriz.

- $W_u^e = W_A \Rightarrow \emptyset = W_A - W_u^e = 0$
- $W_u^e = \bar{W}_{min} \cdot \frac{N_M}{N_U}$, $W_A = P \cdot q'$ ve $W_M = f' \geq \bar{W}_{min}$
- $\emptyset = p(X_M/X_A) \cdot q' - f' \cdot N_M / (\bar{N} - N_A) = 0$ (8')

$\emptyset$, herhangi bir kentsel minimum ücret düzeyi için, tarımsal sektör ve imalat sektörü denge istihdam düzeyini verir. Ve bu çözümden kentsel işsizlik ve emtia çıktı düzeyleri de belirebilir. Olası herhangi bir minimum ücret düzeyi için eşsiz bir denge düzeyi olacaktır ve şekil 2.3.'te gösterilmiştir ($\emptyset = 0$ olan noktaların oluşturduğu hat). Şekildeki $N_A + N_M = \bar{N}$ çizgisi, tam istihdam noktalarının birleşimidir.

Şekil 2.3.'teki Z noktası, tam istihdam denge düzeyini vermektedir. N_A^* kadar emeğin tarım sektöründe istihdam edildiği ve N_M^* kadar emeğin imalat sektöründe istihdam edildiği noktadır. $\emptyset = 0$ olan hat üzerinde ve Z noktasının batısında bulunan noktalar, kentsel minimum ücret düzeyinin tam istihdam denge düzeyi için gereken minimum ücret düzeyinden yüksek olduğu noktalardır. Örneğin H noktasında, N_A' kadar işgücü tarımsal sektörde, N_M' kadar işgücü imalat sektöründe istihdam edilmiştir. Ve kentsel sektörde $N_U - N_M'$ kadar işsizlik vardır. Bu açık bir şekilde göstermektedir ki, minimum ücret düzeyi, hem işsizliğe hem de iki sektörde de çıktı kaybına neden olmaktadır.

H noktasında asgari ücretlerin ekonomiyi tam istihdam denge düzeyine ulaştıracak ücret düzeyinden yüksek olması, çıktı kaybına ve işsizliğe neden olmasına rağmen, göç eden bireyler için ücretlerin durumu göz önünde bulundurulduğunda, maksimum fayda sağlayan rasyonel bir tercihtir.

Az gelişmiş ülkelerde kentlerde istihdam olanaklarının artırılması, yaratılan bu yeni imkanların pozitif etkilerini ortadan kaldıran kırdan kente olan göçlerin işsizlik üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı, kentlerdeki işsizliği azaltmak yerine artırabilir (Todaro, 1976:119-122). Bu durum literatürde "Todaro Paradoksu" olarak adlandırılır.

Todaro paradoksu birçok araştırmacı tarafından araştırılmıştır. Todaro (1970), Todaro (1976), Zarembka (1970), Blomqvist (1978), Arellano (1981), Takagi (1981), Nakagome (1989), Brueckner (1990), Stark vd. (1991), Raimondos (1993), Brueckner and Zenou (1999), Brueckner and Kim (2001), Zenou (2005).

2.3.6. Merkez-Çevre Kuramı ve Dünya Sistemleri Kuramı

Literatürde önemli bir yere sahip olan Merkez-Çevre Kuramı ya da bağımlılık okulu, marksist kuramcılar tarafından ortaya atılmış olsa da marksist görüşe sahip olmayan görüşler

tarafından da kullanılıp, geliştirilmiştir(Gezgin, 1991:37; Şahin, 2015:17). Kuram neoklasik iktisadın denge kuramına eleştiri olarak doğmuştur. Samir Amin, İmmanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank gibi bir çok düşünür tarafından geliştirilen kuram, dünyayı merkez-çevre ya da gelişmiş-az gelişmiş ülkeler olarak iki ana ekseninde ele almış, karşılıklı çıkar ve sömürüye dayalı bu sistemde ikiye ayrılmış ekonomik yapılar birbirlerine bağımlı olarak varlıklarını sürdürebilmektedirler (Özyakışır, 2012:50-51, Çağlayan, 2006:80; Güllüoğınar, 2012:67).

Kurama göre nitelikli ya da yarı nitelikli emeğin yurt dışına gitmesi sonucunda göç veren ülkede kalifiye emek yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Gerçekleşen bu göçler neticesinde kaynak ülkede gelişme hızlanmanın aksine gerilemektedir. Emek göçünün oluşumu ve gelişimi kapitalist düzen için bir gerekliliktir ve bu göçlerin temel sebebi kapitalist gelişmiş ülkeler ve çevre ülkeler arası bağımlılıklardır. Yaşanan bu işgücü göçleri çift taraflı bir çıkar yapısında değildir ve süreçten işgücü göçü veren ülke zararlı çıkmaktadır. İşgücü göçünün belirleyicisi merkez konumda olan gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş olan ülke emek açığını sadece tarım kesiminden değil, ihtiyacına göre her kesimden karşılamaktadır ve bu da çevre ekonomilerde nitelikli emek kaybına yol açmaktadır(Gezgin. 1991:37-38).

Çevre ülkeler, kapitalist gelişim açısından merkez ülkeler için ucuz hammadde, ucuz işgücü ve üretilen malların satılması için gerekli olan pazar nitelikleri taşıdığından vazgeçilemez konumdadırlar. Çevre ülkeler de merkez ülkelere, ülke refahını yükseltmek ve gelişmişliklerini tamamlamak için bağımlıdırlar. Merkez ve çevre ülkelerin bağımlılıkları karşılıklıdır (Çağlayan, 2006:80).

1970'lerde ortaya çıkan tarihsel-yapısalcı yaklaşım olarak adlandırılabilen bu yaklaşım alternatif bir bakış açısı ile uluslararası göçü açıklayan bir yaklaşımdır. Temellerini Marksist politik ekonomi ve dünya sistemi kuramında bulan bu yaklaşım dünya ekonomisi üzerindeki eşitsiz siyasal ve ekonomik güç dağılımına odaklanmıştır. Bu yaklaşımda göç sermaye birikimi için bir çeşit ucuz emek hareketidir ve göçün sebebi kapitalist sermaye birikiminin ucuz iş gücü ihtiyacıdır. Sermaye birikiminin artması ve devamlılığını sağlamak için eşitsiz kalkınmanın ve az gelişmiş ülkelerin kaynaklarının sömürülmesine devam edilmektedir (Castles ve Miller, 2008:34-35; Toksöz, 2006:19-20; Savaşan, 2007:13).

Wallerstein, kapitalist dünya ekonomisi çerçevesinde merkez-çevre ülke ilişkilerini açıkladıktan sonra kuramı ilerleterek Dünya Sistemi kuramını geliştirmiştir. Dünya ekonomisini "çerçeve", "yarı çevre" ve "çekirdek" olarak sınıflandırıp, genel çerçevesini oluşturmuştur (aktaran Özyakışır, 2012:52). Wallerstein'in kuramına göre kapitalizm bir dünya sistemi meydana getirdiğinden, sınıflandırmasında "çevre" konumunda bulunan ekonomiler merkezden bağımsız değildir ve kapitalizmin oluşturduğu dünya sisteminin baskısı altındadır. Kapitalist dünya ekonomisinde merkez ülkeler kendi birikimlerini artırmak için çevre ülkeler üzerinde gerilemeye yol açmaktadır. Bu ülkelerdeki gerilik sadece o ülkenin kendi şartlarından değildir

ve bunu pekiştiren de dünya sisteminin ta kendisidir. “Yarı çevre” ülkeler ise “çevre” ülkeleri, “merkez” ülkeler adına kontrol altında tutmaktadırlar ve dünya sisteminin sürekliliği için çok önemli konumdadırlar (Vergin, 2008:188-199).

Castles ve Miller’e göre hem neoklasik göç teorileri hem de tarihsel yapısalci-yaklaşım çağdaş göçlerin son derece karmaşık olan yapısını yeterli bir şekilde açıklayacak kadar tek taraflı görünmektedir. Neoklasik yaklaşım göç akımlarının tarihsel köklerini göz ardı etmekte ve devletin rolünü önemsizleştirirken, tarihsel-yapısalci yaklaşım ise herşeyin temelinde sermayenin çıkarlarının olduğunu savunup, göç kararı alan bireylerin ya da grupların isteklerine ve eylemlerine yeteri kadar önem vermemektedir (Castles ve Miller, 2008:35; Toksöz, 2006:20).

2.3.7 Zelinsky’nin Göç Hipotezi

W. Zelinsky 1971 yılında “The Hypothesis of the Mobility Transition(Hareketlilik Geçiş Hipotezi)” ismiyle yayımladığı makalede, göç akımları ve sosyal yapı arasındaki bağlantının, toplumsal yapılar düzeyinde ve geniş zaman dilimleri içerisinde yorumlayabilmek için bir şema orataya koymuştur (aktaran Özcan, 2016:197). Zelinsky, göç akımlarının zaman içerisindeki çeşitlenme aşamalarını kronolojik bir sıralamaya giderek karmaşıklştırmak yerine, tüm toplumları, küresel ölçekte ekonomik ve sosyal yapılarının içinde bulunduğu düzeye göre bölümlendirerek, her bir toplumsal evrede göç hareketlerinin nasıl meydana geldiği sorusuna sistematik bir cevap bulmuştur ve mevcut kuramsal kompleks yapının önlenmesine katkıda bulunmuştur (Çiftçi, 2011:17).

Zelinsky toplumsal evreleri ve bu evrelere içkin gerçekleşen göç akımlarını beş aşamada ifade etmiştir (Zelinsky, 1971:222-248)

1. Evre; Modernite öncesi geleneksel toplumda göç: Büyük boylarda hareketlilik ortaçağ Avrupa’sı ya da Japonya’da ve günümüz az gelişmiş ülkelerinin birçoğunun karaktersitik koşulları ile başlamıştır. Modernite öncesi dönemde kayda değer bir göç hareketi çok nadir görülen bir durumdur.

2.Evre; Erken geçiş evresinde göç: Modernizasyon aşamasında olan kırsal toplumlarda, kentlere doğru bir göç hareketi vardır. Bu göçlerde potansiyel göçmenlerin dört tür varış yeri vardır. Ülkelerindeki şehirler, gelişmekte olan yabancı ülkelerdeki şehirler, eğer kendi topraklarında bulunuyorsa, kırsal yerleşim sınırları ve yabancı bir ülkedeki öncü bölge. Eğer 2. Evre ülke içerisinde gerçekleşiyorsa bu beraberinde kentsel büyümeyi getirecektir.

3.Evre; Geç geçiş toplumunda göç: Kentten kente göçün, kırsaldan kente göçü aştığı, kırdan kente göçün devam ettiği ancak kentten kente kıyasla göreceli olarak azaldığı kritik aşamadır. Şehirden şehire veya tek bir metropol bolgede gerçekleşen karmaşık göç ve dolaşım

hareketleri artmaktadır. Ve ekonomik olmayan göç hareketlerinin başladığı aşamadır (aktaran Gedik, 2005).

4.Evre; İleri toplumda göç: Kırdan kente göç hareketlerinin devam ettiği, ancak 3. aşamaya oranla daha da azaldığı ve şehirden şehire güçlü göç hareketlerinin olduğu ve arttığı aşamadır.

5.Evre; Geleceğin süper ileri toplumunda göç: Neredeyse bütün göçlerin şehirden şehire ya da şehir içerisinde gerçekleştiği aşamadır.

Zelinsky, kuramında ortaya koymuş olduğu toplumsal geçiş evrelerinin modernite olgusunun daha net bir şekilde kavranabilmesi için önemli olduğunu ve bu evrelerin tamamının tüm toplumlar için kaçınılmaz olduğunu söylemiştir (Özcan, 2016:198).

2.3.8. İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası Teorisi

1970'li yılların sonlarında Piore ve diğerleri tarafından geliştirilen teori, göçü ileri sanayi toplumlarının içsel emek talebine bağlamaktadır. Uluslararası göçler, gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısının doğasında bulunan ucuz emek talebine yönelik bir süreklilikten kaynaklanmaktadır. Meydana gelen göç hareketleri; göç veren ülkelerdeki düşük ücretler, yüksek işsizlik oranları gibi itici faktörlerden kaynaklanmamakta, göç alan gelişmiş sanayi ülkelerindeki ucuz emek ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Toksöz, 2006:17-18; Massey vd., 1993:440-441). Teoriye göre gelişmiş sanayi toplumlarında tabakalı bir meslek yapısı ve ikili bir ekonomik yapı mevcuttur. Ekonomilerde vasıflı ve vasıfsız işgücü yapısına sahip sermaye-yoğun sektör ve sadece vasıfsız işgücünün bulunduğu emek-yoğun sektör bulunmaktadır. Bu iki sektör arasında ikililik yaşanmaktadır. Gelişmiş sanayi ülkelerinde bu dualite, yerli işgücünün kabul etmeyeceği düşük vasıflı işler için bir göçmen talebi oluşturur (Özcan, 2016:199; Nasirova, 2016:11; Toksöz, 2006:17-18).

İleri sanayi toplumları ve ekonomilerinde meydana gelen göçmen işgücü ve ucuz emek talebi, bu ekonomilerin dört temel özelliğinden kaynaklanmaktadır (Massey vd., 1993:441-444). Bunlar;

Yapısal enflasyon: Piyasalarda ücretler sadece arz ve talep koşullarını yansıtmamaktadır. Ücretler toplumsal statü ve saygınlık açısından da belirleyicidir. İnsanlar, genel olarak ücretlerin sosyal statüyü yansıtmaması gerektiğine ve meslek statüsü ve ücretler arasında bir korelasyonun varlığı konusunda katı fikirlere sahiptirler. Sonuç olarak işverenler tarafından sunulan ücretler, işgücü istihdamını belirlemede tek başına yeterli değildir çünkü, sosyal statü beklentileri ve kurumsal mekanizmalar buna engel olmaktadır.

İşverenler meslek hiyerarşisinin altında bulunan işler için gereken işgücünü çekmeye çalışarak ücretleri yükseltmezler. Hiyerarşik olarak alt kademede bulunan vasıfsız

işlerin ücretlerinin artması, üst kademede bulunan işlerin ücretlerinin yeterli seviyede arttırılması için baskı oluşturmaktadır. Bu sebeple düşük ücretli çalışan yerli işçileri çekmek için ücret artırmanın maliyeti işverenler açısından çok yüksek olacaktır ve işverenlerin daha düşük ücret düzeyinde çalışmaya hazır göçmen işgücü ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

Motivasyon problemleri: İnsanlar sadece gelir elde etmek için değil, aynı zamanda sosyal statü elde etmek için de çalışırlar. Hiyerarşik iş yapısı işçi motivasyonu için önemlidir ve motivasyon problemleri iş hiyerarşisinin alt tabakasında ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik dualizm: Sermaye-yoğun sektörlerde çalışan işçiler, en iyi ekipmanlarla ve araçlarla çalışan, istikrarlı vasıflı işçilerdir. Bu sektörde çalışan işçilerin işverenlere maliyeti yüksektir ve işlerinin karmaşıklığı sebebiyle ve daha iyi performans için, işverenler bu sektördeki kalifiye işçilere yatırım yapmaktadır. Birincil sektörde çalışan işçilerin işverene maliyetinin yüksek olmasından dolayı, bu sektördeki işçilerden vazgeçilmesi ya da işten çıkarılması zordur. Zamanla bu sektör çalışanları, onlara yapılan yatırımlar ve harcamalardan dolayı emekten ziyade sermaye konumuna gelmektedirler.

Emek-yoğun ikincil sektörde ise düşük vasıflı istikrarsız işçiler çalışmaktadır. Herhangi bir dönemde bedelsiz olarak işlerine son verilebilir. Böylece emek ve sermaye arasında ikililik, işgücü piyasasında bölünmüş işgücü piyasası şeklini alır. İkincil piyasadaki düşük ücretler, istikrarsız piyasa koşulları ve beklentilerin karşılanamaması yerli işçileri ikincil piyasaya entegre etmeyi zorlaştırmakta ve bu nedenle işverenler göçmen işgücüne yönelmektedir.

Emek arzının demografik yapısı: Modern mesleki hiyerarşik yapının doğasına has problemler; motivasyon, yapısal enflasyon ve piyasalardaki dualizm sorunları, yetersiz koşullarda ve düşük ücretlerle çalışmaya gönüllü olan işçiler için sürekli bir talep yaratmaktadır. Geçmişte bu talep gençler ve kadınlar tarafından karşılanmaktaydı. Zamanla kadınların alie için ikincil gelir kaynağı olmaktan birincil gelir kaynağı konuma gelmesi, eğitim seviyesinin de artması ile beraber, genç nüfusun ikincil sektörde istihdamındaki azalışlar sonucu sektör için gereken talebin göçmenlerden karşılanmasını gerektirdi.

2.3.9. İlişkiler Ağı (Network) Teorisi

Eski sosyolojik bir kavram olan “ağlar” kavramı, 1990’lı yıllarda göçü açıklamak için göç ağları yaklaşımının geliştirilmesinde etkili olmuştur. Göç ağları yaklaşımı gerçekleşmiş veya gerçekleşmekte olan göç hareketlerinin neden gerçekleştiğine değil, göç olgusunun sürekliliği ve kendini yenilemesine odaklanmaktadır (Toksöz, 2006:21). İlişkiler ağı teorisinin temelini göç edenlerin hem göç ettikleri yer ve terk ettikleri yer arasında hem de göç edilen ülkedeki kurdukları sosyal ağların varlığı ve oluşturulan bu ağların, devam etmekte olan karşılıklı göç hareketleri üzerine etkisi oluşturmaktadır. Güçlü veya zayıf olabilen bu ağlar, her tür sosyal

temele ve değişkene bağlı olarak kurulmuştur. Bu ağlara ek olarak ekonomik ve siyasi bağlar da önem teşkil etmektedir. İki ülke arasında oluşturulan ağlar zaman içerisinde farklı boyutlara da kaymaktadır (Çağlayan, 2006:85-86).

Göç ağları, göç edilecek yer ve göç veren bölgelerde bulunan eski göçmenler, göçmenler ve göçmen olmayanları; arkadaşlık, akrabalık gibi bağlar ile birbirlerine bağlayan ilişkiler kümesidir. Bu ağların varlığı, göç hareketinin meydana getirdiği riskleri, maliyetleri ve göç sonucunda elde edilecek olan beklenen getirileri arttırdığından, uluslararası göç hareketi olasılığını arttırmaktadır (Massey vd., 1993:448).

İlişkiler ağı teorisinin işleyişi Wilpert'e göre şu şekildedir: hedef bölgeye göç eden öncü göçmenler, menşe bölge ve hedef bölge arasında toplumları bağlayan ağlar oluştururlar ve bu ağların oluşması kaynak bölgedeki potansiyel göçmenlere göç olanağı sağlar. Ortaya çıkacak olan yeni göç dalgaları, bölgeler arası kurulmuş olan ağı harekete geçirir ve yeni göçmenler öncü göçmenlerin tecrübelerinden faydalanırlar. Zaman içerisinde göç kendi kendini devam ettiren bir şekile bürünür (aktaran Yalçın, 2004:50).

Göçmen ilişkiler ağı teorisinin temel varsayımları şunlardır (Abadan-Unat, 2006:35-36);

- Göç alan ve veren bölge arasındaki kurulan ağlar, göç hareketlerini özendirilmekte ve göç etme isteğini yaygınlaştırmaktadır.
- Ağların varlığı göç etmenin riskleri ve maliyetlerini azalttığı için, ücret farklılıkları zamanla önemini yitirmektedir.
- Oluşan ağların kurumsallaşma ölçüsü arttıkça, sosyo ekonomik açıdan seçiciliği azalmaktadır ve kaynak ülke topluluğunu daha fazla temsil etmektedir.
- Göçmen kabul eden ülke hükümetleri, ilişkiler ağı kurulmasından sonra süreci denetlemekte ciddi zorluklar yaşamaktadırlar. Uygulanmakta olan göç politikaları ne olursa olsun, ağlar oluşmaya devam etmektedir.
- Aile birleşimi uygulamaları, var olan ağları daha da güçlendirmektedir.

2.3.10. Göç Sistemleri Teorisi

Neoklasik yaklaşımın göç akımlarının tarihsel köklerini göz ardı etmesi ve devletin rolünü önemsizleştirilmesi, tarihsel yapısalci yaklaşımın ise herşeyin temelinde sermayenin çıkarlarının olduğunu savunması, göç kararı alan bireylerin ya da grupların isteklerine ve eylemlerine yeteri kadar önem vermemesi gibi eleştiriler sonucunda çok sayıda disiplini kapsamayı ve göç deneyimini tüm etkenleriyle açıklamaya çalışan bir yaklaşım olarak göç sistemleri teorisi ortaya çıkmıştır. Göç sistemleri teorisi, göç akımlarının genellikle göç alan ve göç veren iki ülke arasındaki sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlara dayanan ve iki ülke arasında geçmişte var olan ilişkiler bütününden ortaya çıktığını

savunur (Castles ve Miller, 2008:35-36). Uluslararası göçler özellikle geçmişte aralarında sömürgecilik ilişkisi olan ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Ülkeler arasındaki bu tür ilişkiler devletler arası boyutta olabileceği gibi bireysel boyutta bağlar(sosyal,kültürel ve aile bağları) üzerinden de kurulabilir. Göç hareketlerine hem makro hem de mikro yapılar bağlamında bakmak gerekmektedir (Toksöz, 2006:20).

Makro yapılar büyük ölçekli kurumları, mikro yapılar ise ağları, uygulamaları ve göçmenlerin bireysel düşüncelerini işaret etmektedir. Makro ve mikro oluşumlar, sık sık “ara yapılar” olarak ifade edilen, yapılar ile birbirine bağlanmaktadır. Makro yapılar dünya piyasasının ekonomi politikasını, devletlerarası etkileşimleri, göç hareketinin gerçekleştiği ülkeler tarafından göç yerleşimini kontrol etmek gayesiyle hazırlanan kanunları, yapıları ve uygulamaları içerir. Mikro yapılar göç hareketinin ortaya çıkardığı sorunlarla mücadele edebilmek için göçmenlerin kendileri tarafından oluşturulan enformel toplumsal ağlardır (Castles ve Miller, 2008:37).

Uluslararası göç sistemlerinde genellikle bir ülkeden oluşan ya da ülkeler topluluğundan oluşan bir merkez göç odağı bölge, olağandışı büyüklüklerde göçmen akımlarıyla merkez ile bağlantılı olan bir gönderen ülkeler topluluğu vardır (Fawcett, 1989:677). Göç olgusu için tamamen kapsayıcı bir teori olmamakla beraber göç sistemleri teorisinin temel önermeleri şunlardır (Massey vd., 1993:454);

- Göç sistemlerine göre ülkeler birbirlerine politik ve ekonomik ilişkiler bağlamında bağlıdırlar ve bu sebeple coğrafi olarak mesafelerin uzun ya da kısa olması önem teşkil etmez. Coğrafi olarak yakınlık ilişkileri etkilese de ülkelerarası bir ilişki kurulmasının nedeni değildir.
- Çok uluslu sistemler kurulması mümkündür. Bir dizi çekirdek alıcı ülke, bir dizi ülkeden göçmen alabilir.
- Ülkeler birden fazla göç sistemine dahil olabilirler. Ancak birden fazla sisteme dahil olma gönderen ülkelerde alıcı ülkelere kıyasla daha fazladır.
- Göç sistemleri istikrarlı bir yapıya sahip değildir çünkü, siyasi ve ekonomik koşullar değiştikçe sistemler değişmektedir. Ülkeler ekonomik dalgalanmalara ya da politik istikrarsızlıklara, sosyal yapıdaki değişikliklere tepki olarak bir sisteme katılabilir ya da çıkabilirler.

3. TÜRKİYE'DE NÜFUSUN YAPISI ve İÇ GÖÇLER

3.1. Türkiye'de Nüfusun Gelişimi

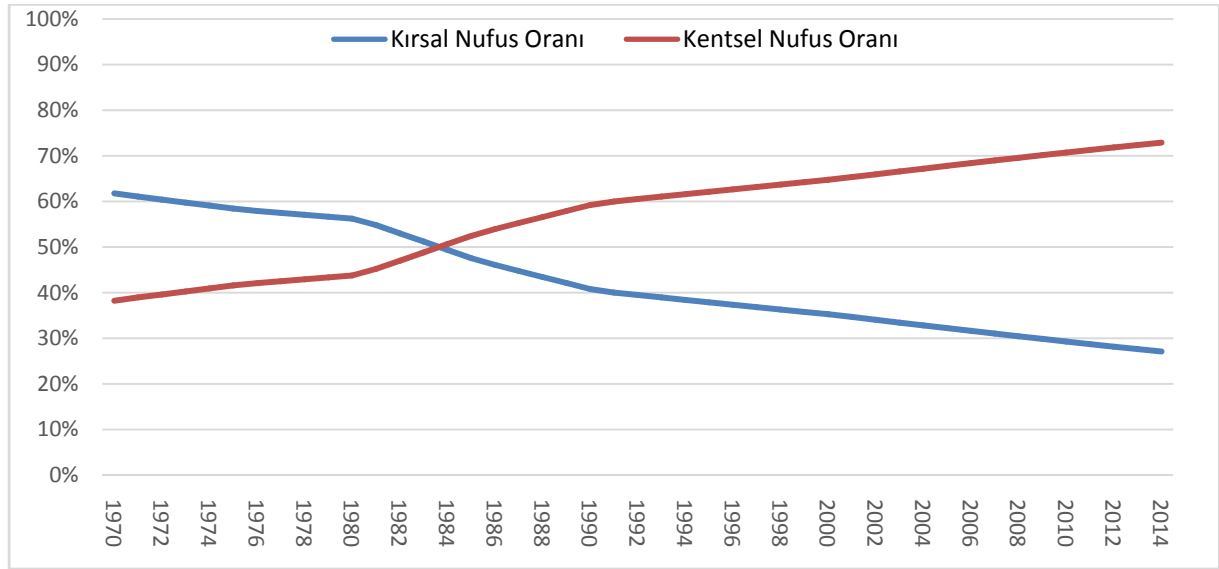
Türkiye'de 29 Ekim 1923 Cumhuriyet'in ilanından sonra, ilki 1927 yılında yapılmak üzere toplamda 14 defa genel nüfus sayımı yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 28 ekim 1927 tarihinde yapılmıştır. İkinci sayım 1935 yılında yapılmak suretiyle o tarihten sonra 1990 yılına kadar her beş yılda bir genel nüfus sayımı (GNS) yapılmıştır. 219 sayılı kanun hükmünde kararnamesinin 2. maddesinin (d) fıkrasını değiştiren 23 Şubat 1990 tarih ve 403 sayılı kanun hükmünde kararname gereği ülkemizde bundan sonra Genel Nüfus Sayımlarının 10 yılda bir sonu "0" ile biten yıllarda yapılmasına karar verilmiştir (DİE, 1991). Kanun değişikliğinden sonra son nüfus sayımı 2000 yılında yapılmıştır. 25 Şubat 2000 tarihli Devlet Bakanlığı ve 23 Mart 2000 tarihli İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile beraber nüfus sayımları eski adi ile Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), yeni adıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından organize edilmeye ve denetlenmeye başlanmıştır(DİE, 2000:4). 2006 yılında genel nüfus sayımları yapılmasına son verilmiştir ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) geçilmiştir.

Tablo 3.1. Türkiye nüfusu ve Kır-Kent Nüfus Oranları (1927-2017)

YILLAR	Toplam Nüfus	Kentsel Nüfus	Kentsel Nüfus Oranı	Kırsal Nüfus	Kırsal Nüfus Oranı
1927	13.648.270	3.305.879	24%	10.342.391	76%
1935	16.158.018	3.802.642	24%	12.355.376	76%
1940	17.820.950*	4.346.249	24%	13.474.701	76%
1945	18.790.174	4.687.102	25%	14.103.072	75%
1950	20.947.188	5.244.337	25%	15.702.851	75%
1955	24.064.763	6.927.343	29%	17.137.420	71%
1960	27.754.820	8.859.731	32%	18.895.089	68%
1965	31.391.421	10.805.817	34%	20.585.604	66%
1970	35.605.176	13.691.101	38%	21.914.075	62%
1975	40.347.719	16.869.068	42%	23.478.651	58%
1980	44.736.957	19.645.007	44%	25.091.950	56%
1985	50.664.458	26.865.757	53%	23.798.701	47%
1990	56.473.035	33.326.351	59%	23.146.684	41%
2000	67.803.927	44.006.274	65%	23.797.653	35%
2007	70.586.256	49.747.859	70%	20.838.397	30%
2012	75.627.384	58.448.431	77%	17.178.953	23%
2013	76.667.864	70.034.413	91%	6.633.451	9%
2014	77.695.904	71.286.182	92%	6.409.722	8%
2015	78.741.053	72.523.134	92%	6.217.919	8%
2016	79.814.871	73.671.748	92%	6.143.123	8%
2017	80.810.525	74.761.132	93%	6.049.393	7%

Kaynak: 1927-2000 Genel Nüfus Sayımları sonuçları ve 2007-2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları. www.tuik.gov.tr, TÜİK, 2018. *Hatay nüfusu dahil edilerek hesaplanmıştır.

Tablo 3.1. detaylı incelendiğinde, Türkiye’de 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında ülke nüfusunun 13.648.270 kişi olduğu, bunun %76’sının kırsal kesim ve %24’ünün kentsel kesim nüfusundan oluştuğu gözlemlenmektedir. 2012 yılına gelindiğinde ülke nüfusu 1927 yılı nüfusunun yaklaşık olarak 5 katına çıkarak 75.627.384 kişiye ulaşmıştır. 1927 ülke nüfusunun %76’sı kırsal alanlarda yaşarken, bu oran 2012 yılında %23’e düşmüştür ve kentsel nüfus oranı ise 1927’de %24 iken 2012 yılında %77’ye çıkmıştır. 6 Aralık 2012 Tarihinde 6360 sayılı toplam 37 maddeden ve 2 tane de geçici maddeden oluşan yasa ile 1592 belediye ve 16.082 adet köy kapatılmış ve mahalleye dönüştürülmüştür (İzci ve Turan, 2013:119). 2013 yılındaki kır kent nüfusu değişimi bu yasa bağlamında değerlendirilmelidir. Yapılan son ADNKS sonuçlarına göre 2017 yılında ülke nüfusu 80.810.525 kişiye ulaşmıştır ve ülke nüfusunun %93’ü kentsel, %7’si de kırsal nüfustan oluşmaktadır.

Şekil 3.1 Kır-Kent Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: FAO

Şekil 3.1’den de görüldüğü üzere Türkiye’de kırsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki yeri giderek azalmakta ve kentsel nüfusun toplam nüfustaki oranı da giderek artmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi göstergelerinden birisi olan şehirleşme düzeyi’nin (SEGE,2003; SEGE, 2011) giderek artması, ülkenin ve illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine pozitif yönde etki etmektedir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirlemek için tanımlanan 63 göstergeden birisi olan nüfus artış hızına (Çetin ve Sevüktekin, 2016:43) bakıldığında giderek azalma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. 2017 yılında Türkiye’de nüfus artış hızı 2016 yılına göre %13,5’ten %12,4’e düşmüştür (Tablo 3.2).

Tablo 3.2. İl, ilçe Belde/Köy sayısı ve Nüfus artış hızı (1927-2017)

YILLAR	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Hızı (%)	İl Sayısı	İlçe sayısı	Belde ve Köy sayısı
1927	13.648.270		63	328	40.600
1935	16.158.018	21,1	57	356	34.876
1940	17.820.950	17,0	63	370	34.024
1945	18.790.174	10,6	63	396	34.063
1950	20.947.188	21,7	63	422	34.252
1955	24.064.763	27,8	66	493	34.787
1960	27.754.820	28,5	67	570	35.441
1965	31.391.421	24,6	67	571	35.638
1970	35.605.176	25,2	67	572	35.966
1975	40.347.719	25,0	67	572	36.115
1980	44.736.957	20,7	67	572	36.115
1985	50.664.458	24,9	67	580	36.022
1990	56.473.035	21,7	73	829	36.226
2000	67.803.927	18,3	81	850	37.398
2007	70.586.256	-	81	850	36.732
2012	75.627.384	12,0	81	892	36.411
2013	76.667.864	13,7	81	919	18.608
2014	77.695.904	13,3	81	919	18.340
2015	78.741.053	13,4	81	919	18.362
2016	79.814.871	13,5	81	919	18.373
2017	80.810.525	12,4	81	972	18.830

Kaynak: İstatistiklerle Türkiye 2014-2016; Türkiye İstatistik Yıllığı 2013; ADNKS 2017 sonuçları. www.Tuik.gov.tr

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere Türkiye’de 1927-2017 yılları arasında nüfus artış hızı en yüksek 1955-1960 yılları arasında binde 28.5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızının en düşük düzeyde gerçekleştiği aralık ise binde 10.6 ile 1940-1945 yılları arasındır. Nüfus artış hızının en düşük düzeyde olduğu aralık olan 1940-1945 yılları arası 2. Dünya Savaşı yıllarıdır. Bu dönem de Türkiye savaşa girmemiştir ancak, savaş ekonomisinin dünya genelinde ortaya çıkardığı etkileri tüm ağırlığı ile yaşamıştır. Nüfusun yetişkin kısmının büyük bir çoğunluğunun askere alınması çok ciddi ekonomik sorunlara yol açmıştır (Boratav, 2012:81). Nüfus artış hızının azalış veya artışları zaman içerisinde değişiklikler gösterse de nüfus artış hızı 1985 yılından itibaren giderek azalma eğilimindedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile nüfus artış hızı arasında negatif korelasyon olduğu bilinmektedir. Eğer nüfus artış hızı yüksek ise gelişmişlik düzeyinin nüfus artış hızı düşük olan ülkelere kıyasla daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin nüfus artış hızındaki azalma eğilimi gelişmişlik düzeyi açısından olumlu bir etken olarak göze çarpmaktadır (Karakuş, 2010:54-55). Tablo 3.3.’te Dünya Bankası (WB) verilerine göre seçilmiş ülkelerde ve Türkiye’de nüfus artış hızının 2016 yılında hangi düzeyde

olduğu verilmiştir ve Türkiye’de gelişmişlik göstergelerinden birisi olan nüfus artış hızının gelişmiş ülkeler düzeyine yaklaştığı gözlemlenmektedir.

Ekonomik refah düzeyi ile nüfus artış hızının ikiyeşikisi “Demografik Evrim Teorisi” ile ele alınan bir konudur. Teori doğum ve ölüm oranlarının farkını yani nüfus artış hızını açıklamaktadır. Bu teoriye göre beş aşamalı geçiş aşamasından oluşan bir tarihsel süreç olduğu savunulmaktadır. Birinci aşamada ülkelerde doğum oranları ve ölüm oranları yüksek olduğu için nüfus artış hızı durgun düzeylerde seyretmektedir. İkinci aşamada sağlık sektörlerindeki bir takım iyileşmeler dolayısıyla ölüm oranları azalmakta ve yüksek düzeylerde olan doğum oranları da devam etmektedir. Üçüncü aşamada ise ölüm oranları hızla azaltılmaktadır ve doğum oranları da azalmaya başlamaktadır. Dördüncü aşamada ise doğum ve ölüm oranları arası bir denge meydana gelir. Beşinci ve son aşamada ise doğum oranları ölüm oranlarının altına inmekte ve nüfus azalmaya başlamaktadır (Yanardağ ve Özgen, 2003). Teoriden anlaşılacağı gibi birinci evreden beşinci evreye evrim sürecinde nüfus artış hızları azalma eğilimindedir ve bu çerçevede nüfus artış hızları, gelişmişlik ile birlikte toplumsal refah ile ilişkilendirilmektedir.

Tablo 3.3. Seçilmiş Ülkelerde Nüfus Artış Hızları, Kaba Doğum ve Ölüm Oranları

Ülkeler	Nüfus artış hızı (%)	Kaba doğum hızı (2015) ‰	Kaba ölüm hızı(2015) ‰
Almanya	1,2	9,0	11,3
Avusturya	1,3	9,8	9,6
Belçika	0,7	10,9	9,8
Birleşik Krallık	0,8	11,9	9,3
Danimarka	0,8	10,2	9,2
Fransa	0,4	12,0	9,0
Hollanda	0,5	10,0	8,7
İsveç	1,1	11,7	9,3
İsviçre	1,8	10,2	8,1
İtalya	-0,2	8,0	10,7
İzlanda	1,0	12,5	6,6
Kanada	1,2	10,9	7,5
Norveç	0,9	11,4	7,8
Portekiz	0,3	8,3	10,5
Türkiye	1,6	16,5	5,8

Kaynak: www.worldbank.gov, <https://data.worldbank.org/indicator/>

Ülkelerin nüfus artış hızı, o ülkedeki kaba doğum ve kaba ölüm oranları ile ilişkilidir. Türkiye İstatistik Kurumu’na (TÜİK) göre kaba doğum hızı bir ülkede bin kişi başına düşen canlı doğum sayısını, kaba ölüm hızı ise bin kişi başına düşen ölüm sayısını ifade etmektedir. Kaba ölüm hızındaki değişimler; beslenme, ülkenin yaşam koşulları, sağlık sektörü, ülkedeki ya da

bölgedeki medyan yaş gibi çeşitli değişkenlere bağlıdır. Kaba doğum hızı toplumdaki doğurganlık düzeyini belirtir ve genelde içinde bulunulan yörenin ya da bölgenin sosyal, kültürel yapısına ve aile içi planlamalara göre şekillenir. Ülkelerin demografik göstergelerinden olan kaba doğum ve ölüm hızlarına Tablo 3.3.'te yer verilmiştir.

Tablo 3.4. Kaba Doğum ve Ölüm hızları (1965-2016)

Yıllar	Kaba Doğum Hızı (%)	Kaba Ölüm Hızı (%)
1965-1970	39,0	13,5
1970-1975	34,5	11,6
1975-1980	32,2	10,0
1980-1985	30,8	9,0
1985-1990	29,9	7,8
2000	21,6	7,3
2001	20,3	6,9
2002	18,6	6,6
2003	17,9	6,3
2004	18,1	6,1
2005	18,2	5,9
2006	18,1	5,7
2007	18,4	6,4
2008	18,2	6,3
2009	17,6	5,1
2010	17,2	5,0
2011	16,8	5,1
2012	17,1	5,0
2013	16,9	4,9
2014	15,8	5,5
2015	16,9	5,2
2016	16,5	5,3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Doğum ve Ölüm istatistikleri 2015-2016, T.C Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal göstergeler; www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx

Tablo 3.4'e bakıldığında Türkiye'de doğum oranları giderek azalma eğilimindedir. 1965-1970 yılları arasında %39 olan kaba doğum hızı ilden ile farklılık gösterse de ortalama olarak 2016 yılında %16.5 düzeyine inmiştir. İl düzeyinde bakıldığında, 2016 yılında en yüksek kaba doğum hızına sahip olan ilimiz %32.9 ile Şanlıurfa'dır ve bu ili takip eden iller %28.3 ile Ağrı, %26.6 ile Muş, en düşük orana sahip olan ilimiz ise %9.8 ile Karabük olmuştur (Tüik, 2017). Ülkemizdeki kaba doğum hızı seçilmiş ülkeler arasında %16.5 ile en yüksek değere sahiptir ve tablodaki seçilmiş ülkelerde ortalama doğum hızı Türkiye hariç %9,1'dir (Tablo 3.3). Kaba ölüm hızı istatistiklerine baktığımızda ise 1965-1970 yılları arasında %13.5 olan oran 2016 yılında %5.3'e kadar düşmüştür. Burada tablo 3.3'e bakıldığında göze çarpan şey, seçilmiş olan gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye'deki kaba ölüm hızının %5.8 ile en düşük değere sahip olmasıdır ve bu sonuçtaki en önemli etkenin seçilmiş ülkelerdeki yaş ortalaması olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Nitekim seçilmiş ülkelerin geneli Avrupa Birliği (AB) ülkeleridir ve AB ülkelerinin yaş ortalaması 2017 yılında 42,8 seviyesine ulaşmıştır (Eurostat).

Tablo 3.5'te karşılaştırılma yapılabimesi için 2017 yılında seçilmiş ülkelerdeki ortalama yaş değerleri CIA verileri kullanılarak verilmiştir. Türkiye'de günümüz itibariyle ortanca yaş 31,7'dir. Bu değerler çerçevesinde ülkelerin gelişmişliği ile ilgili olarak genelleyici bir yorum yapmak yanlış olsa da, değişkenler gelişmişlik için kullanılan göstergeler olması kaidesiyle fikir sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır. Demografik evrim teorisi perspektifinden bakıldığında; teorinin öngördüğü gibi doğum oranları giderek azalmakta ve ölüm oranlarına yaklaşmaktadır. Bu çerçevede refah seviyesinin giderek arttığı söylenebilir.

Tablo 3.5. Seçilmiş Ülkelerde Medyan Yaş 2017

Seçilmiş Ülkeler	Medyan Yaş
Almanya	47,1
Avusturya	44,0
Belçika	41,4
Birleşik Krallık	40,5
Danimarka	42,2
Fransa	41,4
Hollanda	42,6
İsveç	41,2
İsviçre	42,4
İtalya	45,5
İzlanda	36,5
Kanada	42,2
Norveç	39,2
Portekiz	42,2
Türkiye	30,9

Kaynak: www.cia.gov

3.1.1. Türkiye'de Nüfus Yoğunluğu

Nüfus yoğunluğu bir kilometrekareye düşen kişi sayısını belirtmektedir. Doğal göller ve baraj gölleri hariç Türkiye'nin yüzölçümü 769.604 km² 'dir (Tüik, 2017). Nüfus yoğunluğu nüfus artışları, iç göçler ve dış göçler ile şekillenmektedir. Tablo 3.6.'da 1927-2017 yılları arasında Türkiye'de nüfus ile nüfus yoğunlukları verilmiştir. 1927 yılında kilometrekare başına düşen kişi

sayısı 18 iken 2017 yılında bu sayı yaklaşık olarak altı kat artmış ve 105 olmuştur. Türkiye nüfusu da bu yıllar arasında yaklaşık olarak altı kat artmıştır.

Tablo 3.6. Türkiye'nin Nüfus Yoğunluğu 1927-2017

YILLAR	Toplam Nüfus	Nüfus yoğunluğu
1927	13.648.270	18
1935	16.158.018	21
1940	17.820.950	23
1945	18.790.174	24
1950	20.947.188	27
1955	24.064.763	31
1960	27.754.820	36
1965	31.391.421	41
1970	35.605.176	46
1975	40.347.719	52
1980	44.736.957	56
1985	50.664.458	65
1990	56.473.035	73
2000	67.803.927	88
2007	70.586.256	92
2012	75.627.384	98
2013	76.667.864	100
2014	77.695.904	101
2015	78.741.053	102
2016	79.814.871	104
2017	80.810.525	105

Kaynak: Türkiye istatistik yıllığı 2013, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2014-2017, www.tuik.gov.tr

Ülke içinde gerçekleşen iç göçler nüfusu değiştirmemektedir fakat nüfus yoğunluğunu etkilemektedir. İç göçler köyden köye, köyden kente, kentten kentte ve kentten köye olmak üzere dört şekilde gerçekleşmektedir ve bu ülke içi hareketler nüfusun belirli merkezlerde yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Nüfus yoğunluğunu yüksek olması sadece iç göçlere bağlı olmamakla beraber, göç akımları hakkında fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Türkiye'de 2016 ve 2017 yıllarında nüfusu yoğunluğu en fazla ve en düşük olan iller Tablo 3.7.'de verilmiştir.

Ülkemizde 2016 yılında kilometrekare başına düşen 2849 kişi ile İstanbul, iller bazında nüfus yoğunluğu sıralamasında ilk sırada yer almıştır ve sıralamada İstanbullu takip eden şehirler kilometrekareye düşen kişi sayısı sırasıyla Kocaeli 507, İzmir 352, Gaziantep 290 ve Yalova 285'tir. 2017 yılı ADNKS verilerine göre ilk beş ilimizde sıralamasında bir değişiklik olmuştur. Yalova İli nüfus yoğunluğu 285'ten 297'ye çıkarak Gaziantep ilini geçerek dördüncü sıraya yükselmiştir. İstanbul ise 2892 ile 1. Sıradaki yerini korumuştur. 2016 yılında nüfus

yoğunluğu en düşük olan beş il kilometrekareye düşen kişi sayısı ile sırasıyla Artvin 23, Sivas 22, Ardahan 20, Erzincan 19 ve 11 kişi ile Tunceli'dir. 2017 yılında da, 2016 yılında ülkemizde en düşük yoğunluğa sahip olan il 11 kişi ile Tunceli olmuştur (Tablo 3.7.).

Tablo 3.7. Nüfus Yoğunluğu En Fazla ve En Az Olan İller 2016-2017

İller	2016	İller	2017
1.İstanbul	2849	1.İstanbul	2892
2.Kocaeli	507	2.Kocaeli	521
3.İzmir	352	3.İzmir	356
4.Gaziantep	290	4.Yalova	297
5.Yalova	285	5.Gaziantep	294
77.Artvin	23	77.Sivas	23
78.Sivas	22	78.Bayburt	22
79.Ardahan	20	79.Ardahan	20
80.Erzincan	19	80.Erzincan	20
81.Tunceli	11	81.Tunceli	11

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2016 -2017, www.tuik.gov.tr

3.2. Türkiye'nin Nüfus Yapısı

Bir ülkede yaşayanların eğitim düzeyi, nüfusun ortalama yaşı, kadın erkek sayısı gibi sosyal ve kültürel değişkenler ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir edinmeye yardımcı olmaktadır. Bu bölümde Türkiye'nin nüfus yapısı; eğitim, yaş ve cinsiyet göstergeleri ile ele alınacaktır.

3.2.1. Nüfusun Eğitim Düzeyi

Eğitim, modern bir toplum seviyesine ulaşabilmenin temel dinamiklerinden birisidir. Eğitim kurumları ile öğretmenlerin, Türkiye'de önemli bir yeri vardır. Toplumun yapısını değiştirmede ve daha ileri seviye bir toplum olma yolunda eğitim önemli bir sosyal kuvvettir. Eğitim bireysel ve evrensel kültür seviyesinde bir toplum yetiştime amacını teşkil etmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmenin ve verimlilik artışının en önemli unsuru, toplumun eğitim düzeyidir (Çakmak, 2008:34-35).

Türkiye'de okur yazarlık seviyesi Tablo 3.8.'de verilmiştir. 1935 yılı itibariyle Türkiye'de okur-yazarlık oranı sürekli artma eğilimindedir. 1935 yılında okur-yazarlık çağındaki toplam kadın ve erkek nüfusu içerisinde, kadınların %90,2'si, erkeklerin %70,7'si okuma yazma bilmiyorken 2015 yılı verilerine göre kadınlarda okuma yazma bilmeyen oranı %6,3'e kadar düşmüş ve toplam kadın nüfusunun %93,7'si okuma yazma bilmektedir. Erkeklerde ise 1935'te %70,7 düzeyinde olan okuma yazma bilmeyen oranı 2015 yılında %1,3'e kadar düşmüştür. 2015 yılında okur yazarlık çağındaki toplam erkek nüfusunun %98,7'si okuma yazma bilmektedir.

Tablo 3.8. Türkiye’de Nüfusun Okur Yazarlık Düzeyi

Yıllar	Okuma yazma bilen		Okuma yazma bimeyen		Okuma yazma bilen(%)		Okuma yazma bilmeyen (%)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1935	1.823.309	652.340	4.389.967	5.997.138	29,3	9,8	70,7	90,2
1940	2.693.432	963.935	4.746.963	6.495.796	35,2	12,9	64,8	87,1
1945	3.303.507	1.279.796	4.261.810	6.321.796	43,7	16,8	56,3	83,2
1950	4.055.225	1.724.690	4.853.038	7.144.008	45,5	19,4	54,5	80,6
1955	5.478.766	2.436.472	4.314.429	7.078.529	55,9	25,6	44,1	74,4
1960	6.157.842	2.743.164	5.324.368	8.300.718	53,6	24,8	46,4	75,2
1965	8.372.080	4.132.941	4.688.565	8.450.391	64,1	32,8	35,9	67,2
1970	10.404.541	6.050.984	4.393.495	8.424.341	70,3	41,8	29,7	58,2
1975	13.118.658	8.212.706	4.096.110	8.048.078	76,2	50,5	23,8	49,5
1980	15.188.078	10.123.133	3.802.455	8.394.868	80,0	54,7	20,0	45,3
1985	18.824.697	14.497.065	2.932.964	6.770.698	86,5	68,2	13,5	31,8
1990	22.066.860	17.488.623	2.779.172	6.808.809	88,8	72,0	11,2	28,0
2000	28.384.266	23.875.115	1.857.132	5.732.525	93,9	80,6	6,1	19,4
2008	28.873.257	26.188.528	986.790	3.943.222	96,7	86,9	3,3	13,1
2009	30.039.678	27.304.701	915.054	3.757.203	97,0	87,9	3,0	12,1
2010	30.983.102	28.542.644	700.400	3.125.244	97,8	90,1	2,2	9,9
2011	32.013.033	29.876.706	553.704	2.617.566	98,3	91,9	1,7	8,1
2012	32.628.320	30.719.323	475.068	2.313.689	98,6	93,0	1,4	7,0
2013	33.098.329	31.275.805	449.328	2.205.315	98,7	93,4	1,3	6,6
2014	33.967.372	32.098.958	454.760	2.208.336	98,7	93,6	1,3	6,4
2015	34.554.358	32.701.639	452.277	2.191.867	98,7	93,7	1,3	6,3

Kaynak: Türkiye istatistik yıllığı 2013, Turkey in statistics 2016.

Eğitime katılım, eğitim çağındaki nüfusun, çeşitli öğretim seviyelerine katılım eğilimlerini ve bu bağlamda devletlerin eğitim alanındaki girişimlerini ve çabalarını ve ülke nüfusunun kültürel yapısını yansıtmaktadır. Brüt okullaşma oranı; yaşlarının o eğitim mertebesindeki yaş düzeyi ile ilişkili olup olmadığına bakılmaksızın, belirli bir eğitim kademesine kayıtlı bulunan öğrenci sayısının, belirli olan eğitim kademesi kapsamında olan yaş grubu nüfusuna oranıdır (UNDP, 1996:220). Örneğin bir ülkedeki yükseköğretim düzeyi ele alındığında brüt okullaşma oranı; yüksek öğretim düzeyine kayıtlı olan öğrenci sayısının, o ülkedeki yükseköğretim çağındaki nüfusun toplamına bölünmesi ile elde edilir. Türkiye’de 1950-2017 yılları arası brüt okullaşma oranları, okul öncesi, ilköğretim, ortaokul, lise ve dengi okullar, ve yüksek öğretim (örgün ve açıköğretim) olarak beş ayrı eğitim düzeyinde tablo 3.9’da gösterilmiştir. Brüt okullaşma oranları yükseköğretim düzeyinde ele alındığında 1950-1951

Tablo 3.9. Brüt Okullaşma Oranları

Yıllar	Okul öncesi (%)	İlkokul(%)	Ortaokul (%)	Lise vedengi okul (%)	Açık Öğretim (%)	Örgün Öğretim (%)	Toplam Yükseköğretim (%)
1950-1951		69,5	4,8	5,2			1,3
1960-1961		81,1	15,8	13,2			3,1
1970-1971		99,7	30,7	20,1			5,7
1980-1981		97,7	40,6	28,4			6,4
1983-1984		103,9	46,6	27,9	1,0	7,0	8,0
1984-1985		101,9	49,0	29,7	1,6	8,1	9,7
1985-1986		101,2	50,3	31,7	2,3	8,4	10,7
1986-1987		101,6	52,5	33,3	2,9	8,4	11,3
1987-1988		103,8	55,2	34,3	3,1	8,6	11,7
1988-1989		101,6	58,8	35,2	4,0	8,8	12,8
1989-1990		102,1	58,8	36,6	5,1	9,4	14,5
1990-1991		101,9	60,3	38,5	5,8	9,9	15,7
1991-1992		102,0	60,1	41,7	6,2	10,2	16,4
1992-1993		99,7		44,9	7,3	10,8	18,1
1993-1994		97,3	65,1	47,7	9,5	12,7	22,2
1994-1995	5,1	104,4	65,6	53,0	9,5	12,6	22,1
1995-1996	7,2	103,5	65,2	55,0	8,9	13,5	22,4
1996-1997	8,8	100,0	64,3	54,9	8,8	14,4	23,2
1997-1998	9,4	89,5	52,8	52,8	9,6	16,1	25,7
1998-1999	10,2	94,3	57,1	57,1	9,2	18,2	27,4
1999-2000	9,8	97,5	58,8	58,8	9,1	18,7	27,8
2000-2001	10,1	100,9	61,0	61,0	9,6	18,4	28,0
2001-2002	10,5	99,5	67,9	67,6	9,7	21,1	30,8
2002-2003	11,7	96,5	80,8	80,8	12,4	23,4	35,8
2003-2004	13,2	96,3	81,0	81,0	12,3	24,5	36,8
2004-2005	15,3	95,7	80,9	80,9	13,4	25,0	38,4
2005-2006	19,9	95,6	85,2	85,2	15,9	27,5	43,4
2006-2007	24,0	96,3	86,6	86,6	16,9	29,1	46,0
2007-2008	29,9	104,5	87,5	87,5	17,7	30,1	47,8
2008-2009	33,9	103,8	76,6	76,6	18,9	35,3	54,2
2009-2010	40,7	106,5	84,2	84,2	31,4	35,6	67,0
2010-2011	45,3	107,6	93,3	93,3	31,4	35,6	67,0
2011-2012	46,4	108,4	92,6	92,6	38,7	42,9	81,6
2012-2013	44,0	107,6	96,8	96,8	44,5	47,6	92,1
2013-2014	44,5	107,0	103,3	103,3	47,0	50,1	97,1
2014-2015	46,8	101,1	107,1	107,3			88,9
2015-2016	49,3	99,2	107,1	109,8			95,9
2016-2017	52,1	95,9	105,3	106,9			103,3

Kaynak: TC Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal göstergeler, Milli Eğitim İstatistikleri 2015-2017

döneminde %1,3 düzeyinde iken 2017 yılında herhangi bir yükseköğretim kuruluşuna kayıtlı bulunan öğrenci sayısı, ülkedeki yükseköğretim çağında olan toplam nüfusu aşmıştır ve %103,3 olmuştur. 2017 yılı itibarıyla brüt okullaşma oranları okul öncesi eğitimde %52,1, ilkokulda %95,9 , ortaokulda %105,3, lise ve dengi okullarda %106,9'dur.

3.2.2. Nüfusun Yaş Yapısı

Ülkeler için genç bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, ortanca yaşı ve çalışabilir yaşta olan nüfus olan kişi sayısı sosyo-ekonomik yapının belirlenmesi için önem teşkil eden demografik göstergelerdir. Birleşmiş Milletler (BM) kriterlerine göre, 0-14 yaş arasındaki kişiler çocuk, 65 yaş üstündekiler yaşlı ve 15-64 yaş arasındaki kişiler ise yetişkin nüfus veya çalışma çağındaki nüfus olarak tanımlanmaktadır (Karakuş, 2010:67). Çalışma çağı dışında kalan 0-14 ve 65 yaş ve üzeri olan nüfus , çalışma çağındaki nüfusun dışında kabul edildiği için bağımlı nüfus olarak tanımlanır. Türkiye İstatistik Kurumu'na göre, 15-64 yaş arasındaki her 100 kişiye düşen 0-14 yaş arasında bulunan kişi sayısı, genç bağımlılık oranı ve yine 15-64 yaş arasındaki her 100 kişiye düşen 65 yaş ve üstü kişi sayısı, yaşlı bağımlılık oranını vermektedir (Tüik, 2018).

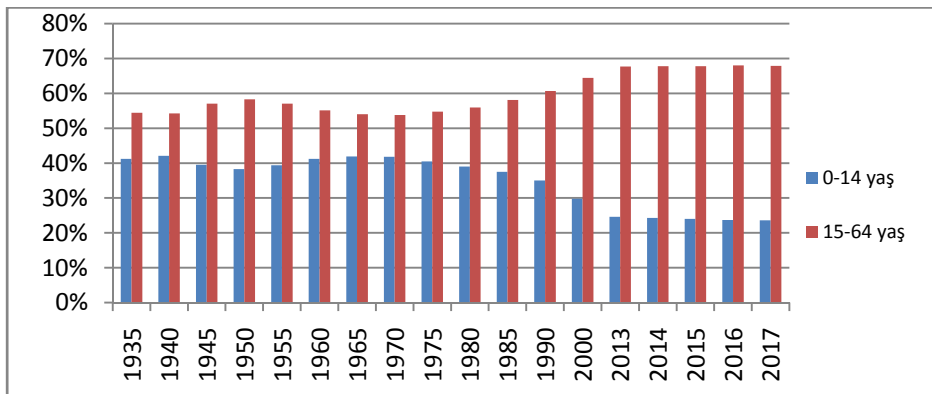
Tablo 3.10. Türkiye'de Yaş Bağımlılık Oranları

YILLAR	Toplam yaş bağımlılık oranı(%)	Genç bağımlılık oranı (0-14yaş) (%)	Yaşlı bağımlılık oranı (65+yaş) (%)
1935	82,9	75,8	7,1
1940	84,1	77,6	6,5
1945	75,1	69,2	5,9
1950	71,3	65,7	5,7
1955	75,0	69,0	6,0
1960	81,1	74,7	6,4
1965	84,9	77,6	7,3
1970	85,9	77,7	8,2
1975	82,3	73,9	8,4
1980	78,1	69,7	8,5
1985	71,8	64,6	7,2
1990	64,7	57,6	7,1
2000	55,1	46,3	8,8
2007	50,4	39,7	10,7
2012	48,0	36,9	11,1
2013	47,6	36,3	11,3
2014	32,3	24,3	8,0
2015	32,2	24,0	8,2
2016	32,0	23,7	8,3
2017	32,1	23,6	8,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2013, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2014-2017.

Tablo 3.10. incelendiğinde sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi (SEGE) göstergeleri arasında yer alan genç bağımlılık oranı (SEGE, 2011:21), Türkiye’de sürekli azalma eğilimde olmuştur. 1935 yılında % 75,8 olan oran 2017 yılında %23,6’ya kadar düşmüştür. Toplam bağımlılık oranı da sürekli olarak azalma eğiliminde olmuştur. 1935 yılında %82,9 olan oran 2017 yılında %32,1’e düşmüştür. Buna karşın toplam bağımlılık oranının bir diğer bileşeni olan yaşlı bağımlılık oranı zaman içerisinde artışlar ve azalışlar göstermekle beraber 2017 yılında %8,5 olmuştur. Toplam bağımlılık oranı içerisindeki yaşlı bağımlılık oranının payındaki artışlar Türkiye’de doğurganlığın azalmasına, beş yaş altı ölümlerin hızla azalmasına ve yaşam beklentisinin artmasına bağlanmaktadır ve sonuç olarak toplam bağımlılık oranının azalmaya devam ettiği ve ortanca yaşın ise yükseldiği gözlemlenmektedir (HÜNEE, 2006:28)

Türkiye’de nüfusun yaş yapısının değişiminde üç dönüşüm göze çarpmaktadır. Birincisi yaşam sürelerinin uzaması ve nüfusun doğurganlık seviyesinin azalması sebebiyle genç ve dinamik yapıya sahip olan ülke nüfusu giderek yaşlı nüfusa dönüşmektedir. İkinci göze çarpan dönüşüm de, yine doğurganlık seviyesinin azalmasının büyük etkisiyle beraber 15 yaşından küçük nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının giderek azalmasıdır. 1935 yılında toplam nüfusun %41,2’sini oluşturan 0-14 arası yaş nüfusu 2008 yılında %26 seviyesine gerilemiştir. Nüfusun yaş yapısındaki üçüncü dönüşüm ise çalışma çağındaki nüfus olarak nitelendirilen 15-64 yaş aralığında bulunan nüfusun toplam nüfus içerisindeki yerinin zaman içerisinde giderek artmasıdır. Buna sebep olarak erken dönem ölüm hızlarındaki azalışlardan ziyade doğurganlık oranlarının yüksek olduğu yıllardaki dünyaya gelen nüfusun bu yaş aralığına ulaşmış olması, yani nüfus momentumu etkili olmuştur (HÜNEE, 2008:10-11). Şekil 3.2.’de çocuk nüfus (0-14 yaş) ve çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş) yıllar içerisinde toplam nüfusa oranları verilmiştir. 2017 yılında çocuk nüfusunun %23.6’ya kadar gerilediği, çalışma çağındaki nüfusun ise %67,9’a çıktığı görülmektedir.

Şekil 3.2. 0-14 ve 15-64 Yaş Arası Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

Kaynak: Genel Nüfus Sayımları; www.Tuik.gov.tr , ADNKS Sonuçları 2013-2017.

Ülke nüfusunun genç ya da yaşlı olup olmadığını belirlemek için hesaplanan değer ortanca yaştır ve nüfussal yaşlılığı göstermek için kullanılır. TÜİK'e göre nüfusu oluşturan kişilerin yaşları, küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada bulunan kişinin yaşı ortanca yaştır. Buna göre, nüfusun yarısı bu yaştan küçük ve diğer yarısı da bu yaştan büyüktür (TÜİK, 2018). Tablo 3.11.'de görüldüğü üzere Türkiye'de ortanca yaş 1935 yılında 21,2 iken 2017 yılında 31,7 ye yükselmiştir ve ülke nüfusunun giderek yaşlandığı açık bir şekilde ortadadır. Erkeklerde 1935 yılında 19,1 olan ortanca yaş son yapılan ADNKS sonuçlarına göre 31,1'e kadınlarda ise 23,4'ten 32,4'e yükselmiştir.

Tablo 3.11. Türkiye'de Ortanca Yaş

YILLAR	Ortanca Yaş		
	Toplam	Erkek	Kadın
1935	21,2	19,1	23,4
1940	19,6	17,7	22,4
1945	20,0	18,8	21,7
1950	20,1	19,2	21,3
1955	20,4	19,6	21,3
1960	20,3	19,5	21,1
1965	19,3	18,7	20,0
1970	19,0	18,6	19,4
1975	19,5	19,2	19,8
1980	19,9	19,5	20,3
1985	20,9	20,6	21,2
1990	22,2	21,9	22,6
2000	24,8	24,4	25,3
2007	28,3	27,7	28,9
2012	30,1	29,5	30,7
2013	30,4	29,8	31,0
2014	30,7	30,1	31,3
2015	31,0	30,4	31,6
2016	31,4	30,8	32,0
2017	31,7	31,1	32,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2013, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2014-2017.

3.2.3. Nüfusun Cinsiyet Yapısı

Ülke nüfusunun cinsiyet yapısı göçler için göstergelerden birisidir. Erkekler kadınlara kıyasla daha fazla göç etmektedirler. Kadınlar ileri yaşlarda erkekler ise genç ve orta yaşta daha fazla göç etmektedirler (Kocaman, 2008:vi). Ayrıca savaş dönemlerinde de erkek nüfusunda azalmalar olduğu bilinmektedir. Kadın ve erkek nüfusun oranı genelde birbirine yakındır. Dünya

sağlık örgütü'ne (WHO) göre dünya genelinde canlı erkek bebek doğumu canlı kız bebek doğumundan fazladır. Her 100 kız bebek için 105 erkek bebek doğmaktadır ve cinsiyet oranı 105'tir (www.searo.who.int). Cinsiyet oranı her 100 kadına düşen erkek sayısıdır (TÜİK).

Tablo 3.12.'de Türkiye'deki 1935-2017 yılları arasında kadın erkek nüfusu ve cinsiyet oranı verilmiştir. 1927 yılından itibaren 1945 yılına kadar erkek nüfusunun kadın nüfusundan daha az olduğu tablodan görülmektedir. Bunda, kuşkusuz 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen 1. Dünya Savaşı ve adı tarihe altın harflerle yazılmış olan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile sonuçlanan 1919-1923 yılları arasında süren Kurtuluş Savaşı'nda şehit olan Türkiye vatandaşlarının sayısı etkili olmuştur. 1927 yılında yapılan ilk Genel Nüfus Sayımı'nda cinsiyet oranı %92,7 olmuştur. Her 100 kadına düşen erkek sayısı ilk defa 1945 yılında 100'ü geçmiştir ve cinsiyet oranı %101,1 olmuştur. Sonrasında o yıldan günümüze kadar bu oran hep 100'ün üzerinde olmuştur. ADNKS 2017 sonuçlarına göre cinsiyet oranı %100,6'dır. Tablo 3.12.'den çıkan sonuçlar WHO istatistikleri ile çelişmemektedir. Worldbank verilerine göre, 2015 yılı itibari ile cinsiyet oranı 1,073'tür (<https://data.worldbank.org>) ve Türkiye'deki cinsiyet yapısı bu sonuçlarla örtüşmektedir.

Tablo 3.12. Türkiye'de Kadın Erkek Nüfusu ve Cinsiyet Oranı

YILLAR	Nüfus			Cinsiyet Oranı %
	Toplam	Erkek	Kadın	
1927	13.648.270	6.563.879	7.084.391	92,7
1935	16.158.018	7.936.770	8.221.248	96,5
1940	17.820.950	8.898.912	8.922.038	99,7
1945	18.790.174	9.446.580	9.343.594	101,1
1950	20.947.188	10.572.557	10.374.631	101,9
1955	24.064.763	12.233.421	11.831.342	103,4
1960	27.754.820	14.163.888	13.590.932	104,2
1965	31.391.421	15.996.964	15.394.457	103,9
1970	35.605.176	18.006.986	17.598.190	102,3
1975	40.347.719	20.744.730	19.602.989	105,8
1980	44.736.957	22.695.362	22.041.595	103,0
1985	50.664.458	25.671.975	24.992.483	102,7
1990	56.473.035	28.607.047	27.865.988	102,7
2000	67.803.927	34.346.735	33.457.192	102,7
2007	70.586.256	35.376.533	35.209.723	100,5
2012	75.627.384	37.956.168	37.671.216	100,8
2013	76.667.864	38.473.360	38.194.504	100,7
2014	77.695.904	38.984.302	38.711.602	100,7
2015	78.741.053	39.511.191	39.229.862	100,7
2016	79.814.871	40.043.650	39.771.221	100,7
2017	80.810.525	40.535.135	40.275.390	100,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2013, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2014-2017.

Tablo 3.13.'te kadın erkek nüfusunun Türkiye'de belde/köylerde ve il, ilçe merkezlerinde dağılımı verilmiştir. 1927 yılında nüfusun %75,2'si kırsal alanlarda yaşarken, toplam nüfus içerisindeki erkek nüfusunun %73,9'u belde ve köylerde yaşamaktaydı. Kadınlar da ise 7.084.391 olan toplam kadın nüfusunun %77,5'i belde ve köylerde yaşamaktaydı. 2017 yılına gelindiğinde 80 milyonu aşan ülke nüfusunun %92,5'i kentlerde yaşarken, 40.535.135 olan toplam erkek nüfusunun %92,4'ü il ve ilçe merkezlerinde, %7,6'sı da belde ve köylerde, 40.275.390 olan kadın nüfusunun da %92,5'i il ve ilçe merkezlerinde, %7,5'i belde ve köylerde yaşamaktadır.

Tablo 3.13. İl, İlçe ve Belde/Köyler'de Yaşayan Kadın Erkek Nüfusu Oranları

YILLAR	Nüfus		İl ve ilçe merkezi nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı(%)			Belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı(%)		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1927	6.563.879	7.084.391	24,2	26,1	22,5	75,8	73,9	77,5
1935	7.936.770	8.221.248	23,5	24,8	22,3	76,5	75,2	77,7
1940	8.898.912	8.922.038	24,4	26,2	22,6	75,6	73,8	77,4
1945	9.446.580	9.343.594	24,9	26,5	23,4	75,1	73,5	76,6
1950	10.572.557	10.374.631	25,0	26,6	23,4	75,0	73,4	76,6
1955	12.233.421	11.831.342	28,8	30,6	26,9	71,2	69,4	73,1
1960	14.163.888	13.590.932	31,9	33,7	30,1	68,1	66,3	69,9
1965	15.996.964	15.394.457	34,4	36,2	32,6	65,6	63,8	67,4
1970	18.006.986	17.598.190	38,5	40,6	36,2	61,5	59,4	63,8
1975	20.744.730	19.602.989	41,8	43,4	40,1	58,2	56,6	59,9
1980	22.695.362	22.041.595	43,9	45,3	42,5	56,1	54,7	57,5
1985	25.671.975	24.992.483	53,0	54,6	51,4	47,0	45,4	48,6
1990	28.607.047	27.865.988	59,0	60,3	57,7	41,0	39,7	42,3
2000	34.346.735	33.457.192	64,9	65,3	64,5	35,1	34,7	34,7
2007	35.376.533	35.209.723	70,5	70,5	70,5	29,5	29,5	29,5
2012	37.956.168	37.671.216	77,3	77,3	77,2	22,7	22,7	22,8
2013	38.473.360	38.194.504	91,3	91,3	91,4	8,7	8,7	8,6
2014	38.984.302	38.711.602	91,7	91,7	91,7	8,2	8,2	8,2
2015	39.511.191	39.229.862	92,1	92,0	92,1	7,9	7,9	7,8
2016	40.043.650	39.771.221	92,3	92,2	92,3	7,6	7,7	7,6
2017	40.535.135	40.275.390	92,5	92,4	92,5	7,5	7,6	7,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2013, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2014-2017.

3.3. Türkiye'de İç Göçler

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye Cumhuriyetinde iç göçlerin tarihsel gelişimi dört dönem ekseninde ele alınacaktır. Bu dönemler Cumhuriyet'in ilanından başlayan 1923-1950 dönemi birinci dönem, ikinci dönem 1950-1960 dönemi, üçüncü dönem 1960-1980 dönemi ve

1980 ve sonrası dönemdir. Tablo 3.14.'te kır-kent nüfusunun gelişimi ve iç göç dönemleri verilmiştir.

3.3.1. I. Dönem (1923-1950)

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan birinci dönemde göç hareketleri ciddi boyutlarda olmamıştır. Söz konusu dönemde kentten kente ve kırdan kente şeklinde gerçekleşen zayıf göç dalgaları meydana gelmiştir. Memurların tayini, evlenme ve eğitim gibi etkenler, bu dönemde gerçekleşen göç hareketlerinin temel nedenleri olmuştur (Şen, 2010:24; aktaran Özdemir, 2012:2).

Bu dönemde önemsiz düzeyde olan kırdan kente göç hareketleri, kentler tarafından emilmiştir. Kırsal nüfusun toplam nüfustaki oranı %75,8'den %75'e düşmüştür (Tablo 3.14.) ve bu veriler çerçevesinde kırdan kente göç hareketlerinin çok az olduğu gayet açıktır. Dönemin sonlarında 1950'li yıllara girerken iletişim olanakları ve kitle ulaşımı gelişmeye başlamıştır (Öztürk, 2007:255).

Tablo 3.14. Türkiye'de Kır-Kent Nüfusu Gelişimi

Dönemler	YILLAR	Toplam Nüfus	Kentsel Nüfus Oranı	Kırsal Nüfus Oranı
I.Dönem	1927	13.648.270	24,2%	75,8%
	1935	16.158.018	23,5%	76,5%
	1940	17.820.950	24,4%	75,6%
	1945	18.790.174	24,9%	75,1%
	1950	20.947.188	25,0%	75,0%
II.Dönem	1955	24.064.763	28,8%	71,2%
	1960	27.754.820	31,9%	68,1%
III.Dönem	1965	31.391.421	34,4%	65,6%
	1970	35.605.176	38,5%	61,5%
	1975	40.347.719	41,8%	58,2%
	1980	44.736.957	43,9%	56,1%
IV.Dönem	1985	50.664.458	53,0%	47,0%
	1990	56.473.035	59,0%	41,0%
	2000	67.803.927	64,9%	35,1%
	2007	70.586.256	70,5%	29,5%
	2012	75.627.384	77,3%	22,7%
	2013	76.667.864	91,3%	8,7%
	2014	77.695.904	91,8%	8,2%
	2015	78.741.053	92,1%	7,9%
	2016	79.814.871	92,3%	7,7%
2017	80.810.525	92,5%	7,5%	

Kaynak: 1927-2000 Genel Nüfus Sayımları sonuçları ve 2007-2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları. www.tuik.gov.tr; Tüik, 2018.

3.3.2. II. Dönem (1950-1960)

Dünya genelinde çoğu gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, köylülüğün çözülmesi ve kırdan kopuş, Türkiye’de de II. Dünya Savaşı sonunda başlamıştır. 1945 yılından sonra ülkenin neredeyse tamamında tarımsal yapının dönüşümü ve bununla beraber kentsel nüfusun hızlı bir artışına tanık olundu. Kırdan kente göçü hızlandıran en temel etkenlerden birisi köyün dönüşümüydü (İçduygu vd, 1998:217-218). Bu dönemde dünya sistemine entegre olmaya çalışan Türkiye’de tarımda modernleşme ve makineleşme, toprak sahipliğinin el değiştirmesi, topraksızlaşma ya da toprakların belli ellerde toplanması, ulaşımdaki gelişmeler gibi etkenler sebebiyle, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru iç göç hareketleri başlamış ve 50’li ve 60’lı yılların iç göç akımları başlamıştır. 50’li yıllarda başlayan bu göç hareketlerine ivme kazandıran etkenler arasında nüfus artışı, eğitim ve artan kırsal işsizlik oranları da eklenebilir (İçduygu ve Sirkeci, 1999:251).

Türkiye’de tarım ekonomisi 1950’li yılların ilk yarısından itibaren büyük dönüşümlere uğradı. Marshall yardımları çerçevesinde tarımda makineleşme süreci başladı ve bu da ülkede traktör kullanımını özendirdi. 1948 yılı baz alınarak hesaplanan makine ve aletler endeksi, Marshall yardımlarının başladığı dönem olan 1948 yılı ile 1955 yılı arasında büyük bir artışlar göstererek 330.8’e yükseldi. Bu dönemde tarımsal gelişimin simgesi olarak görülen traktörlerin, sayısında artmasıyla beraber ekili alanlar ve tarımsal çıktı hızla arttı (Toprak, 1988:19). 1940 yılında traktör sayısı 1065 iken, 1950 yılında 16.585 ve 1960 yılında 42.136’ya ulaşmıştır. Bu artışlar 1950’li yıllardan itibaren ekilen alanları arttırmış ve buna bağlı olarak toplam üretimi de arttırmıştır (aktaran Şen, 2010:42).

1946-1950 yılları arasında Türkiye’de her on köye ortalama bir traktör düşmektedir. Helling’e göre Türkiye’ye iklim bakımında en yakın olan uzak batı buğday eyaletlerinde bir traktör ve biçerdöverle çalışan aileler kolalıklarla 10.000 dönüm arazi işleyebilmektedir. Bu sebeple tarımda makineleşme sonucu insanın sürme ve ekme becerisi 400 kat artmaktadır. Tarım sektöründe teknolojik gelişme verimlilikte çok ciddi artışlara sebep olmaktadır. Ama teknolojik gelişimin beraberinde getirdiği avantajlar varken bir yandan olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. Bir traktör belki de yarım düzine insanı işinden etmektedir ve işsiz kalan bu kimselerin şehirlere göç etmesine sebep olacak bu durum şehirlerde nüfus baskısı oluşturarak olumsuz etkilere yol açacaktır. (aktaran Kurt, 2003:69).

Gerçekten de bu dönemde kırdan kente yönelik hızlı bir nüfus hareketliliği olmuş ve özellikle başlıca büyük kentlerde gecekondulaşmalar başlamıştır. Bu gelişmeler ulusal ekonomiye ve ülke topraklarının tamamında bir kalkınmanın gerçekleştirilmesine olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Bir yandan 1950’li yıllarda plansız programsız bir çok kaynaktan ithal edilen traktörlerin verimli olarak kullanımının sağlanamaması, bir diğer yandan demiryollarının

ihmal edilmesi ve bunlara ek olarak 1954 yılında Köy Enstitüleri'nin kapatılması kırsal kalkınmayı ve kalkınma girişimlerini sekteye uğratmıştır (Kurt, 2003:70).

1945-1950 yılları arasında kırdan kente olan net iç göç 214.000 iken bir sonraki dönem de 1950-1955 yılları arasında bu rakam 904.000 kişiye çıkmıştır. Kırdan kente doğru gerçekleşen göçler büyük bir sıçrama sonucu 4 kat artmıştır. 1955- 1960 yılları arasında ise bu sayı yaklaşık olarak aynı düzeyde kalmıştır (Akşit, 1998). Tekeli, Göç ve Ötesi isimli çalışmasında; 1950-1955 yılları arası gerçekleşen kırdan kente göç hareketlerindeki artışların, Marshall yardımlarının alınmasıyla beraber tarımda makineleşme sonucu kırsal alanda işsizliğe yol açtığı varsayımının ilk bakışta ikna edici olduğunu ancak bu açıklamanın kandırıcı bir illüzyon yarattığını ve bu varsayımın kırdan kente göçleri kentin çekici faktörleri ile değil, kırsal alanın itici faktörleriyle açıkladığını söylemiştir. Tekeli, 1948-1956 yılları arasında ekilebilir alanların arttığını ve Türkiye'de ekilebilecek alanların sınırına ulaştığını, bu artışlarda traktörle sürülen alanların 5.156 bin hektar arttığını, buna karşılık hayvanla işlenen toprakların 13.788 hektardan 19.173 hektara çıkarak %40 arttığını ve çitlik hayvanları sayısında da %5.6'lık bir artış olduğunu ve tüm bu artışlar göz önüne alındığında, traktörün kırsal alana girişinin emek talebini azaltmadığını, aksine çok önemli miktarda arttırdığını belirtmiştir. Bu gelişmeler göz önüne alındığında, kırdan kente göçlerde, kırsal alanın iticiliğinden söz etmenin tutarsız olduğunu söylemiştir. Bu dönemde göçü tarımda makineleşme açıklamanın tutarlı olmayacağını bir başka kanıtının da 1956-1962 döneminde traktör sayısı artmamasına rağmen kırdan kente göçün aynı miktarlarda devam etmesini gerekçe göstermiş ve kırdaki çözülmenin sadece makineleşmeye bağlanmaması gerektiğini ortaya koymuştur (Tekeli, 2008:50-52).

3.3.3. III. Dönem (1960-1980)

1960-1980 döneminde, iç göçlere yön veren etken kentsel bölgelerin kendi yapıları ve bu yapılardaki dönüşümler olmuştur. Sanayi toplumu olma yolunda yeterli ilerleme kaydedemeyen Türkiye'de, kırdan kente hızla akan nüfusu, kentsel alanlar aynı hızda emememiştir. Bir taraftan kırdan kente yönelen işgücünü istihdam etmesi gereken sanayi sektörü bu işgücü hareketliliğini karşılayabilecek düzeyde ilerleme kaydedememiş, diğer taraftan cazibe merkezi olan kentsel alanlar göç ile gelen nüfusu barındıracak konut oluşumunu sağlayamamıştır. Bunun sonucunda, gecekondualarda yaşayan ve enformel sektörlerde geçinmeye çalışan bir göçmen kitlesi, kent nüfusunun büyük bir parçası haline gelmiştir ve göç ağlarının da oluşması ile bu göçler süreklilik kazanmıştır. Göçün sürekliliğini sağlayan en önemli etkenler kır ve kent arasındaki gelir farklılıklarının artması, kentlerin ekonomik ve toplumsal çekiciliğinin artması , ulaşım ve itişimin gelişimi olmuştur. 1960 ve 1970'li yıllarda kır- kent göçü baskın göç türüken,

1970'lerin sonunda kent-kent göçü ön plana çıkmaya başlamıştır (İçduygu ve Siirkeci, 1999: 252).

Türkiye'de 1960 yılında 240.000 adet gecekonduda 1.200.000 kişi yaşarken ve bu nüfus toplam kentsel nüfusun %16,4'ünü oluştururken, 1980 yılında gecekondulu sayısı yaklaşık olarak 5 kat artarak 1.150.000'e çıkmış ve bu konutlarda yaşayan nüfus 5.750.000 kişiye yükselmiştir. Ve 1980 yılında toplam kentsel nüfusun %26,1'i gecekondulu nüfustan oluşmuştur (Tablo 3.15.). 1960-1980 kırsal alandan kentlere yönelik gerçekleşen göç akımlarının, kent dokusu üzerinde yaptığı etki gecekondulu sayılarındaki artışlardan açıkça gözlemlenmektedir.

Tablo 3.14.'e bakıldığında 1960 yılında kırsal nüfus toplam nüfusun %68,1'ini oluştururken, 1980 yılına gelindiğinde toplam nüfusun %56,1'i kırsal alan nüfusundan oluşmaktadır. 1960-1980 yılları arası dönemde kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı %12 azalmıştır.

Tablo 3.15. Türkiye'de Gecekondulu Sayısı ve Gecekonduda Yaşayan Nüfus Sayılarının Gelişimi

Yıllar	Gecekondulu	Gecekondulu'da Yaşayan Nüfus	Kent Nüfusundaki Payı %
1955	50.000	250.000	4,7
1960	240.000	1.200.000	16,4
1965	430.000	2.150.000	22,9
1970	600.000	3.000.000	23,6
1980	1.150.000	5.750.000	26,1
1990	1.750.000	8.750.000	33,9
1995	2.000.000	10.000.000	35,0
2002	2.200.000	11.000.000	27,0

Kaynak: aktaran Şen, 2014:247

3.3.4. IV. Dönem (1980 ve sonrası)

Türkiye'de 1980'li ve 1990'lı yıllar ülke genelinde toplumsal oluşumun, ekonomik serbest piyasa ekonomisinin, özelleştirme kapsamında yeniden yapılanmaya çalışıldığı yıllardır. Modernleşme olgusunun küreselleşme ile birlikte algılanır olması, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde yeni sorunsal alanlar ortaya çıkardı. Göç hareketlerininiletici etkenlerle açıklanması bu dönemde belirgin bir hal aldı. İletişim ve ulaşım koşullarındaki gelişmelerin süreklilik kazanması, bireysel yaşamın toplumsal yaşam karşısında ön plana çıkması ve sivil toplumun önem kazanması ile insanların toplumsal hareketliliği daha fazla arttı. Bir diğer taraftan, bu yıllarda Türkiye'de içgöçleri üzerinde siyasi nedenlerin etkisinin artması içgöç hareketlerini daha fazla yoğunlaştırdı. Gönüllü ve zorunlu göçler de bu etkinin bir parçası haline aldı. Ülkenin Doğu ve Güneydoğusundan binlerce insan, hem can ve mal güvenliği olmadığı için hem de bu bölgelerde süren savaş benzeri durum sebebiyle göç etmek zorunda kaldı. Bu zorunlu

göçler ile bölgelerdeki önemli oranda bir nüfus, önce göç edilen yere nazaran daha güvenli olan Diyarbakır, Van, vb. çevre illere daha sonrasında ise İstanbul, İzmir, Mersin, Adana, Bursa illeri başta olmak üzere Batı ve Orta Anadolu'ya göç ederek, göç edilen yerlerdeki geçmişten beri zaten var olan kentsel sorunlarını olağanüstü boyutlarda yoğunlaştırdı (İçduygu ve Sirkeci, 1999:253).

Dünya genelinde yaşanan neoliberal dönüşümün Türkiye'de de yaşandığı döneme denk gelen bu dönemde "24 Ocak 1980 Kararları" ile beraber bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi için konulan hedeflerin, alınan kararlar ile beraber uygulamaya konulan politikalarla örtüşmemiştir. Bir yandan bu kararlar ve diğer yandan 24 Şubat 1984'te çıkarılan imar affı yasası ile beraber, metropollerde yeni bir çekici faktör yaratmış ve var olan içgöçlere farklı bir boyut kazandırmıştır.

1980 yılında Türkiye nüfusunun %56,1' kırsal alanlarda yaşarken, 1985 yılında ülke nüfusunun %47 kırsal alanlarda yaşamaktaydı ve 1985 yılı itibariyle ilk defa ülke nüfusunun çoğunluğu kentsel alanlarda yaşamaya başlamıştır. 2000 yılında kentsel alanlarda yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı %64,9' yükselmiş ve kırsal nüfus ise %35,1'e düşmüştür. 77,3 2012 yılında ise 75.627.384 kişiden oluşan ülke nüfusunun %77,3'ü kentler de yaşarken, kırsal alanda yaşayan nüfus, ülke nüfusunun %22,7'sini oluşturmaktaydı. 2012 yılı sonrası verilerinde ise 6 Aralık 2012 yılında çıkarılan yasa ile beraber bazı kırsal alanlar teknik olarak hala köy/belde olmasına rağmen ilçelere bağlamış ve bu nedenle kırsal nüfusta büyük sapmalar olmuştur (Tablo 3.14.).

4. İÇ GÖÇLERİN NEDENLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK LİTERATÜR

Çalışmanın bu bölümünde, iç göçlerin nedenlerini belirlemeye yönelik olan yerli ve yabancı literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir.

4.1. İç Göçler ile İlgili Türkiye'deki Çalışmalar

Öztürk ve Altıntepe (2011) İstanbul'a göç etmiş semt pazarcılarına yönelik anket yoluyla göçün neden ve sonuçlarını belirlemeye çalıştıkları çalışmada, göç kararlarının belirleyicisinin, kırsal bölgelerin yetersizliği olduğunu ve göç etme maliyeti ve göç sonucunda elde edilecek kazançlar arasındaki fark yani göç alan yerin yüksek gelir düzeyinin de göçü etkilediğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca göç edenlerin eğitime çok değer verdikleri sonucuna da ulaşmışlardır.

Topbaş (2007), Türkiye'de il bazında 1990 ve 2000 yılları genel nüfus sayım verilerini kullanarak iç göçü belirleyeyen faktörleri belirlemek için yaptığı çalışmada; değişken olarak kişi başına düşen gelir, işsizlik, kamu yatırımları, büyüme oranları gibi bir çok değişken kullanmıştır. İller bazında yapılan analiz sonucunda ücretlerin genelde göçü etkileyen en önemli faktör olduğunu, ancak bir önceki dönemi kapsayan sonuçlara göre kamu yatırımları ve verilen göç kadar etkili bir açıklayıcı değişken olmadığını tespit etmiştir. İşsizlik değişkeni de ücret değişkenine paralel sonuçlar vermiştir ancak dört ilde beklenenin aksi sonuca ulaşılmıştır. Kamu yatırımları değişkeninin ise 13 il haricinde göç edilecek yer için çekici bir faktör olarak göçü artırıcı etkisinin olduğunu ve ayrıca göç ile göç edilecek yere olan mesafe arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit etmiştir.

Filiztekin ve Gökhan (2008), Türkiye'de 1990 ve 2000 yılı nüfus sayımlarına ait verileri kullanarak, iç göçün belirleyicilerini ve Türkiye'deki göçmenlerin özelliklerini açıklamaya çalışmışlardır. Temel ve genişletilmiş çekim modeli oluşturularak mesafe, gelir, göç stoku, eğitim düzeyi, göç edilen ve göç edilecek yerlerdeki nüfus ve cinsiyet farklılıkları değişkenlerini kullanarak, bu değişkenlerin iç göç üzerindeki etkileri incelenmiştir. Türkiye'deki göç motiflerinin birkaç göç teorisi ile paralellik gösterdiği; yani gelir dağılımı, işsizlik oranı, göçmenlerin yaşı ve eğitim düzeyi, sosyal ağların varlığı ve mesafenin göç kararları üzerinde etkili olan değişkenler olduğu ve ayrıca cinsiyet farklılıklarının da göç kararlarında önemli bir belirleyici olduğu sonucuna varmışlardır.

Çelik (2006), Türkiye'deki iç göçleri itici ve çekici güçler yaklaşımı ile incelediği çalışmasında, 2000 yılı genel nüfus sayımı yatay kesit verilerine dayanarak regresyon analizi yapmıştır. İstihdam, varsayılan gelir, sanayileşme, eğitim ve sağlık değişkenleri ile yaptığı analizde, gelirin göç üzerinde beklenen ölçüde etkili olmadığı ve 1990-2000 yılları arasında

Türkiye'deki iç göçlerin daha çok ekonomi dışı unsurlar tarafından belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik (2002), Türkiye'de 1975-1990 yılları arası iç göç hareketlerini seçkinlik yaklaşımı ile değerlendirmiştir. Kırdan kente göç hareketlerini göçmenlerin niteliklerine bakarak analiz etmiş ve iç göç hareketlerini yaş, eğitim ve cinsiyet değişkenlerini kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Göçmenlerin %74.4'ünün bir eğitim kurumundan mezun olmuş ve bunların yaklaşık olarak yarısı ilkokul mezunudur. Ülkedeki göçmenler yaş bakımından ele alındığında, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunu 0-15 ve 25-24 yaş arası genç nüfus oluşturmaktadır. Göç eden nüfus içerisinde erkeklerin çoğunluk olmasına rağmen zamanla cinsiyetler arasındaki bu farklılık kapanmıştır. Sonuç olarak Türkiye'deki göçmenlerin yaş, cinsiyet ve eğitim bakımından seçkin niteliklere sahip olduğu görülmüştür. Göçmenlerin çoğunluğunun eğitilmiş ve genç nüfustan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Topbaş ve Tanrıöver (2009), çalışmalarında Türkiye'de 1970-2000 yılları arasını kapsayan 5 nüfus sayımına ait verilerle göçlerin nedenlerini Lowry hipotezi çerçevesinde test ettikleri analizde, Lowry hipotezinin geçerli olduğu, yani alınan göç oranının verilen göç oranına kıyasla net göç oranı üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye ortalamasının üzerinde KBGSYH'sı olan illerde göç akımları alınan göç tarafından ve Türkiye ortalaması altında KBGSYH'sı olan illerde ise net göç oranı verilen göç tarafından şekillendiği gözlemlenmektedir.

Kızılkaya (2014), Türkiye'de iç göçlerin sosyo-ekonomik nedenlerini açıklamak için Ardahan ilinden başka illere göç eden 278 birey üzerinde anket verilerine dayanarak analiz yapmıştır. Göçü belirleyen faktörleri belirlemek için pek çok farklı soru yöneltilmiştir. Göç etmiş olan bireylerin dörtte üçünün çalışıyor geri kalan kısmının (emekliler de dahil) çalışmıyor olmasının, göç kararı almada işsizliğin göç etmede çok önemli bir faktör olduğunu belirlemişlerdir. Bir başka etken olarak sorulan eğitimin göç kararına olan etkisi göç edenler için öncelikli bir yere sahip olmadığı, bunlara ek olarak göçten duyulan memnuniyet, sağlık, gelir ve iklim koşulları gibi sorular da yöneltilmiş ve ki kare analizleri ortaya konulmuştur. Analizler neticesinde, Ardahan ilinden göç eden bireyler için göçü açıklayabilen yaklaşımların fayda maliyet yaklaşımı, seçkinlik yaklaşımı ve itici-çekici faktörler teorisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Başar (2015), Türkiye'de 2008-2013 yılları arası verileriyle iç göçün belirleyicilerini bulmak için ekonomik, demografik, sağlık ve eğitim alanları ile ilgili 27 değişken kullanarak çoklu regresyon analizi yapmıştır ve hem alınan hem de verilen göçler için 6 model oluşturmuştur. Alınan göçlerde işgücüne katılım oranı, kişi başı sanayi elektrik tüketimi, okul sayısı, sağlık kurumu sayısı ve nüfus artış hızının pozitif etki yaptığı yani bu değişkenlerdeki artışın alınan göçü artıracacağı sonucuna ulaşılmıştır. Verilen göçlerle ilgili ekonomik değişkenlerden kişi başına sanayi elektrik tüketimi ve işgücüne katılım oranının negatif etkiye

sahip olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak, ilgili göçlerin göç veren illerdeki iticilikten ziyade göç alan illerdeki çekicilikten kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şen (2014), Türkiye’de iç göçlerin nedenlerini ve ortaya çıkardığı sonuçları inceleyen bir çalışma yapmıştır. 1950’li yıllarda hızlanan bu iç göç hareketlerinin hızlı nüfus artışı ve tarımda makinalaşma ile birlikte emek ihtiyacının azalması sonucunda köylerde bulunan iş gücünün sanayileşmeye başlayan kentlere göç etmesi ile sonuçlandığını belirtmiştir. 1945’te %25 olan kentsel nüfusun 2012 yılında %77’ye çıkmasının, yaşanan kırdan kente olan göçleri gösterdiğini ve kentlerdeki eğitim olanaklarının, iş fırsatlarının, sosyal ve kültürel zenginliklerin de göçe neden olduğunu söylemektedir. Gerçekleşen bu kırdan kente göç hareketlerinin kentlerde gecekondulaşma ve çarpık kentleşme gibi olumsuz etkileri olduğunu ve bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için politikalar üretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kırsal alanın iticiliğini ortadan kaldırmak ya da azaltmak gerektiğini bunun için de iş imkanları sağlamak, eğitim olanaklarını arttırmak, sosyal ve kültürel gelişmişlik sağlamak gibi politikaların, önlemlerden yalnızca birkaçı olduğunu söylemiştir.

Şen (2014), Trabzon’dan İstanbul’a olan göçlerin sebeplerini ve göç edildikten sonra göç edilen yerin, işgücü piyasalarına olan etkilerini ve alınan bu göç kararlarının amacına ulaşip ulaşmadığını tespit etmek için 527 örneklemeden oluşan bir anket araştırması yapmıştır. Araştıma kapsamındaki göçlerin temel nedeninin ekonomik değişkenler olduğunu, kırsal alanlarda artan işsizlik ve sosyo-ekonomik şartların kötüleşmesinin kentlere olan göçleri hızlandırığını ve köylerden göç edenlerin iş bulmak için kentlere, kentsel bölgelerden göç edenlerin ise, daha fazla para kazanmak için göç ettiğini belirtmiştir.

Munro (1974), Türkiye’de iç göçleri, 1965 yılı genel nüfus sayım verilerini iller bazında kullanarak itici güçler teorisi kapsamında açıklamak için yaptığı çalışmasında, bugünkü ve gelecekteki iç göç hareketlerinin kentleşmeye ve tarımsal sektörün gelişmesine ne gibi bir etki yapacağını ve bu göç akışını azaltmak ya da arttırmak için neler yapılabileceğini açıklamaya çalışmıştır. Nüfusu 25.000 den büyük olan kentlerin yüzdesi, illerdeki tarım dışı işçi başına düşen tarım dışı katma değer, ilde 6 yıl veya daha fazla süre yaşayan nüfusun yüzdesi, ildeki endüstriyel üretim için gerekli tarım alanları, dairesel şekle dönüştürülen il alanının yarıçapı, ve bölgesel kukla değişkenlerini modele dahil etmiştir. İlin 6 yıl veya daha uzun süre yaşayan nüfusunun oranı ile tarım dışı katma değerdeki artış arasında negatif ilişki olduğunu ve endüstriyel tarım bölgelerindeki artış ve ilin yüzölçümündeki artışın göçü artıracığını tespit etmiştir.

Pazarlıoğlu (2001), Türkiye’de iç göç üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek için 1980-1990 dönemine ait iller bazında genel nüfus sayım verileriyle panel veri analizi yapmıştır. Kişi başına düşen elektrik tüketimi, işsizlik oranı, tarımsal işgücünün kentsel işgücüne oranı, kişi başına GSYH, eğitim ve sağlık endeksi değişkenleri ile net göçü açıklamaya çalışmıştır. Net göç ile

bağımsız değişken olan işsizlik oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki tespit edilmiştir. KBGSYH değişkeni ile pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız, sağlık endeksi ile net göç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Pazarlıoğlu (2007), Kırsal kesimden İzmir'e olan iç göçü ve diğer illerden İzmir'e olan iç göçün nedenlerini ortaya koymak için, anket verileriyle bivariate probit modeliyle analiz yapmıştır. Eğitim, yaş ve uzaklık değişkenleri ile yapılan analizde, ilçe ve köylerden İzmir'e göç edenlerin yaşları arttıkça göç etmekten vazgeçtiği, eğitim düzeyi arttıkça göç etme eğiliminin arttığı ve göç edilecek yer ile yaşanılan yer arasındaki mesafenin ise göç kararı almada caydırıcı bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. Ekonomik nedenlerin İzmir'e doğru göç eğilimi üzerindeki en önemli faktörler olduğunu vurgulamıştır. Diğer illerden gerçekleşen göçlerde ise yaş ve eğitimin önemini olmadığını söylemiştir.

Özyakışır (2012), TRA2 bölgesinden İstanbul'a doğru gerçekleşen göçleri belirleyen faktörleri ortaya koyarak tersine göçün olabilirliğini test etmek için 1944 kişiyle yaptığı saha araştırmasında çeşitli analizler kullanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre TRA2 bölgesinden gelen göçlerin temel sebeplerinin yoksulluk, işsizlik, eğitim, düşük gelir düzeyi, sağlık ve sosyal imkansızlıklar gibi etkenler olduğu ve ayrıca İstanbul'da bulunan göç stokunun da belirleyici olduğunu söylemiştir. Geriye göç etme kararında ise yaş, gelir ve göç edilen dönem, eğitim, göç öncesi ve sonrası durum ve konut mülkiyeti gibi etkenlerin büyük oranda etkili olduğunu tespit etmiştir.

R. Yamak ve N. Yamak (1999), Türkiye'de 1980-1990 yılları arası 67 ilin net göç oranları ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi en küçük kareler yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre kişi başına düşen gelir değişkeni ülke ortalamasından uzaklaştıkça ilgili ilin net göç oranının arttığını, kişi başına düşen gelirlerin bölgesel farklılıklarının net iç göç oranındaki değişimin %63'ünü açıkladığını tespit etmişlerdir. Net göç oranı yerine verilen göç ve alınan göç oranı değişkenlerini kullanarak oluşturdukları 2 regresyon denklemi ile yaptıkları başka bir analizde ise; gelir değişkeninin net göç veren illerdeki göç verme oranının sadece %7'lik bir kısmını, net göç alan illerde ise gelir farklılıklarının hiç bir etkisi olmadığını ortaya koymuşlardır.

Gür ve Ural (2004), İller bazında, Türkiye'deki 1990-2000 yılları arası göç hareketlerinin nedenlerini ekonomik, sosyal ve kültürel göstergeler kullanarak açıklamaya çalıştıkları çalışmalarında, 73 ile ait verileri ele alarak oluşturdukları modelde; gelir, işsizlik, işveren oranı, kadın çalışanların ücretleri, illerde bulunan uzman hekim sayısının pratisyen hekim sayısına oranı, nüfus yoğunluğu, öğrenci öğretmen oranı ve kişi başına düşen elektrik tüketimi değişkenlerini kullanarak yatay kesit analizi yapmışlardır. Analiz sonucunda kullanılan değişkenlerin büyük oranda göçü açıkladığını ortaya koymuşlardır. Gelir, işsizlik ve işveren değişkenlerinin bağımlı değişken olan kent net göç oranını açıklamada yüksek açıklama gücüne sahip değişkenler olduğu söylenmiştir.

Şen (2010), Türkiye’de 1950 yılından sonra hızlanan iç göç sürecini İstanbulda’ki Trabzonlular örneği çerçevesinde, göçlerin nedenlerini, sonuçlarını ve göçün, göç edenlerin üzerindeki etkilerini incelemiştir. Trabzonda doğmuş ve İstanbul’a göç eden 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşan 527 örneklem ile anket çalışması yapmıştır. Yaşanan göçlerin büyük bir bölümünün 1960 ve 1980 yılları arasında yaşandığını, Trabzon’dan İstanbul’a göç eden bireylerin göç etme nedenlerinin temelinde ise ekonomik etkenler olduğunu tespit etmiştir. Göç eden bireylerin daha çok kazanç elde etmek ve iş bulmak için göç ettiğini eğitim ve sosyal yaşam çekiciliğinin göç etme kararı alınırken ikinci planda kaldığını belirtmiştir.

Ercilasun ve Diğerleri (2010), Türkiye’de 2010 yılı ADNKS verilerine dayanarak iç göçü belilereyen faktörleri Harris-Todaro modeli çerçevesinde açıklamaya çalıştıkları çalışmada, en küçük kareler yöntemi ile 2 farklı model oluşturmuşlardır. İller bazında güvenilir ücret ve gelir verileri bulunamadığından, modelin varsayımlarının test edilebilmesi için ulaşılamayan veriler için ikame değişkenler kullanmışlardır. Bağımsız değişken olarak sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi, sağlık ve eğitim sektörleri gelişmişlik endeksi, şehirleşme oranı, TÜFE, kişi başına gayri safi katma değer, reel ücret ortalamaları, işsizlik oranları gibi değişkenler kullanılan analiz sonucunda; her iki modelde de göç kararlarını etkileyen kentsel çekici güç olarak göç edilecek olan kente daha önce göç etmiş olanların varlığı olduğu sonucuna varmışlardır. Sonuçlara göre illerdeki üniversite kapasitesi de göç kararlarını etkileyen bir diğer etken olarak gözlemlenmiştir.

Vergil ve diğerleri (2014), Zonguldak ilinden gerçekleşen göçlerin sosyo-ekonomik nedenlerini, göçün etkilerini ve Zonguldak ilindeki mevcut nüfusun göç etme eğilimlerini araştırmayı hedefledikleri çalışmada, anket yoluya araştırma yapmışlardır. Zonguldak’taki bireylerin yaş ortalaması ile göç etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki, yani yaş ortalaması düştükçe göç etme eğiliminin arttığını ve ayrıca bireylerin yaş ortalaması gibi eğitim seviyesindeki artışın da göç eğilimini artırdığını tespit etmişlerdir. Meslek sahibi olma ile göç etme eğilimi arasındaki ilişki de ise; herhangi bir işi olmayanların büyük bir kısmının (%86,8) göç etmek istediğini, tayin ve bunun gibi olanaklara sahip olan ve göç edebilme kısıtı olmayan meslek sahiplerinin ise %80’e yakın oranda göç etme eğilime sahip olduğunu ve göç edebilme kısıtı olanların (esnaf vs) dahi %70’e yakınının göç etme eğilimine sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca gelir düzeyindeki artışın da göç etme eğilimini arttırdığını belirtmişlerdir.

Kırdar ve Saracoğlu (2012), Türkiye’de 1975-2000 yılları arası iller arası kişi başına gelirden yakınsama olup olmadığını ve yakınsama var ise bunun iç göçlerden ne denli etkilendiğini test eden çalışmalarında, doğrusal olmayan EKK ile yakınsama analizi yapıp araç değişken yöntemi ile iç göçü modele dahil etmişlerdir. İller arası yakınsamanın belli şartlar altında var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan analize açıklayıcı değişken olarak iç göç dahil edildiğinde, bölgeler arasında iç göç olmaması durumunda, bölgeler arası yakınsamanın

hızlandığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu beklenmeyen sonucu da bir ilin aldığı net göç oranının o ilin büyüme hızını etkilediği gibi, büyüme hızının da net göçü belirleyen faktörlerden biri olmasına ve göç veren illerde emek miktarının azalması ile sermayenin marjinal getirisinin azalması şeklinde açıklamışlardır.

Özdemir (2012), Türkiye'deki iç göçleri tarihsel koşullar altında değerlendirmek için dört farklı döneme ayırarak(1923-1950, 1950-1960, 1960-1980, 1980 ve sonrası) inceleme yapmıştır. Türkiye'de başlangıçta tarımda makineleşmenin kırsal alanlarda ortaya çıkardığı istihdam kaybı sorunu göze çarparken, ilerleyen zamanlarda Kapitalizm'in kırsal alanlarda girmesi ve buna bağlı olarak tarımsal üretimin ticarileşmesi sonucu tarımsal üretim yapanların zararına olan bir sürecin başladığını söylemiştir. Sonraki süreçte ise kırsal alanlarda yetersiz altyapı yatırımları, kamu hizmetlerinin eksikliği gibi nedenlerin insanları göçe sürüklediğini belirtmiştir. Kırsal alanlarda bulunan toprak ağalarının, sahip oldukları toprakları borç verme ve tefecilik yoluyla giderek genişletmesi, kırsal alanlarda yaşayanları göçe iten bir diğer sebep olarak gösterilmiştir. Ayrıca eğitim kurumlarının kentlerde örgütlenmesi, yatırım özendirici politikalar sebebiyle kırsal ile kentler arası belirgenleşen ara farkların oluşumu, kentsel yatırımların yanında sanayi yatırımlarının da büyük kısmının kentlerde olmasının kentleri çekici kıldığını, kitleleri kentlere çektiğini söylemiştir.

Yulafçı ve Sayılı (2015), Samsun'da kırsal kesimden kentsel bölgelere doğru gerçekleşen göç hareketlerinin sebeplerini ve tarımsal yapıya etkilerini incelemek için yaptıkları çalışmada, 2012-2014 yıllarında anket verilerini kullanmışlardır. Samsun ilini sahil kesimi ve iç kesim olarak iki bölgeye ayırarak 32 köyde yaptıkları anket çalışmasında, hanedeki çocukların üçte birinin göç etme eğiliminde olduğunu, bunun sebebinin de ailelerin maddi açıdan yetersizliği, iş arama, eğitim ve şehir hayatının çekiciliği olduğunu belirtmişlerdir. Hanelerin %57'sinde bazı aile fertlerinin daha önce göç ettiği ve bunun sebeplerinin ailenin mal varlığının ve maddi durumunun yetersizliği, köyde genç nüfusun azalması, kendisinin ya da çocuklarının eğitimi ve çiftlik dışında bir iş yapma arzusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalış (2009), Muğla ilinde göç hareketlerinin hane halkı üzerindeki ekonomik etkilerini inceleme amacıyla saha araştırması yapmıştır. Kırsal kesimden göç edenlerin, kırsal alanlardaki altyapı yetersizlikleri, tarımsal getirinin hızla azalması, tutarlı bir tarım politikasının olmayışı, kırsal alanda elde edilebilecek iş imkanlarının sosyal güvenliğinin bulunmaması gibi sebeplerden dolayı göç ettiğini belirtmektedir. Muğla'da göç eden bireylerin göç profillerini incelediğinde çalışmada, göç edenlerin %76'sının erkeklerden oluştuğu, %64'ünün 35 yaş ve altında olduğu, %47'sinin yüksek öğretim kurumlarından mezun olduğu, ve %83'ünün evli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ve bu sonuçlara göre göçün evli erkekler için zorunluluk olduğunu, eğitim düzeyinin artmasının göç etme potansiyelini arttırdığını belirtmiştir. Yaptığı ki- kare testinde göç ile beklenen gelir arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Sadece gelir nedeni ile

Muğla'ya göç edenlerin %17 ağırlığa sahip olduğunu, daha iyi bir yaşam standardına sahip olmak için göç edenlerin oranının %10, eğitim ve sağlık imkanları sebepleriyle göç edenlerin oranının %27, işsizlik ve daha iyi bir iş bulmak için göç edenlerin ağırlığının ise %28 olduğunu ortaya koymuştur.

4.2. İç Göçler ile İlgili Yabancı Literatürdeki Çalışmalar

Timo Mitze ve Janina Reinkowski (2010) 1996-2006 yılları arasında Almanya'da yaptıkları çalışmada, 97 bölgenin bulunduğu dinamik panel veri analizinde Harris-Todaro modeli ile örtüşen güçlü kanıtlar elde etmişlerdir. Kırsal kesim ve kentsel kesim arasındaki gelir farklılıklarının ve işsizlik oranları farklarının beklenen bulgularla istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Göç edilecek bölgedeki reel gelir artışı ve işsizlik oranındaki azalışın net göç akışını arttıracığı gözlemlenmiştir.

Boyer, G. R., ve Hatton, T. J. (1997) İngiltere'de yaptıkları çalışmada, gelir farklılıkları, göç edilecek mesafe ve göç edilen yerdeki önceki göçmen sayısı değişkenlerini kullanarak yaptıkları regresyon analizinde, göç edilecek mesafedeki %10 luk değişimin göçü %10.1-10.2 arasında azaltacağı, Beklenen gelirdeki %10'luk bir artışın göçü %4.9-5.1 arttıracığı ve göç edilecek yerdeki göçmen sayısının göç üzerinde pozitif etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Issah, Khan ve Sasaki (2003), Gana'da 1970-1999 dönemi için test ettikleri Harris-Todaro modelini, modeli altyapı düzeyi, devletin altyapı bütçesi ve işsizlik ücreti değişkenleri ile genişleterek yaptıkları analizde, göç kararının yalnızca gelir farklılıklarından değil aynı zamanda mevcut altyapı durumu ve altyapı yatırımlarının da göç üzerinde kuvvetli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ledent, J. (1983) Kanada'daki göç hareketinin, ulusal reel ücret artışı ile doğru orantılı ve ulusal işsizlikle ters orantılı olduğu sonucuna varmıştır (Greenwood, 1985).

B.M. Walsh (1974) 1951-1971 verileriyle İrlanda'dan İngiltere'ye olan göç hareketlerini analiz etmiş, göç modelleri için göçü açıklayıcı ana değişkenlerin gelir ve işsizlik oranları olduğunu söylemiştir.

Salvatore, D. (1977) İtalya'nın güneyinden kuzeyine olan göç hareketlerini açıklamak için kurduğu zaman serisi modelinde, İtalya'daki göçün öncelikli açıklayıcı değişkenlerinin bölgeler arası işsizlik oranları ve ücret farklılıkları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak değişkenlerden kuzeydeki düşük işsizlik oranlarının çekim kuvveti ve güneydeki yüksek işsizlik oranlarının itme kuvvetinin, gelir farklılıklarına kıyasla istatistiksel olarak daha anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Banerjee, B. ve Kanbur, S. M. (1981) Hindistan için test ettikleri Harris-Todaro göç modelinde, modeldeki beklenen gelirin kırdan kente göç ile anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bravo-Ureta vd. (1997) ise Ekvator'da göçün, beklenen gelir farklılığı ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur. Ekvador'daki göç kararlarının, hem yaş hem eğitim gibi göçmenlerin bireysel özelliklerine ve tarımsal yapı da dahil olmak üzere bağlamsal değişkenlere bağlı olduğunu göstermektedir. Üstelik bu sonuçlar, erkekler ve kadınlar için işgücü hareketliliği modelinde önemli farklılıkların olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Çıkış yeri ile göç edilecek yer arasındaki beklenen gelir farklılıklarının, erkekler için göç etme kararını belirleyen önemli bir faktör olduğunu saptamışlardır. Bu sonuçlar, Todaro'nun göç etme ihtimalinin doğrudan varış yerindeki beklenen gelir ile ilişkili olduğu hipotezini teyit etmektedir. Bununla birlikte, sonuçlar, kadınlar için bu hipotezi desteklememektedir; Ekvator'da kadınların aldığı göç kararlarında ekonomik faktörlerin birincil neden olmayabileceğini gözlemlemişlerdir.

Cole ve Sanders (1983), Meksika'da Todaro modeline dayanan çalışmalarında, göç alan ve göç veren yerler arasındaki ücret farklılıklarının göç oranlarını açıklayan önemli değişken olduğunu söylemişlerdir,

Kau ve Sirmans (1977), Amerika'da 9 eyalete ait 1965-1970 dönemi göç verileriyle 3 göç tipi kapsamında analiz yapmışlardır. Bu 3 göç tipi, doğdukları yere geri dönenler, doğdukları yerden ilk defa göç edenler, ve en az iki defa göç eden tecrubeli göçmenler şeklindedir. Oluşturulan modelin 3 varsayımı vardır. Bunlardan birincisi; göç, muhtemel her varış yeri için gelir ve fiyatlara bağlı olarak fayda maksimize etmek arzusunun sonucudur. İkinci varsayım, bütün göçmenler farklı bilgi düzeylerine sahiptir. Üçüncüsü ise, her göçmen bulunduğu yerden potansiyel varış yerlerine göç ederken fayda ve maliyetlerle ilgili kendi özel tahminini oluşturmaktadır. Gelir değişkeni her 3 göçmen tipi içinde pozitif etki yapmaktadır. Çıkış noktasındaki işsizlik oranı ilk defa göç edenler için pozitif diğer iki göçmen grubu için negatif etkiye sahiptir. Çıkış yeri ve varış yeri arasındaki mesafe ise geri dönen göçmenler için pozitif diğer iki grup için negatiftir. Farklı göçmen tiplerinin göç kararlarında farklı değişkenlerin etkili olduğu gözlemlenmiştir.

T. Ramin (1988), İran'da iç göçü belirleyen faktörleri belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, 1966-1976 yıllarına ait iç göç verileriyle, iç göç hareketlerini belirleyen faktörleri itici-çekici güçler yaklaşımı ile analiz etmiştir. İran'da bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının iç göç hareketlerinin güçlü belirleyicisi olduğu ve göçmenlerin gelişmiş bölgelere göç etme eğiliminin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Göç edilecek mesafenin ve hedef bölgenin pazar koşullarının da göç kararlarını etkilediğini tespit etmiş ve işsizliğin göç kararı üzerinde bir diğer etkili değişken olduğunu söylemiştir.

Feridun (2007), Çalışmasında, Dünya Bankası dünya kalkınma göstergelerinden yararlanılarak elde edilen 1980-2004 yılları arası verileriyle İsveç'teki göç ile işsizlik ve kişi başına düşen GSYİH değişkenleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Değişkenleri Ototregresif gecikmesi dağıtılmış (ARDL) sınır testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile

birlikte Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Yapılan analizler sonucunda göç ile kişi başına düşen GSYİH arasında uzun dönemli iki yönlü ilişki tespit edilmiştir. Göç ile işsizlik arasında ise tek yönlü bir ilişki olduğu, işsizliğin göçü etkilediği, göçün ise işsizlik üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür bölümünün özeti Tablo 4.1.'de verilmiştir.

Tablo 4.1. Literatür Özeti

YAZAR	ÜLKE	DEĞİŞKENLER VEYA VERİLER	YÖNTEM
Öztürk ve Altıntepe, 2011	TÜRKİYE	Anket verileri	Saha araştırması Frekans analizleri
Topbaş, 2007	TÜRKİYE	Kişi başına düşen gelir, işsizlik, kamu yatırımları, büyüme oranları	EKK ve Lojistik regresyon
Filiztekin ve Gökhan, 2008	TÜRKİYE	1990 ve 2000 GNS verileri Nüfus oranları Gelir ve Mesafe	Çekim Modeli
Çelik, 2006	TÜRKİYE	2000 yılı GNS verileri. İstihdam, varsayılan gelir, sanayileşme, eğitim ve sağlık	Regresyon Analizi
Çelik, 2002	TÜRKİYE	Eğitim, yaş ve cinsiyet	Seçkinlik Yaklaşımı
Topbaş ve Tanrıöver, 2009	TÜRKİYE	1970-2000 yılları arası GNS verileri KBGSYİH	Lowry Hipotezi ve Pearson Korelasyon analizi
Kızılkaya, 2014	TÜRKİYE	Anket verileri. İşsizlik eğitim, sağlık, iklim koşulları	Ki Kare analizi
Başar, 2005	TÜRKİYE	2008-2012 yılları arası, ekonomik, demografik sağlık ve eğitim ile ilgili 27 değişken	Çoklu regresyon analizi

Şen, 2014	TÜRKİYE	En çok göç alan iller ve Türkiye'nin nüfus verileri	İtici ve çekici güçler yaklaşımı
Şen, 2014	TÜRKİYE	Anket verileri	Ki Kare analizi
Munro, 1974	TÜRKİYE	1960-1965 yılları arası iç göç verileri	Regresyon Analizi
Pazarlıoğlu, 2001	TÜRKİYE	1980-1990 dönemine ait iller bazında iç göç verileri. Kişi başı düşen elektrik tüketimi, KBGSYH, işsizlik oranı, tarımsal işgücünün kentsel işçüüne oranı eğitim ve sağlık endeksi	Panel veri analizi
Pazarlıoğlu, 2007	TÜRKİYE	Anket verileri. Eğitim, yaş ve mesafe	Bivaraite probit modeli ile analiz
Özyakışır, 2012	TÜRKİYE	Anket verileri. Yaş, eğitim, gelir, konut maliyeti, göç öncesi ve sonrası durum, göç edilen yıl	Logit modeli ile analiz
R. Yamak ve N. Yamak, 1999	TÜRKİYE	1980-1990 yılları arası verileri. Kişi başına düşen gelir, 67 ilin net göç oranları, alınan göç, verilen göç	Regresyon Analizi
Gül ve Ural, 2004	TÜRKİYE	Gelir, işsizlik, işveren oranı, kadın çalışanların ücretleri, illerde bulunan uzman hekim sayısının pratisyen hekim sayısına oranı, nüfus yoğunluğu, öğrenci öğretmen oranı ve kişi başına düşen elektrik tüketimi	Regresyon Analizi

Tablo 4.1. Devamı

Şen, 2010	TÜRKİYE	2000 yılı anket verileri. Cinsiyet eğitim, yaş ve toplumsal köken	Ki Kare analizi
Ercilasun vd., 2010	TÜRKİYE	2010 yılı adnks verileri. Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi, sağlık ve eğitim sektörleri gelişmişlik endeksi, TÜFE, şehirleşme oranı, kişi başına gayri safi katma değer, reel ücret ortalamaları, işsizlik oranları	Harris-Todaro modeli çerçevesinde EKK Yöntemi
Vergil vd., 2014	TÜRKİYE	Anket verileri. Eğitim, yaş , gelir seviyesi, meslek sahibi olma	
Kırdar ve Saracoğlu (2012)	TÜRKİYE	1975-2000 yılları arası, kişi başına dşen gelir, sektörler arası katma değer dağılımı, nüfus yoğunluğu	EKK
Özdemir, 2012	TÜRKİYE	İç göçlerin tarihsel koşullar altında incelenmesi	
Yulafçı ve Sayılı, 2015	TÜRKİYE	2012-2014 yılları arası anket verileri	Pearson korelasyon analizi, ki-kare bağımsızlık testi, Mann-Whitney U testi ve Spearman korelasyon analizi
Çalış, 2009	TÜRKİYE	Anket verileri	Ki Kare analizi

Tablo 4.1. Devamı

Ledent, 1983	CANADA	Ücretler, işsizlik	
Mitze ve Reinkowski, 2010	ALMANYA	1996-2006 yılları arası nüfus, net göç oranları, KBGSYH, işsizlik oranları	Panel veri analizi
Boyer ve Hatton, 1997	İNGİLTERE	Ücret farklılıkları, mesafe, göçmen sayısı,	Regresyon Analizi
Issah, Khan ve Sasaki, 2003	GANNA	ücretler, işsizlik, altyapı düzeyi, altyapı bütçesi, işsizlik ücreti	Genişletilmiş Harris-Todaro Modeli
Walsh, 1974	İRLANDA İNGİLTERE	1951-1971 verileri. İşsizlik ve ücretler	EKK
Salvatore, 1977	İTALYA	İşsizlik oranları, ücretler	EKK
Banerjee, B. ve Kanbur, S. M., 1981	HİNDİSTAN	Kırsal ücretler, beklenen ücret farkı, modern sektörde iş bulma ihtimali, kentsel ücretler, mesafe, göç stoku	Harris-Todaro modeli

Tablo 4.1. Devamı

Cole ve Sanders, 1985	Meksika	gelir, işsizlik oranları	Todaro modeli
Bravo Ureta vd., 1996	EKVATOR	Beklenen gelir, eğitim, yaş, cinsiyet, nüfus	Regresyon Analizi
Kau ve Sirmans, 1977	AMERİKA	işsizlik oranı, nüfus oranları, sıcaklık, eğitim, yaş, mesafe, göç stoku	EKK
Ramin, 1988	İRAN	İşsizlik oranları, ücretler, kentsel nüfus, istihdam, mesafe	EKK
Feridun, 2007	İSVEÇ	Kişi başı gelir, işsizlik	ARDL Sınır testi Vektör Hata düzeltme modeli

5. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Türkiye'deki kır kent yönünde gerçekleşen iç göç hareketlerinin, göç literatüründe önemli bir yere sahip olan Harris-Todaro göç modeli ile açıklanabilir olup olmadığını ortaya koymak amacıyla, çalışmanın bu bölümünde veri seti tanıtılacaktır. Ekonometrik analizde, modele uygun değişkenlerle modeller oluşturulacaktır. Sonrasında ise bu modeller açıklanarak bulgulara değinilecektir.

5.1. Veri Seti

Bu çalışmada "Harris-Todaro Göç Modeli'nin" kırdan kente doğru gerçekleşen göç hareketlerinin nedenlerini açıklamak için ön gördüğü değişkenler ele alınmıştır. Modele göre kırdan kente göçlerin nedeni kentsel beklenen ücretlerin kırsal alan ücretlerinden yüksek olmasıdır. Kentsel beklenen ücretler, kurumsal olarak belirlenmiş kentsel minimum ücret ile kentsel istihdamın toplam kentsel işgücüne oranının çarpımına eşittir. Kırdan kente göçler, kentsel beklenen ücretler, kırsal kesim ücretlerini aştığı müddetçe devam edecektir.

Modelde kullanılan değişkenlerin seçiminde, literatürde yer alan teorik ve ampirik çalışmalardan hareket edilmiştir. Veri seti 1970-2014 dönemini kapsamaktadır. Türkiye'de tarımsal katma değer toplam katma değer içindeki payı, kırsal nüfusun toplam nüfustaki oranı ve kentsel istihdam verileri FAO'dan alınmıştır.

Türkiye'de geçmişe yönelik kırsal ve kentsel ücret verileri bulunamamaktadır. Bu nedenle üretimde yaratılan katma değer, verimlilik ve ücretleri, dolayısıyla hem kırsal hem de kentsel ücretleri yansıması sebebiyle, 1970-2014 yılları arası toplam katma değer içinde tarımsal katma değer payı, ücret değişkeninin yerine ekonometrik modelde bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir (Bak. EK 1). Ekonometrik modelde bağımlı değişken olarak kullanılması düşünülen net kırdan kente göç verileri bulunamadığından, kırdan kente göç verileri yerine ikame değişken olarak 1970-2014 yılları arası Türkiye'de kırsal nüfusun toplam nüfusun içindeki oranı, modele dahil edilmiştir (Bak. Ek 2). 1970-2014 yılları arası kentsel istihdam verileri bir diğer değişken olarak modele dahil edilmiştir (Bak. Ek 3). Kriz, eğitim (Taşımali eğitim), tarımda yapısal değişim (doğrudan gelir desteği, desteklenen ürün sayılarının azalması, özelleştirme politikaları) kukla değişkenleri, değişkenlerin kırsal nüfus üzerindeki etkilerini görebilmek için dışsal kukla değişkenler olarak modele dahil edilmişlerdir.

Tablo 5.1. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenlerin Açıklaması
Z	Türkiye'de kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı
X	Türkiye'de toplam katma değer içindeki tarımsal katma değer payı
İSTH	Kentsel istihdam
DK	Kriz Yılları kukla değişkeni
Değitim	Kırsalda taşımali eğitim sisteminin başlaması

Tablo 5.1. Devamı

Değişkenler	Değişkenlerin Açıklaması
Dyapı	Tarımda yapısal değişim (2000 yılı sonrası)

5.2. Ekonometrik Yöntem

Türkiye'deki kırdan kente göç hareketlerinin Harris-Todaro Modeli'nin varsayımlarıyla açıklanabilirliğini ortaya koymak için Vektör Otoregresif Model (VAR) tahmini ile ekonometrik çalışma yapılarak değişkenlerin ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Değişkenler üzerinde etkili olan makro ekonomik değişkenlerin tespit edilmesi amacıyla Varyans Ayrıştırma yapılmış ve bu etkili olan değişkenlerin geleceğe yönelik politika aracı olup olamayacağını belirleyebilmek için Etki-Tepki analizi yapılmıştır. Değişkenler arası nedenseliğin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik testi yapılmıştır.

5.2.1. Birim Kök Testi (Augmented Dickey Fuller – ADF)

Zaman serileri, zaman içerisinde sürekli olarak gözlemlenebiliyorsa, bu seri sürekli bir yapıdadır. Ancak, bir zaman serisi yalnızca özel durumlarda gözlemlenebiliyorsa, bu dizi kesikli bir yapıya sahiptir. Yani zaman serileri tam olarak öngörülebiliyorsa, deterministik bir seridir. Fakat zaman serilerinin çoğu stokastik bir yapıya sahip olduğundan dolayı, serinin gelecekteki durumunu öngörebilmek, geçmiş değerler ile kısmen yapılabilir (Sevütekin ve Nargeleçekenler, 2010:7). Bu sebeple stokastik zaman serilerinde durağanlık problemi ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomilerindeki yapısal dönüşüm ve değişimler, siyasal krizler, doğal afetler, mevsimsel etkiler, ekonomik krizler, hükümetlerin ideolojilerine yönelik uyguladıkları politikalar, iç ve dış savaşlar gibi etkenler, zaman serilerinde durağan olmayan süreçler ortaya çıkarmaktadır.

Nelson ve Plosser (1982), zaman serisi uygulamalarında kullanılan makroekonomik zaman serilerinin neredeyse hepsinin birim kök içerdiğini idda etmişlerdir. Birim kökün varlığı durumunda, yani serilerin durağan olmaması durumunda seriler uzun dönemli deterministik bir yönde olma eğilimine sahip değildir ve bu serilerin varyansları zamana bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Birim kökün yokluğu durumunda, durağan zaman serileri, sabit bir ortalama etrafında uzun dönemli dalgalanmakta ve zamana bağlı olmayan sonlu bir varyansa sahip olmaktadır (Atgür ve Altay, 2014:527).

Makro ekonomik zaman serilerinin birçoğu birim kök içerdiğinden VAR analizi yapabilmek için verilerin durağan olması gerekmektedir. Serilerin durağanlığının incelenmesi için birim kök testleri kullanılabilir. Durağan olmayan değişkenler birçok standart hipotez

testini geçersiz kılmaktadır. Bu çalışmada, serilerin durağanlığını test etmek için Augmented Dickey-Fuller birim kök testi (ADF) kullanılmıştır.

Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi modelleri şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \theta Y_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + U_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \theta Y_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + U_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \theta Y_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + U_t \quad (3)$$

Birinci model (1) sabit ve trend içermeyen model, ikinci model (2) yalnızca sabit içeren model ve üçüncü model (3) ise trend ve sabit içeren modeldir. Uygulanan analizler sonucunda ortaya çıkan istatistikler MacKinnon (1996) kritik değerleriyle karşılaştırılır ve serinin sıfır hipotezi (H_0), alternatif hipoteze (H_1) karşı test edilir. H_0 hipotezi serinin durağan olmadığını gösterirken, H_1 hipotezi serinin durağan olduğunu göstermektedir. Modelde, m ; gecikme uzunluğunu, Δ ; serilerin farkını göstermektedir (Değer vd, 2015:8).

Zaman serisi, birim kök testi (ADF) sonuçlarına göre t-istatistiği değeri, %1, %5, ve %10 anlamlılık düzeylerinde kritik değerlerinden küçük ise durağan, değilse durağan değildir. Zaman serisi durağan değilse birim kök içermektedir ve seriyi durağan hale getirmek için serinin birinci derece farkı alınmalıdır.

5.2.2.. Vektör Otoregresif Model (VAR)

İktisadi değişkenler arasındaki etkileşimin kompleksliği ve çok yönlülüğü, eşanlı denklem sistemlerinin kullanılması zorunluluğunu doğurmaktadır. Değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bağımlı ve bağımsız değişkenin belirlenmesi aşamasında karşılaşılan zorluklar analizlerin tutarlılığını da olumsuz etkilemektedir. Vektör Otoregresif Modeller (VAR) bu zorlukları ortadan kaldırmaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006:15). İktisadi değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkileri, nedensellik testleri ile araştırılmaktadır. Granger nedensellik testi modelini temel alan ve Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modeli, seçili olan değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkisinin analiz edilmesini sağlar. Modelde değişkenler hem kendi hem de diğer değişkenlerin geçmiş değerlerinin bir fonksiyonu olarak yazılır. Var analizinde modele dahil edilecek değişkenlerin gecikme uzunluğunun, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri daha net açıklayacak uzunlukta olması gerekir. Genelde uzun gecikme uzunluklarıyla yapılan kestirimlere kıyasla, kısa gecikme uzunluklarıyla yapılan kestirimlerin çok daha fazla başarılı olduğu görülmüştür (Aktaş vd., 2011:4). Ayrıca VAR modellerinde değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminler yapılması olanağını sağlamaktadır (Kumar vd, 1995:365).

VAR modeli seçilen bütün ekonomik büyüklükleri bir bütün olarak ele almaktadır. Diğer bir ifadeyle, değişkenler ya da büyüklükler söz konusu ekonometrik model yardımıyla eşanlı

olarak incelenmektedir. Pagan (1987) VAR modelini dört aşamada özetlemektedir. Buna göre, öncelikle veriler durağanlaştırılarak VAR modeline uygun bir forma dönüştürülür. Bunun nedeni, zaman serisi analizleri için geliştirilmiş olan olasılık teorilerinin sadece durağan zaman serileri için geçerli olmasıdır. Çünkü t, F, χ^2 testlerine dayalı geleneksel hipotez testi prosedürleri, durağan olmayan zaman serileri için kuşku hale gelmektedir (Gujarati, 1995).

İki değişkenli VAR Modeli'nin standart hali şu şekildedir (Uysal vd., 2008:61-62).

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t} \quad (4)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} x_{t-i} + v_{2t} \quad (5)$$

Modelde (p) gecikmelerin uzunluğunu, (v) ise ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini ifade etmektedir.

Ayrıca VAR modelinin tahmin edilmesi sonucunda, elde edilen parametreleri yorumlamak yerine, sistemin tahmini sonucunda elde edilen artıkların analizine geçilerek, geleceğe yönelik tahminlerde ve yorumlamalarda bulunulabilir. Bir makro ekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili olan değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile bulunur ve bu etkili olan değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı yönünde geleceğe yönelik tahminler de etki-tepki analizi ile belirlenir (Özgen ve Güloğlu, 2004:97). Diğer bir ifadeyle, modelde bulunan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelecek şokların, diğer değişkenlere olan etkisi, Etki-Tepki (Impulse-Response) fonksiyonları ile ölçülmektedir (Tarı ve Bozkurt, 2006:16).

5.2.3. Granger Nedensellik Testi

Granger (1969), operasyonel nedensellik tanımına dayanarak, yeterince yüksek mertebeli iki değişkenli otoregresif bir sürecin tahmini yardımıyla, nedenselliğin test edilebilir hale gelmesini sağlamıştır. X değişkeninin Y'yi veya Y değişkenininin X'in nedeni olup olmadığı test edilebilir hale gelmiştir (Işığışık, 1994:91). Analizde, öncelikle zaman serilerinin birim kök içerip içermediği incelenir. Daha sonra VAR analizi yoluyla gecikme değerleri bulunur.

Granger nedensellik testi regresyon tahminleri şunlardır (Tarı, 2002:269):

$$Y_1 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{1-i} + \sum_{i=1}^n \alpha_i Y_{1-i} + u_i \quad (6)$$

$$X_1 = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_i Y_{1-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{1-i} + u_i \quad (7)$$

X'ten Y'ye doğru nedensellik için test edilecek olan hipotez;

$$H_0 : \sum \beta_i = 0 \text{ (X'ten Y'ye nedensellik yoktur)}$$

$$H_1 : \sum \beta_i \neq 0 \text{ (X'ten Y'ye nedensellik vardır)}$$

5.3. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında tahmin edilen VAR modeli için ön testler gerçekleştirilmiş olup ardından varyans ayrıştırma ve etki tepki fonksiyonları yardımıyla kırdan kente göçler üzerinde kentsel istihdamın ve tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payının etkileri analiz edilmiştir. Son olarak VAR analizinde tespit edilen değişkenler arası pozitif negatif ilişkinin yönünü ve kaynağını tespit etmek için Granger Nedensellik testi yapılmıştır.

5.3.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Zaman serilerinin birçoğu birim kök içerdiğinden, VAR analizi yapabilmek için verilerin durağan olması gerekmektedir. Bu çalışmada ADF birim kök testi kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 5.2.' de özetlenmiştir. Sonuçlara göre kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı (LNZ) ve kentsel istihdam (LNİSTH) değişkenleri düzey olarak durağandır. Türkiye'de toplam katma değer içindeki tarımsal katma değer payı (LNX) serisi durağan olmadığından, serinin birinci derece farkı alınıp durağan hale getirilmiştir.

Tablo 5.2. Birim Kök Testi (ADF) Sonuçları

Değişkenler	ADF (Düzy Olarak)	ADF (Birinci Derece Fark Değerleri)	P (Probability) Değerleri
LNZ	-4.260195		0.0083
LNİSTH	-4.691849		0.0025
LNX		-10.97154	0.0000

5.3.2. VAR Model Sonuçları

Tablo 5.3.'te VAR modelinde kullanılacak olan uygun gecikme uzuluğu bilgi kriterlerine dayanarak tahmin edilmiştir. Tablo 5.3. LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine denk gelen uygun gecikme uzunluğunun 2 (iki) olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle oluşturulacak olan VAR modelinde gecikme uzunluğunun iki olarak alınmasına karar verilmiştir.

Tablo 5.3. Var Modeli Gecikme Uzunluğu Seçim Kriterleri

İçsel Değişkenler: LNZ LNİSTH D(LNX)			Dışsal Değişkenler: C DYAPI DK DEĞİTİM			
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	150.5809	NA	1.65e-07	-7,106712	-6,594847	-6,923059
1	250.9181	164.6559	1.54e-09	-11,79067	-10,89491	-11,46928
2	306.7657	83.05542*	1.43e-10*	-14,19311	-12.91345*	-13.73398*

3	316.2146	12.59850	1.46e-10	-14.21613*	-12,55257	-13,61926
4	319.8209	4.253658	2.07e-10	-13,93954	-11,89207	-13,20492
5	323.8337	4.115636	3.00e-10	-13,68378	-11,25242	-12,81143
* indicates lag order selected by the criterion						
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)						
FPE: Final prediction error						
AIC: Akaike information criterion						
SC: Schwarz information criterion						
HQ: Hannan-Quinn information criterion						

Standart VAR modellerde tüm değişkenler içsel olarak ele alınır ve model tahmini yapılır. Modele kriz, eğitim ve yapı kukla değişkenleri eklenmiştir. Modelin tahmin sonuçları tablo 5.4.te verilmiştir. Model tahminine göre, eklenen kukla değişkenler istatistiki olarak anlamsız iken diğer tüm değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bulgular elde edilmiştir. R² değerine bakıldığında, Türkiye'deki 1970-2014 yıllarını kapsayan kırdan kente göç verileri bulunmadığından, modele kırdan kente göç yerine ikame değişken olarak dahil edilen kırsal nüfusun toplam nüfusa oranındaki değişimlerin, açıklayıcı değişkenlerdeki değişimler tarafından %97 oranında açıklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 5.4. VAR Modeli Tahmini

	LNISTH	LNZ	D(LNX)
LNISTH(-1)	0.347372 (0.16917) [2.05341]	0.008327 (0.00711) [1.17138]	-0,107286 (0.18547) [-0.57847]
LNISTH(-2)	0.339039 (0.16120) [2.10320]	-0,040944 (0.00677) [-6.04461]	-0,171626 (0.17673) [-0.97111]
LNZ(-1)	0.080400 (1.30401) [0.06166]	1.800298 (0.05479) [32.8559]	1.031949 (1.42963) [0.72183]
LNZ(-2)	-0,540453 (1.25816) [-0.42956]	-0,834564 (0.05287) [-15.7860]	-1,355895 (1.37937) [-0.98298]

D(LNX(-1))	0.021561 (0.15923) [0.13541]	0.008615 (0.00669) [1.28768]	-0,632644 (0.17457) [-3.62407]
D(LNX(-2))	0.030925 (0.17033) [0.18156]	0.018252 (0.00716) [2.55014]	-0,192852 (0.18674) [-1.03273]
C	4.719633 (2.42003) [1.95024]	0.424407 (0.10169) [4.17361]	3.747749 (2.65316) [1.41256]
DYAPI	-0,055216 (0.04839) [-1.14116]	0.001754 (0.00203) [0.86276]	0.024020 (0.05305) [0.45280]
DK	-0,038872 (0.02834) [-1.37187]	0.001882 (0.00119) [1.58072]	-0,026756 (0.03106) [-0.86131]
DEGITIM	0.002585 (0.04027) [0.06421]	0.002084 (0.00169) [1.23173]	0.011787 (0.04415) [0.26701]

R-squared	0.971458	0.999922	0.387129
Adj. R-squared	0.963431	0.999901	0.214759
Sum sq. resids	0.112550	0.000199	0.135280
S.E. equation	0.059306	0.002492	0.065019
F-statistic	121.0172	45788.63	2.245916
Log likelihood	64.76712	197.8913	60.90424
Akaike AIC	-2,607958	-8,947203	-2,424011
Schwarz SC	-2,194227	-8,533472	-2,01028
Mean dependent	9.327257	3.694925	-0,028323

S.D. dependent	0.310127	0.249847	0.073374
----------------	----------	----------	----------

Determinant resid covariance (dof adj.)	7.39E-11
Determinant resid covariance	3.27E-11
Log likelihood	328.2443
Akaike information criterion	-14,20211
Schwarz criterion	-12,96092

Belirlenen dönemler arasında modele dahil edilen kukla değişkenlerin (kriz,yapı ve eğitim), kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisi gözlemlenmemiştir. Dolayısıyla, göç ile eğitim, yapı ve kriz kukla değişkenleri arasındaki etkileşim üzerine herhangi bir yorum yapılamamaktadır.

5.3.3. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Varyans ayrıştırması ile kullanılan değişkenlerin varyasyndaki değişmelerin hangi değişkenden kaynaklandığına bulmak için yapılan analizde elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 5.5. LNİSTH Varyans Ayrıştırması

Period	S.E.	LNİSTH	LNZ	D(LNX)
1	0.059306	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.062653	99.95492	0.001370	0.043708
3	0.067983	99.89686	0.014228	0.088912
4	0.069667	99.81816	0.097073	0.084766
5	0.071091	99.57510	0.343166	0.081731
6	0.072064	99.07960	0.823150	0.097254
7	0.073108	98.29429	1.572352	0.133361
8	0.074297	97.23154	2.566945	0.201513
9	0.075779	95.96856	3.734582	0.296856
10	0.077597	94.61457	4.977265	0.408162

Yukardaki sonuçlara göre, istihdamdaki varyans değişiminin tamamı ilk dönemde kendisinden kaynaklanmaktadır. 10. dönemde %5'e yakın bir kısmı kırsal nüfus oranı tarafından açıklanırken, çok az bir kısmı da tarımsal katma değer oranları ile açıklanmaktadır.

Tablo 5.6. LNZ Varyans Ayrıştırması

Period	S.E.	LNISTH	LNZ	D(LNX)
1	0.002492	8.342311	91.65769	0.000000
2	0.005254	11.04390	87.96358	0.992522
3	0.008034	4.902652	90.03203	5.065315
4	0.011061	7.677551	86.21833	6.104120
5	0.014647	18.05287	75.74390	6.203233
6	0.018757	30.36051	63.91064	5.728842
7	0.023282	41.67779	53.31605	5.006162
8	0.028037	50.84109	44.83363	4.325282
9	0.032850	57.89668	38.35684	3.746479
10	0.037583	63.21763	33.50038	3.281991

Kırsal nüfusun toplam nüfusa oranındaki (LNZ) varyans değişimi, ilk dönemde yaklaşık olarak %92 si kendisi tarafından kaynaklanırken, %8'lik bir kısmı da istihdamdaki değişimden kaynaklanmıştır. 10. yılda ise %63'lük kısmı istihdam oranlarındaki değişimden, %33'lük kısmı kendinden ve %3 kısmı ise tarımsal katma değer payındaki değişimden kaynaklanmaktadır.

Tarımsal katma değer toplam katma değere oranındaki varyans değişiminin, ilk dönemde %87'si kendisinden kaynaklanırken, %12,6'lık kısmı da istihdamdaki değişimden kaynaklanmıştır. İlerleyen dönemlerde de %86'lık kısmı kendisinden kaynaklanırken %13,7'lik kısmı istihdamdaki değişimden kaynaklanmaktadır.

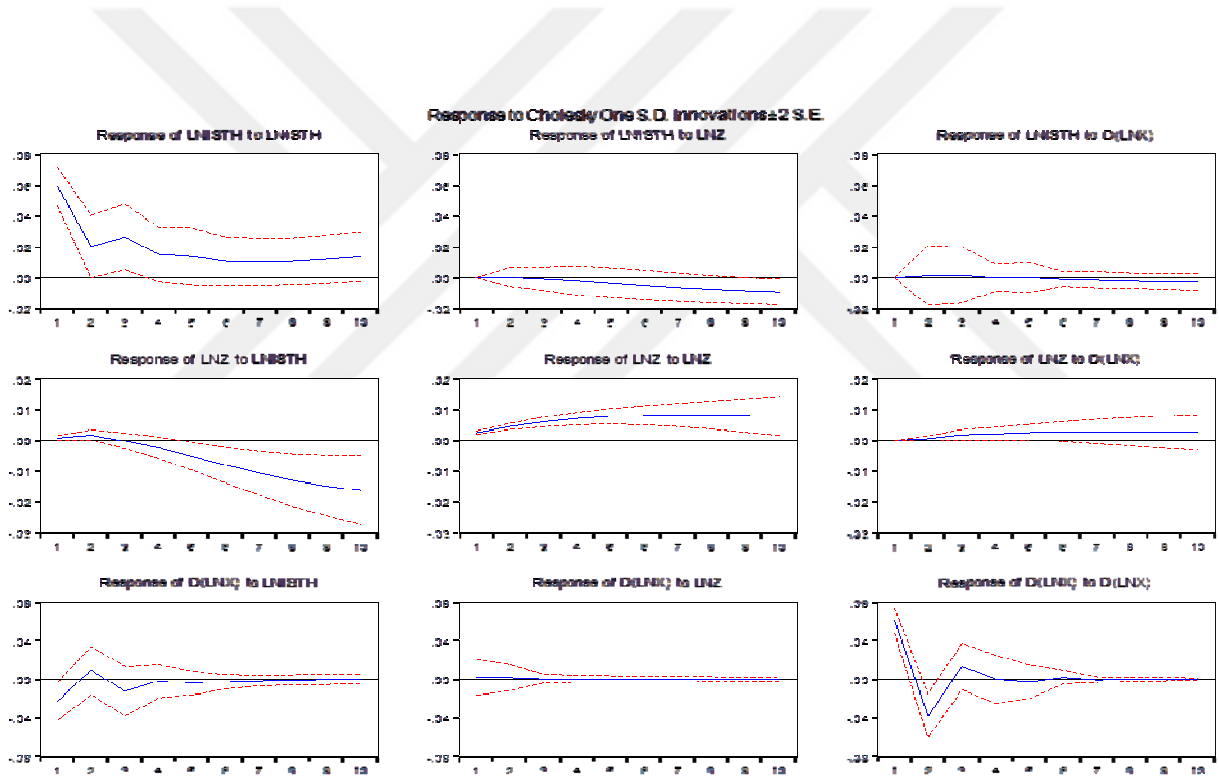
Tablo 5.7. D(LNX) Varyans Ayrıştırması

Period	S.E.	LNISTH	LNZ	D(LNX)
1	0.065019	12.61920	0.081695	87.29910
2	0.076073	10.61562	0.088269	89.29611
3	0.078248	12.75602	0.083435	87.16054
4	0.078284	12.83530	0.083413	87.08128
5	0.078455	13.07508	0.085683	86.83924
6	0.078535	13.20555	0.090369	86.70408

7	0.078564	13.25241	0.094565	86.65303
8	0.078576	13.27304	0.097961	86.62900
9	0.078579	13.27778	0.099739	86.62248
10	0.078579	13.27777	0.100320	86.62191

5.3.4. Etki-Tepki Analizi Sonuçları

Etki-Tepki analizi model içinde yer alan her bir değişkene sıra ile verilecek şoklar (hata payı) karşısında hem ilgili değişkenin hem de diğer değişkenlerin tepkilerinin ölçüldüğü bir tekniktir. Böylece gelecekte meydana gelebilecek şok politikalar neticesinde, diğer değişkenlerin hangi şekilde tepki verebilecekleri kestirilebilir (Bozkurt, 2007: 94).

Şekil 5.1. Etki-Tepki Grafikleri

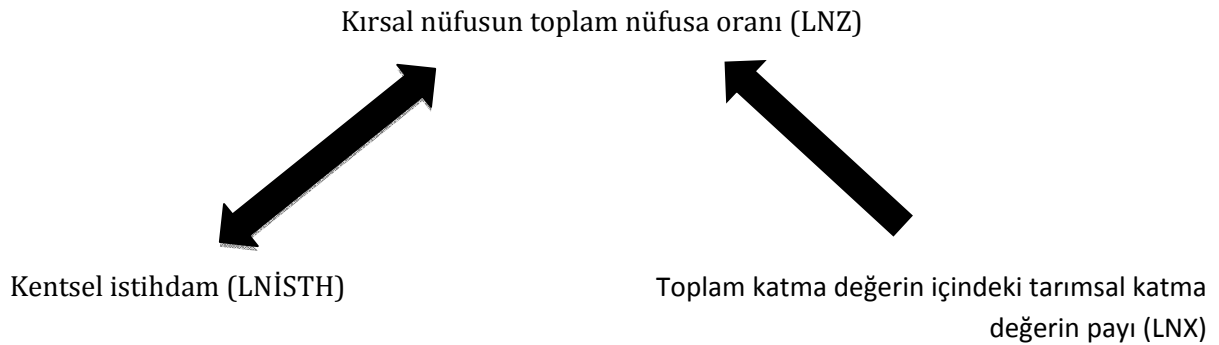
Yukarıdaki grafiklerde her bir değişkene gelen 2 standart sapmalı şokların 10 yıllık bir süreçte kendi şoklarına ve diğer değişkenlere ait şoklara verdikleri tepkiler gösterilmiştir. İstihdam (LNISTH) değişkenine gelen 2 standart sapmalı şok, kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı (LNZ) üzerinde 4. yıldan sonra 10. Yıla kadar negatif yönlü yüksek bir etki yaratmaktadır. Tarımsal katma değer toplam katma değere oranına (D(LNX)) gelen 2 standart sapmalı şokun, LNZ üzerinde 2. Yılandan 5. yıla kadar pozitif etki yaratmakta olduğu gözlemlenmiştir.

5.3.5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre toplam katma değer içindeki tarımsal katma değer payından (LNZ), kırsal nüfusun toplam nüfusa oranına (LNZ) doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Yani toplam katma değer içindeki tarımsal katma değer payı (LNZ), kırsal nüfusun toplam nüfusa oranının (LNZ) nedenidir. Kentsel istihdam (LNİSTH) ile LNZ arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bir başka deyişle LNİSTH, LNZ'nin nedenidir ve LNZ'de LNİSTH'ın nedenidir (Tablo5.8). Değişkenler arası nedensellik ilişkilerinin yönleri Şekil 5.2'de gösterilmiştir.

Tablo 5.8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	F İstatistiği	Olasılık Değeri
LNİSTH → LNZ	22,9158	3.E-07
LNZ → LNİSTH	2,46849	0,0982
D(LNX) → LNZ	2,59965	0,0878
LNZ → D(LNX)	0,63431	0,536
D(LNX) → LNİSTH	0,86021	0,4314
LNİSTH → D(LNX)	0,15511	0,8569

Şekil 5.2. Granger Nedensellik İlişkisinin Yönleri

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Göç olgusu bir çok farklı açıdan bir çok bilim dalının ilgi alanına girmektedir. Göç olgusu, hem nedenlerinin çeşitliliği hem de gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkardığı sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. çeşitli etkiler sebebiyle araştırılması önem teşkil eden bir olgudur. Tüm dünyada geçmişte gerçekleşmiş olan ve günümüzde de halen devam etmekte olan göç hareketleri, farklı disiplinler tarafından ele alınmış olsa da bu çeşitlilik, göçleri inceleyen spesifik bir bilim dalı söz konusu olduğunda da devam etmektedir. Ekonomi bilimi de, bu kapsamda göç olgusunu pek çok farklı perspektiften ele almıştır. Makro düzeyde, içinde bulunulan ekonomik sistemin bir ihtiyacı olarak ya da ekonomik sistemin ortaya çıkardığı zorunluluklar sebebiyle, sistemin devam edebilmesi için göçleri sistematik bir dayatma olarak ele almış ve bu kapsamlarda teoriler oluşturulmuştur. Mikro düzeyde, bireylerin daha yüksek gelir, daha iyi yaşam koşulları ve daha yüksek refah seviyesi elde etmek amacıyla göç kararı aldığı öne sürülüp bu çerçevede teoriler geliştirilmiştir. Kuşkusuz ki geçmişte gerçekleşen, günümüzde halen devam etmekte olan ve gelecekte de gerçekleşmeye devam edecek olan göç hareketlerinin her birinin kendisine ait farklı dinamikleri, karakteristiği ve motivasyonu vardır. Bu bağlamda göçleri bir ideolojik ya da teorik çerçevede ele almak, kendi içerisinde tutarlı olmakla beraber eksik olabilmektedir. Çünkü, göç olgusu yapısı gereği çok karmaşık bir yapıya sahiptir.

Türkiye’de 1950’li yıllarda ciddi bir şekilde hızlanan ve günümüzde de devam etmekte olan kırdan kente göç hareketleri, yerli literatürde pek çok açıdan incelenmiş, nedenleri ve etkileri araştırılmış ve farklı teorik yaklaşımlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak, ekonomi biliminin göç literatüründe önem taşıyan bir model olan Harris-Todaro göç modeli ile ilgili Türkiye’de yeterince çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle, Türkiye’deki kırdan kente göçler Harris-Todaro göç modeli çerçevesinde incelenerek, göçlerin ekonomik değişkenlerle açıklanabilirliği incelenmiş ve literatüre katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1970-2014 yılları arasında gerçekleşmiş olan kırdan kente yönelik iç göç hareketleri, Harris-Todaro göç modelinin teorik yaklaşımları ile incelenmiştir. Harris-Todaro göç modeli, kırdan kente göçlerin, beklenen kentsel gelirlerin kırsal kesim ücretlerinden yüksek olması nedeniyle gerçekleştiğini ve beklenen kentsel ücretler tarımsal sektör ücretlerini aştığı müddetçe kırdan kente göçlerin devam edeceğini söylemektedir. Beklenen kentsel ücretler, sanayi sektöründe iş bulabilme ihtimali ile sanayi sektörü minimum ücretlerinin bir fonksiyonudur.

Bu teorik yaklaşım çerçevesinde yapılan ekonometrik çalışmada, VAR modeli tahmin edilmiştir. Bağımlı değişken üzerinde en etkili olan makro ekonomik değişkenlerin tespit edilmesi amacıyla Varyans Ayırıştırma yapılmış ve bu etkili olan değişkenlerin geleceğe yönelik politika aracı olup olamayacağını belirleyebilmek için Etki-Tepki analizi yapılmıştır. Son olarak değişkenler arası nedenseliğin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik testi yapılmıştır.

Oluşturulan modelde teorik çerçeveyi takip etmek için, teorinin ön gördüğü değişkenler kullanılmaya çalışılmıştır. Harris-Todaro modelinin, göçü açıklayıcı değişkenlerinden ikisi olan tarımsal sektör ücretleri ve sanayi sektörü minimum ücret verileri bulunamadığından, hem tarımsal sektör ücretlerini hem de kenstel minimum ücretleri en iyi düzeyde yansıtacağı düşünülen toplam katma değer içindeki tarımsal katma değer payı değişkeni modele dahil edilmiştir. Bir diğer açıklayıcı değişken olarak modele kentsel istihdam verileri eklenmiştir. Bağımlı değişken olan kırdan kente göç verileri belirlenen dönem aralığında bulunamadığından, yerine kır-kent doğum ve ölüm oranları eşit kabul edilerek (doğum ve ölüm oranları kır-kent düzeyinde bulunamamaktadır) kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı modele dahil edilmiştir.

Kurulan VAR modeli Türkiye’de 1970-2014 yılları arasındaki kırdan kente göçlerle, tarım sektörü ücretleri, kentsel ücretler ve kentsel istihdam arasında bir ilişki olduğu yönünde bulgulara işaret etmektedir. VAR analizi bulguları iktisadi olarak incelendiğinde, 1970-2014 yılları arasında kırdan kente yönelik göç hareketlerinin en önemli açıklayıcılarının kentsel istihdamdaki artışlar olduğu sonucuna ulaşılmış ve kentsel istihdam ile kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı arasında negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle, kentlerdeki istihdam artışları, kentsel çekici kuvvet olarak kır-kent doğrultusunda gerçekleşen göçleri arttırıcı yönde etkide bulunarak kırsal nüfusun azalmasına sebep olmuştur. Bir diğer açıklayıcı değişken olan tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payı ile kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yani tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payı azaldıkça kırdan kente göç hareketleri de bu azalmaya bağlı olarak artmıştır. Ayrıca tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payındaki azalışlar bir diğer yandan sanayi sektöründeki katma değerli üretimin artmasından da kaynaklandığı için, kentlerdeki katma değerli üretim artışı dolayısıyla verimlilik ve ücret artışları, kırdan kente göçleri arttırarak kırsal nüfusun azalmasına sebep olmuştur. Tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payında meydana gelen değişimler, kırdan kente göçler üzerinde kırsal itici faktör iken bir yandan da kentsel çekici faktör olarak işlev görmüştür. VAR analizi bulguları, Türkiye’de 1970-2014 yılları arasında gerçekleşmiş olan kırdan kente göç hareketlerinin nedenlerinin Harris-Todaro göç modelinin teorik çerçevesiyle örtüştüğü yönündedir.

Tahmin edilen VAR modelinin varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, kırsal nüfusun toplam nüfusa oranının varyans bölüşümünde kenstel istihdamın ve tarımsal katma değer toplam katma değere oranının payı 10. yılda sırasıyla, yaklaşık olarak %63,21 ve %3,28 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal nüfusun kentsel nüfusa oranı hem tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payından hem de özellikle kentsel istihdamdan önemli oranda etkilenmiştir. VAR analizi sonucunda elde edilen bulgularla da örtüşen bu sonuçlar, teorik beklentileri destekler niteliktedir.

Etki tepki analizi sonuçlarına göre, kentsel istihdama gelen şok kırsal nüfusun toplam nüfusa oranında negatif yönlü yüksek bir etki yaratırken tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payında meydana gelen şok kısa dönemli pozitif yönde bir etki yaratmış ve uzun dönemde sönümlendiği gözlemlenmiştir. Bu sonuçlara göre kentsel istihdamdaki artışlar kırdan kente göçleri arttıracaktır. Tarımsal katma değerdeki azalışlar kırsal nüfusu giderek azaltacaktır ve etki tepki analizi bulguları da Harris-Todaro modelinin kentsel beklenen ücretlerin, tarımsal kesim ücretlerinden yüksek olması sebebiyle göçlerin gerçekleştiği varsayımı ile örtüşmektedir.

Yapılan Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre, kentsel istihdamdan kırsal nüfusun toplam nüfusa oranına ve kırsal nüfusun toplam nüfusa oranından kentsel istihdama doğru iki yönlü, tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payından kırsal nüfusun toplam nüfusa oranına tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kentsel istihdam değişimlerinin kırdan kente göçlerin nedeni olması ve kırdan kente göçlerin de kentsel istihdamdaki değişimlerin nedeni olması, tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payının kırsal nüfusun toplam nüfusa oranının nedeni olması, Harris-Todaro modelinin varsayımlarını destekler niteliktedir. Yani kırdan kente göçlerin nedeni hem kentsel istihdam değişimleri hem de tarımsal katma değerdeki değişimlerdir. Ayrıca kırsal kesimde emeğin marjinal verimliliğin sıfır ya da sıfıra yakın olması ve sektördeki gizli işsizliğin varlığı, kırdan kente göçlerden tarımsal kesim katma değerine yönelik bir nedensellik ilişkisi olmamasını açıklayabilmektedir.

Sonuçlar, Türkiye’de kentsel istihdam artmaya devam ettikçe ve tarımsal katma değer toplam katma değerdeki payı azaldıkça, kırdan kente göçlerin devam edeceğini göstermektedir. Yani kır ve kent arasındaki sosyo-ekonomik farklılığın artması, iç ticaret hadlerinin kentsel sektör lehine artışının devam etmesi ve tarımsal üretimde katma değerli üretim artışlarının sağlanamaması, kırsal üretimin giderek artmasına yol açarak ilerleyen zamanlarda da kırdan kente göçlerin nedeni olacaktır. Ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri, kırdan kentte göçlerin tarımsal katma değer üzerinde etkisinin olmadığını göstermektedir. Fakat bu göçün demografik etkilerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu yüzden demografik değişimin etkileri ile ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Türkiye’de son dönemlerde hem işsizlik oranlarındaki hem de kentsel istihdamdaki artış ilişkisinin TODARO PARADOKSU ile açıklanabilir bir durum olup olmadığı hakkında ampirik çalışmalar yapılabilir.

Türkiye’de ücret ve gelir verilerinin bulunamaması göç analizlerini zorlaştırmaktadır. Ancak, son yıllarda TÜİK tarafından işsizlik oranlarını iller bazında yayınlaması olumlu bir gelişmedir. Bu bağlamda bundan sonra Harris-Todaro göç modeli ile ilgili yapılacak çalışmalarda ücret ve gelir verileri yerine çeşitli ikame değişkenler ile beraber yatay kesit analizi ya da panel veri analizi yöntemleri kullanılarak, göçlerin nedenlerini ortaya koymaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılabilir.

Türkiye'deki kır ve kent bağlamında uygulanan mevcut ekonomik politikalar değişmediği sürece gelecekte de kırdan kentte göçün devam etmesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Ulaşılan sonuçlar eşliğinde kırdan kente göçün iyi yönetilmesi için çeşitli sosyo-ekonomik politikalar geliştirilmelidir. Kırsal alanda yaşayan nüfusun tarımsal gelirini arttıracak sosyo-ekonomik politikalar geliştirilmelidir. Sonuç olarak, başta ekonomik faktörler olmak üzere kırsal kesimin çekici faktörlerini arttırarak itici faktörlerin azaltılması, Türkiye'de kırdan kentte göçün daha iyi yönetilebilme imkanını da beraberinde getirecektir. Aksi takdirde bu göçlerin yanlış yönetilmesi hem kentlerde hem de kırsal yapıda bir çok sosyal, ekonomik ve politik sorunları beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

- [1]. Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [2]. Acar, M. (2008), *Kalkınma ekonomisi içinde "tarım ve kalkınma"*. S.Taban ve M. Kar (ed.). Bursa; Ekin Yayınları, 159-184.
- [3]. Adaş, C. G.(2001),*Etkin ücret eklentili Harris-Todaro Modeli*.İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 39
- [4]Akşit, B. (1998), "İçgöçlerin nesnel ve öznel toplumsal tarihi üzerine gözlemler: Köy tarafından bir bakış". *Türkiye'de içgöç, sorunsal alanları ve araştırmayöntemleri konferansı*, Bolu-Gerede 1997, Tarih Vakfı Yayınları, s.22-37
- [5]. Aktaş, E. & Tuncer, İ. & Aydın, M.(2010), 1980 sonrası ekonomik krizlerin Türkiye tarım sektörü üzerine etklileri. *IX. Tarım Ekonomisi Kongresi*.
- [6]. Arellano, J. (1981), Do more jobs in the modern sector increase urban unemployment? *Journal of Development Economics* 8, 241-247.
- [7]. Atgür M. & Altay O.N. (2014), Enflasyon ve nominal faiz oranı ilişkisi: Türkiye örneği (2004-2013), *Celal Bayar Üniversitesi İİBF- Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 22(2), 521-533.
- [8]. Banerjee, B. ve S.M. Kanbur (1981),"On the specification and estimation of macro rural-urban migration function: with an application to Indian data". *Oxford Bulletin of Economics ve Statistics*, 43(1), 7-29.
- [9]. Barut, M. (2011), Zorla yerinden edilenler için ekonomik, sosyal ve kültürel haklar araştırma raporu, Akdeniz Göç-Der, Can Matbaacılık, Mersin.
- [10]. Başar, Y. (2015). *Türkiye'de iller bazında iç göçü belirleyen faktörlerin ekonometrik analizi: 2008-2013*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
- [11]. Başel, H. (2007), "Türkiye'de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri".*Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 53.
- [12]. Bravo-Ureta, B. E., et al (1996), " Migration decisions, agrarian structure and gender: the case of Ecuador ". *Journal of Developing Areas*, 30, 463- 476.
- [13]. Blomqvist, A. G. (1978), "Urban Job creation and unemployment in LDC's: Todaro vs. Harris-Todaro,". *Journal of Development Economics*, 5, 3-18.
- [14]. Boratav, K. (2014), *Türkiyeiktisat tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- [15]. Boyer, G. R. &Hatton, T. J. (1997), Migration and labour market integration in late nineteenth-century England and Wales". *Economic History Review*, 4, 697-734.
- [16]. Brueckner, J.K. (1990), "Analyzing third world urbanization: A model with empirical evidence." *Economic Development and Cultural Change*, 38, 587-610.
- [17]. Brueckner, J. K. &Yves, Z. (1999), "Harris-Todaro Models with a land market." *Regional Science and Urban Economics*, 29, 317-339.
- [18]. Brueckner, J. K. &Kim, H. (2001), Land markets in the harris-todaro model: a new factor equilibrating rural-urban migration. *Journal of Regional Science*, 41(3), 507-520
- [19]. Bozkurt H. (2007), *Zaman Serileri Analizi*. Bursa; Ekin Kitabevi.
- [20]. Candan, E. (2009),Türkiye'de kalkınmanın finansmanında tarımın rolü.Yayımlanmamışdoktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- [21]. Castles, S. & Mark. J. M. (2008), *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev. B. U. Bal & İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- [22]. Cole, W.E. & Sanders, R. D. (1983), "Interstate migration in Mexico: Variations on the Todaro theme". *Journal of Development Economics*, 12, 341-354.
- [23]. Çağlayan, S. (2006), "Göç kuramları göç ve göçmen ilişkisi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17.
- [24]. Çakmak, Ö. (2008), "Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi", D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:11
- [25]. Çelik, F. (2002), "İç göçlerin seçkinlik yaklaşımı ile analizi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 275-296.
- [26]. Çelik, F. (2006), "İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi", Erciyes Ün. İİBF Dergisi, 27, ss. 149-170
- [27]. Çelik, F. (2007). "Türkiye'de iç göçler: 1980-2000". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1).
- [28]. Çetin, I. & Sevüktekin, M. (2016), Türkiye'de gelişmişlik düzeyi farklılıklarının analizi. *39.Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 39-61
- [29]. Çiftçi, M. (2011), Bölgeler arası eşitsizlik perspektifiyle iç göç-sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi ve Türkiye örneği. Yayımlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- [30]. Değer O. vd. (2015), Enflasyon ve faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği, *Çankırı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.
- [31]. D.İ.E., (1991), 1990 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, yayın no: 1457, isbn: 975-19-0377-7, Ankara.
- [32]. Doğan, B. B. (2014), *Tarım ekonomisi ve tarımsal politikalar*. Eskişehir; T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, NO: 2717.
- [33]. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), www.fao.org/faostat/en/#data
- [34]. Ercilasun, M., vd. (2011), "Türkiye'deki iç göçleri belirleyen faktörlerin modellenmesi". *International Conference on Eurasian Economies, Session 5B*.
- [35]. Fawcett, J.T. (1989), "Networks, linkages, and migration systems". *International Migration Review*, 23, 671- 680.
- [36]. Feridun, M. (2004), Immigration, income and unempolymnt: An application of the bounds testing approach to cointegration. *Project MUSE Scholarley Journals Online*, 37-49
- [37]. Filiztekin, A. and Gökhan, A. (2008), The Determinants of internal migration in Turkey. *Faculty of Art and Social Sciences Sabancı University, Istanbul*.
- [38]. Gedik, A. (2005), *Mobility transition (Test of Zelinsky's Theory) and the economic and demographic factors: Japan and Turkey: 1955-2000*. International Union for the Scientific of Population, Tours, France.
- [39]. Gençler, A. (2006), "Avrupa birliği'nin göç politikası". Sosyal Siyaset Konferansları (Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan) 49. Kitap. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- [40]. Gezgın, M. F. (1991), "İşgücü göçü teorileri". *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 23, İstanbul Üniversitesi.
- [41]. Göç Terimleri Sözlüğü, Çiçekli, B.(ed.). 2009, Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
- [42]. Gönülaçan, A. (2016), "İç göç üzerine sözlü tarih çalışması". Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyumu, Amasya, Türkiye, 309-406

- [43]. Güllüpinar, F. (2012), "Göç olgusunu ekonomik politik ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4,53-85.
- [44]. Gür, T.H. & Ural, E. (2004). "Türkiye'de kentlere göçün nedenleri". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 23-38.
- [45]. Greenwood, M. J. (1985), " Human migration theory, models, and empirical studies ". *Journal of Regional Science*, 25(4),521-544.
- [46]. Gujarati, D.N., 1995. *Basic Econometrics*, Third Edition, McGraw-Hill Inc.
- [47]. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006), *Türkiye göç ve yerinden olmuş nüfus araştırması* (TGYONA). Ankara.
- [48]. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2008), *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması*, Ankara.
- [49]. Harris, J. R. & Todaro, M. P. (1970). "Migration, unemployment and development: two sector analysis." *The American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- [50]. İçduygu, A. & Ünalın, T. (1998), "Türkiye'de içgöç: sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- [51]. İçduygu, A. & Sirkeci, İ. (1999), "Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri". Oya Baydar (Ed.), 75 Yılda Köylerden Şehirlere, 249-270, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- [52]. Issah, I., Khan, T. & Sasaki, K. (2003), "Do migrants react to infrastructure difference between urban and rural areas?, Development and application of an extended Harris-Todaro Model", *Working Paper Series*, Graduate School of Information Sciences, Tohoku University.
- [53]. Işığçok, E. (1994), *Zaman serilerinde nedensellik çözümlemesi-Türkiye'de para arzı ve enflasyon üzerine ampirik bir araştırma*. Bursa; Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- [54]. İzci, F. & Turan, M. (2013), "Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediyesi sisteminde meydana gelen değişimler: Van Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 117-152.
- [55]. Karakuş, A. (2010), Türkiye'de 1960-2006 döneminde iç göç ve demografik yapıdaki değişimin bölgelerarası yakınsamaya etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- [56]. Kau, James, B. & Sirmans, C.F. (1977), "The influence of information cost and uncertainty on migration: A comparison of migration types". *Journal of Regional Science*, 17(1),89-96.
- [57]. Kırdar, M. & Saraçoğlu, Ş. (2012), "İç göç, bölgesel yakınsama sorunu ve ekonomik büyüme: türkiye örneği", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:2012/75.
- [58]. Kızılkaya, Y. M. (2014), Türkiye'de iç göçün sosyal ekonomik nedenleri: Ardahan ili örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi, Ardahan.
- [59]. Kocaman, T. (2008), *Türkiye'de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri (1965-2000)*, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- [60]. Kumar, V., Leona, R. P., & Gaskins, J. N. (1995). Aggregate and disaggregate sector forecasting using consumer confidence measures. *International Journal of Forecasting*, 11(3), 361-377.
- [61]. Kurt, H. (2003), *Türkiye'de Kent - Köy Çelişkisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- [62]. Lee, E. S. (1966), "A theory of migration", *Demography*, 3(1), 47-57.
- [63]. Lewis, G. J. (1982) Human migration a geographical perspective. New York: St. Martin's Press

- [64]. Massey, D. S, vd. (1993), "Theories of international migration: *A Review and Appraisal Population and Development Review, Vol. 19 (3)*.
- [65]. Mitze, T. & Reinkowski, R. (2010), Testing the neoclassical migration model: Overall and age-group specific results for German regions", *Zeitschrift für Arbeitsmarktforschung / Journal for Labour Market Research, 43(4)*, 277- 299.
- [66]. Munro, J. M. (1974), "Migration in Turkey".*Economic Development and Cultural Change, 22 (4)*, 634-653.
- [67]. Nakagome, M. (1989), "Urban unemployment and the spatial structure of labor markets: an examination of the Todaro Paradox in a spatial context,". *Journal of Regional Science, 29*, 161-170.
- [68]. Nasirova, G. (2016), İşgücü göçü ve iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [69]. Özcan, E. D. (2017), Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi Ekonomi Hukuk ve Sosyal Politika, 4*, 183-215.
- [70]. Özdemir, H. (2012), "Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi, 11*.
- [71]. Öztürk, M. (2007), "Türkiye’de İç göç katılanların kent yaşamına ve kentsel emek piyasasına etkileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 52*
- [72]. Öztürk, M. & Altuntepe, N. (2008), "Türkiye’de kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması" *Journal of YasarUniversity, 3(11)*, 1587-1625.
- [73]. Özyakışır, D. (2012), "İç göç hareketleri ve geriye (Tersine) göçün belirleyicileri: TRA2 bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul’a gerçekleşen göç üzerine bir saha araştırması".Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- [74]. Pazarlıoğlu, M. V. (2001), "1980-1990 Döneminde Türkiye’de iç göç üzerine ekonometrik model çalışması". V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi, 19-22.
- [75]. Pazarlıoğlu, M. V. (2007), "izmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi".*Yöntem ve Ekonomi Dergisi, 14(1)*
- [76]. Petersen, W. (1958), "A general typology of migration". *American Sociological Review, 23*
- [77]. Raimondos, P. (1993), "On the Todaro Paradox,". *Economics Letters, 42*, 261-267.
- [78]. Ravenstein, E. G (1885), "The laws of migration". *Journal of the Statistical Society of London, 48 (2)*, 167-235.
- [79]. Salvatore, D. (1977), "An econometric analysis of internal migration in Italy" *Journal of Regional Science, 17(3)*,395-408
- [80]. Savaşan, F. (2007), *Uluslararası göç(kamu maliyesi üzerindeki etkileri)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- [81]. Stark, O. & Gupta, M. R. & Levhari, D. (1991), "Equilibrium urban unemployment in developing countries: Is migration the ulprit ?". *Economics Letters, 37*, 477- 482
- [82]. Şahin, H. (2015), "Türkiye’de iç göçün sosyo-ekonomik dinamikleri: Ağrı ili örneği". Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- [83]. Şen, M. (2010), Türkiye’de iç göç ve sosyo-ekonomik uyum süreci: İstanbul’daki Trabzonlular Örneği. Yayınlanmamışyüksek lisan tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

- [84]. Şen, M. (2014a), "Trabzon'dan İstanbul' a göç edenlerin sosyo - ekonomik analizi".*ÇSGB Çalışma Dünya Dergisi*, 3(2), 60 – 61.
- [85]. Şen, M. (2014b), "Türkiye'de iç göçlerin neden ve sonuç kapsamında incelenmesi".*Çalışma ve Toplum Dergisi*,1, 248 – 276.
- [86]. Taghi, R. (1988), "A regression analysis of immigration to urban areas of a less-developed country: The case of Iran".*American Economist*, 32(2),26-34.
- [87]. Takagi, Y. (1984), "The migration function and the Todaro Paradox," *Regional Science and Urban Economics*, 14, 219–230.
- [88]. Tarı, R. (2002), *Ekonometri*, 2. baskı, İstanbul: Alfa Yay.
- [89]. Tarı, R. & Bozkurt, H. Y. (2006), "Türkiye'de istikrarsız büyümenin VAR modelleri ile analizi (1991.1 -2004.3)".*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 4, 12– 28
- [90]. TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2003), İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması.
- [91]. TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2011), İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması.
- [92]. TC Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, www.kalkinma.gov.tr.
- [93]. TC Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim istatistikleri 2015-2017.
- [94]. Tekeli, İ. (2008), *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yayınları.
- [95]. Todaro, Michael. P. (1969). "A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries".*The American Economic Review*, 59: 138-48.
- [96]. Todaro, Michael P. (1976), Internal migration in developing countries. International Labour Office, Geneva.
- [97]. Topbaş, F. (2007), İç göçlerin belirleyicileri üzerine ekonometrik bir model çalışması: 2000 Türkiye örneği.Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- [98]. Topbaş, F. & Tanrıöver, B. (2009), "Türkiye'de iç göç akımları üzerine bir çalışma: Lowry hipotezi".*Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (1): 93-104.
- [99]. Toprak, Z. (1988). *Türkiye'de tarımsal yapılar (1923-2000)*. Der: Şevket Pamuk ve Zafer Toprak. Ankara: Yurt Yayınları.
- [100]. Tümtaş, M. S. (2007), Türkiye'de iç göçün kentsel gerilime etkisi: Mersin örneği. Muğla:Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [101]. Tümtaş, M. S ve Ergun C. (2014), "Göç ve yoksulluk kısılacında yıkılan bir kent: Van".*Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2): 1-23.
- [102]. Sevüktekin M. & Nargeleçekenler M. (2010), *Ekonometrik zaman serileri analizi - E-views uygulamalı*, Ankara, Nobel Yayınevi, 3.Baskı.
- [103]. Stouffer, A. S. (1940), "Intervening opportunities: a theory relating mobility and distance".*American Sociological Review*, 5(6).
- [104]. Sunday, Ü. (1972), *Nüfusbilim Sözlüğü*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- [105]. The World Bank, <https://data.worldbank.org>
- [106]. Toksöz, G. (2006), Uluslararası emek göçü, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- [107]. Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr

- [108]. Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları (ADNKS), 2007-2017.
- [109]. Türkiye İstatistik Kurumu, Doğum ve ölüm istatistikleri 2015-2016.
- [110]. Türkiye İstatistik Kurumu (2003), 2000 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No 2759, Ankara.
- [111]. Türkiye İstatistik Kurumu (2014), *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 2013.
- [112]. Türkiye İstatistik Kurumu (2017), *Turkey in Statistics*, 2016.
- [113]. Uğuz, Ş. & Bilgen, İ. & Yerlikaya, E. E. & Evlice, Y. E. E. (2004), "Göç ve göçün ruhsal sonuçları".*Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*,13 (3), 383-394.
- [114]. Uysal D. & Mucuk M.&Alptekin V. (2008), Türkiye ekonomisinde vektör otoregresif model ile enflasyon-büyüme ilişkisinin analizi.*ZKU Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8): 55-71.
- [115]. Vergil, H., vd. (2014), *Zonguldak ilinde göçün sosyo - ekonomik nedenleri ve alınabilecek tedbirler*, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- [116]. Vergin, N. (2008), "*Siyasetin sosyolojisi kavramlar, tanımlar, yaklaşımlar*",Doğan Kitap.
- [117]. Walsh, B. M. (1974),Expectations, information and human migration: specifying an econometric model of Irish migration to Britain. *Journal of Regional Science*, 14(1).
- [118]. World Health Organization, www.searo.who.int
- [119]. Yanardağ, M. Ö. & Özgen, Ü. (2003), Nüfus kavramı ve Türkiye'de nüfusun gelişim sürecinin değerlendirilmesi.*Mevzuat Dergisi*, s. 66.
- [120]. Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- [121]. Yamak, R. &Yamak, N. (1999) Türkiye'de gelir dağılımı ve iç göç. *D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1
- [122]. Yenigül, S. B. (2005), "Göçün kent mekanı üzerine etkileri".*G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi*, 18(2), 273-288.
- [123]. Yulafcı, A. & Sayılı, M. (2015), "Samsun ilinde kırsal göç yaşanan köylerin genel özellikleri ve göçün köyler üzerindeki etkileri".*Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 403-426.
- [124]. Zarembka, P. (1970) " Labor migration and urban unemployment,"*American Economic Review*, 60, 184-186
- [125]. Zelinsky, W. (1971), "The hypothesis of mobility transition".*Geographical Review*, 61(2), 219-249.
- [126]. Zenou, Y. (2005), "The Todaro Paradox revisited", *IZA Discussion Paper No. 1861*.

EK 1: Tarımsal Katma Değerin Toplam Katma Değerdeki Payı

Yıllar	Tarımsal katma değer Toplam katma değerdeki payı(%)
1970	0,27
1971	0,25
1972	0,23
1973	0,23
1974	0,25
1975	0,24
1976	0,22
1977	0,22
1978	0,22
1979	0,19
1980	0,19
1981	0,17
1982	0,16
1983	0,15
1984	0,15
1985	0,14
1986	0,14
1987	0,13
1988	0,12
1989	0,12
1990	0,12
1991	0,11
1992	0,11
1993	0,11
1994	0,11
1995	0,11
1996	0,12
1997	0,1
1998	0,12
1999	0,1
2000	0,1
2001	0,09
2002	0,1
2003	0,1
2004	0,09
2005	0,09
2006	0,08
2007	0,08
2008	0,08

EK 1: Devamı

Yıllar	Tarımsal katma değer Toplam katma değerdeki payı(%)
2009	0,08
2010	0,08
2011	0,08
2012	0,08
2013	0,07
2014	0,07

Kaynak: Fao**EK 2: Kırsal Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı**

Yıllar	Kırsal Nüfus	Kırsal nüfus oranı	Kentsel Nüfus	Kentsel nüfus oranı	Toplamı
1970	21477000	62%	13294704	38%	34771704
1971	21741000	61%	13867403	39%	35608403
1972	22031000	60%	14444388	40%	36475388
1973	22324000	60%	15043252	40%	37367252
1974	22611000	59%	15661359	41%	38272359
1975	22890000	58%	16295737	42%	39185737
1976	23224000	58%	16876998	42%	40100998
1977	23583000	57%	17436793	43%	41019793
1978	23942000	57%	18010780	43%	41952780
1979	24308000	57%	18604526	43%	42912526
1980	24684000	56%	19222062	44%	43906062
1981	24630000	55%	20306523	45%	44936523
1982	24380000	53%	21617561	47%	45997561
1983	24095000	51%	22977306	49%	47072306
1984	23764000	49%	24374198	51%	48138198
1985	23385000	48%	25793140	52%	49178140
1986	23121000	46%	27065721	54%	50186721
1987	22892000	45%	28276141	55%	51168141
1988	22629000	43%	29496129	57%	52125129
1989	22341000	42%	30724702	58%	53065702
1990	22028000	41%	31966194	59%	53994194
1991	21978000	40%	32933670	60%	54911670
1992	22037000	39%	33778004	61%	55815004
1993	22087000	39%	34626141	61%	56713141
1994	22129000	38%	35484334	62%	57613334

EK 2: Devamı

Yıllar	Kırsal Nüfus	Kırsal nüfus oranı	Kentsel Nüfus	Kentsel nüfus oranı	Toplamı
1995	22167000	38%	36355820	62%	58522820
1996	22200000	37%	37242775	63%	59442775
1997	22229000	37%	38142939	63%	60371939
1998	22253000	36%	39055161	64%	61308161
1999	22269000	36%	39975033	64%	62244033
2000	22275000	35%	40899833	65%	63174833
2001	22222000	35%	41877798	65%	64099798
2002	22138000	34%	42884114	66%	65022114
2003	22044000	33%	43894282	67%	65938282
2004	21939000	33%	44906776	67%	66845776
2005	21824000	32%	45918585	68%	67742585
2006	21698000	32%	46928093	68%	68626093
2007	21562000	31%	47934942	69%	69496942
2008	21417000	30%	48946122	70%	70363122
2009	21272000	30%	49969276	70%	71241276
2010	21126000	29%	51011925	71%	72137925
2011	20981000	29%	52077659	71%	73058659
2012	20842000	28%	53155352	72%	73997352
2013	20704000	28%	54229074	72%	74933074
2014	20559000	27%	55278501	73%	75837501

Kaynak:FAO**EK 3: Kenstel İstihdam**

Yıllar	Toplam İstihdam (Bin)	Kırsal İstihdam(Bin)	Kentsel İstihdam (Bin)
1970	13768	8243	5525
1971	14011	8332	5679
1972	14405	8421	5984
1973	14679	8413	6266
1974	14985	8405	6580
1975	15169	8398	6771
1976	15380	8319	7061
1977	15873	8383	7490
1978	16085	8375	7710
1979	16320	8368	7952
1980	16523	8360	8163
1981	16664	8353	8311
1982	16837	8326	8511
1983	17004	8300	8704
1984	17260	8272	8988
1985	17547	8246	9301

EK 3: Devamı

Yıllar	Toplam İstihdam (Bin)	Kırsal İstihdam(Bin)	Kentsel İstihdam (Bin)
1986	17865	8223	9642
1987	18268	8197	10071
1988	17755	8249	9506
1989	18222	8639	9583
1990	18539	8691	9848
1991	19288	9212	10076
1992	19459	8718	10741
1993	18500	7862	10638
1994	20006	8813	11193
1995	20586	9080	11506
1996	21194	9259	11935
1997	21204	8837	12367
1998	21779	9039	12740
1999	22048	8856	13192
2000	21580	7769	13811
2001	21524	8089	13435
2002	21354	7458	13896
2003	21147	7165	13982
2004	19632	5713	13919
2005	20067	5154	14913
2006	20423	4907	15516
2007	20738	4867	15871
2008	21194	5016	16178
2009	21277	5254	16023
2010	22594	5683	16911
2011	24110	6143	17967
2012	24821	6097	18724
2013	25524	6015	19509
2014	25933	5470	20463

Kaynak:Tük, İstatistiki Göstergeler (1923-2013), İstatistiklerle Türkiye 2014

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Ahmet Şahin

Doğum Tarihi : 17.08.1985

E-mail : ahmets379@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	İktisat	Çukurova Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans	İktisat	Mersin Üniversitesi	2018

İŞ DENEYİMİ :

2017-2018 Öğretim Yılı	Mersin Üniversitesi Tarsus Meslek Yüksek Okulu	Öğretim Elemanı
------------------------	---	-----------------

ESERLER (Makaleler ve Bildiriler)

1. Aktaş, E.; Şahin, A.,)Kırdan Kente Göç “Harris-Todaro Göç Modelinin” Türkiye uygulaması. International Congress on Politic, Economic and Social Studies (İCPESS), 2017-11-09, 2017-11-11, Ankara, Türkiye, 2017.

Ödüller:

1. Mersin Üniversitesini Geliştirme Vakfı (MÜGEV), Bilime Maksimum Destek Ödülleri, 2017.